MAKSİM GORKİ

BOZGUNCU

VARLIK YAYINLARI

BOZGUNCU

MAKSİM GORKİ

BOZGUNCU

(Hikâyeler)

Çeviren:
MEHMET ÖZGÜL

VARLIK YAYINEVİ
Ankara Caddesi, İstanbul

Varlık Yayınları, sayı : 1389
İstanbul'da Ekin Basımevi'nde basılmıştır.
Mayıs, 1968

BOZGUNCU

"X Gazetesi"nin başyazarı, gazetenin son baskısını elinde sımsıkı tutarken öfkeden tir tir titriyor, geniş aydınlık odada sinirinden yerinde duramıyarak kesik kesik bağırıyor, küfürler savuruyordu. Altın çerçeveli gözlüğünün, küçük sakalının süslediği zayıf, sivri yüzüyle başyazar, ufak tefek bir adamdı. Gri pantalonu içindeki ince bacaklarıyla gürültülü tekmeler atıyor; odanın ortasında duran, üzeri gazete topakları, düzeltme provaları, el yazısı tomarları yığılmış uzun masanın çevresinde fır fır dönüyordu. Orta yaşlı, uzun boylu, etine dolgun, sarışın bir adam olan gazete sahibi bir eliyle uzun masaya dayanıp öbür eliyle alnını oğuşturarak ayakta duruyor; beyaz dolgun yüzünde ince bir alay ifadesiyle, parlak neşeli gözlerle başyazarı izliyordu. Çok kirli, boyuna göre uzun kahverengi bir redingot giymiş olan, sarı yüzlü, sıska, çekik göğüslü baş dizici bir duvara sinmişti. Adamcağız sanki bir şey hatırlamak istiyormuş veya düşünüyormuş gibi kaşlarını yukarı kaldırıyor, gözlerini tavana doğru kocaman kocaman açıyor, biraz sonra sanki aradığını bulamamışcasına burnunu çekiyor, başı kederle önüne düşüyordu. İda-

rehanenin çırağı kapıda dikiliyordu; kaygılı, asık suratlı birtakım insanlar onu ikide bir iterek içeri giriyorlar, sonra yine ortadan kayboluyorlardı. Başyazarın hoyrat, öfkeli, çınlayan sesi bazen çığlık çığlık çıkarak gazete sahibinin yüzünü buruşturmasına, baş dizicinin korkudan titremesine sebep oluyordu.

— Olmaz!.. Bu ne alçaklık böyle! Bu aşağılık herifi mahkemeye vereceğim... Düzeltici geldi mi? Allah kahretsin! Düzeltici geldi mi diye soruyorum! Dizicilerin hepsini toplayın! Ha, söylediniz mi? Peki... Şimdi ne olacağını bir gözünüzün önüne getirin! Bütün gazeteler de destekliyecekler... Yüzkarası! Bütün Rusya'ya rezil olacağız... Bu alçağın yanına koymam!

Başyazar böyle söyliyerek gazeteyi başına doğru kaldırdı, sanki onunla başını örterek kendisini bekleyen rezaletten korunmak ister gibi yerinde donakaldı. Gazete sahibi gevrek gevrek gülüyordu.

— Önce yapanı bulun! dedi.

Başyazar:

— Bulacağım, bulacağım! diye cevap vererek tekrar konuşmaya, gözlerinden ateş saçarak, göğsüne bastırdığı gazeteyi şiddetle tartaklamaya başladı:

— Onu bulacağım, sonra da canına okuyacağım!.. Bu düzeltici de nerede kaldı?.. Hah işte!.. Ee, sayın baylar, içeri buyurun! Demek öyle, sizi gidi

kurşun askerlerin pısırık komutanları sizi... Hah ha! Haydi, buyurun buyurun...

Diziciler ardı ardına odaya girdiler. Hepsi de meseleyi biliyorlardı, kendilerini sanık durumuna hazırlamışlardı; kurşun tozu çökmüş kirli yüzlerinin hepsi birden bir durgunluk, bir tahta kayıtsızlığı takınmışlardı. Salonun bir köşesinde bir araya sıkıştılar. Gazeteyi tutan ellerini arkasında bağlıyan başyazar, onların karşısına geçti. Boyu onlardan kısa olduğu için başını kaldırarak yüzlerini görmek zorunda kalıyordu. İlk hareketi çok hızlı yapmış olacak ki, gözlüğü alnına fırladı, onun düştüğünü sanarak yakalamak için bir elini ileri uzattı, bu sırada gözlük tekrar yerine oturdu. Dişlerini gıcırdatarak:

— Allah kahretsin... dedi.

Dizicilerin kirli yüzlerinden mutlu bir gülümseme belirdi. Biri kendini tutamıyarak güldü. Başyazarın rengi attı, öfkeyle bağırdı:

— Sizi buraya dişlerinizi gösteresiniz diye çağırmadık. Zaten gazeteyi yeterince rezil etmişsiniz... Eğer aranızda gazetenin, basının ne olduğunu anlıyan şerefli bir insan varsa, bu işi kimin yaptığını çıkar söyler... Başmakalede...

Başyazar böyle söyliyerek gazeteyi hırsla açmıya başladı. Safça meraktan başka bir şey anlaşılmayan sesiyle bir dizici sordu:

— Ne olmuş ki!

— Ya! Siz bilmiyor musunuz? İşte, buyurun...

dinleyin... "Yüksek Meclis'imizin sorunları fazla incelemeden kanunlar çıkarması basın için her zaman sert eleştirme... yani aptalca saçma ve anlamsız şeyler söyleme konusu olmuştur!.." Nasıl? Beğendiniz mi? "Aptalca saçma" kısmını ekliyenin keyfi yerine geldi mi? Hem de ne zekice, ne bilgince bir buluş şu "söyleme" kelimesi. Ee, kimmiş bakalım bu "aptalca saçma ve anlamsız şeyler"in yazarı?..

— Makale kimin? Sizin değil mi? O halde bütün yakıştırmaların yazarı da sizsiniz.

Daha önce başyazara soru sormuş olan aynı sâkin sesti bunları söyliyen. Bu ne küstahlıktı böyle; herkes olayın suçlusunun ortaya çıktığını düşündü. Salonda bir kımıldanma oldu; gazete sahibi gruba yaklaştı, başyazar, dizicilerin başları üzerinden konuşanı görmek için ayaklarının ucuna basarak yükseldi. Diziciler aralandılar. Başyazarın önünde, mavi bir mintan giymiş, sol şakağında bir tutam saçı yukarı kalkmış, çiçek bozuğu, tıknaz bir delikanlı duruyordu. Elleri pantalonunun ceplerine iyice sokulmuş, öfkeli gri gözlerini başyazara kayıtsızca dikmiş, öylece duruyor; kıvırcık sarışın sakalının arasından hafifçe gülümsüyordu. Hepsi ona bakıyorlardı. Gazete sahibinin kaşları çatık, bakışı sert; başyazar şaşırmış, kızgındı; baş dizici kendini tutamıyarak gülümsüyordu. Dizicilerin yüzlerinden hem kötü gizlenmiş bir memnunluk, hem korku, hem de merak okunuyordu.

Başyazar parmağıyla çiçek bozuğu diziciyi işaret ederek, anlamlı anlamlı dudaklarını sıktı.

— Demek sizsiniz ha?

Delikanlı meydan okurcasına açıkça gülerek cevap verdi:

— Benim...

— Ya!.. Çok iyi! Sizsiniz demek? Sormama izin verir misiniz, neden yazıma ekleme yaptınız?

Dizici arkadaşlarına bakarak:

— Eklemeyi benim yaptığımı kim söyledi? diye sordu.

Başdizici başyazara dönerek:

— Muhakkak odur, Mitriy Pavloviç, dedi.

Dizici, yüzünden iyilik okunarak gülümsedi, elini salladı:

— Bensem benim, dedi.

Hepsi yeniden sustular. Hiçbiri bu kadar çabuk, rahat bir itiraf beklemiyordu; bu umulmadık durum hepsini etkilemişti. Hattâ başyazarın öfkesi bir an şaşkınlığa döndü. Çiçek bozuğu dizicinin çevresindeki açıklık genişledi, başdizici ivediyle masaya yaklaştı; diziciler geri geri çekildiler.

İri gözlerle delikanlıyı süzen gazete sahibi gülümsiyerek sordu:

— Sen bunu mahsus, yani bir maksatla mı yaptın?

Başyazar elinde buruşturduğu gazeteyi sallıyarak:

— Müsaade edin, cevap vereyim! diye bağırdı.

Dizicinin gözlerinde ârsız, küstah bir kıvılcım parladı:

— Öyle bağırmayın... Korkmam! Bana pek çok bağıran oldu, ama faydası olmadı, dedi.

Ayaklarını oynatıp bu sefer gazete sahibine dönerek:

— Evet, bu kelimeleri mahsus ben ekledim, dedi.

Başyazar oradakilere:

— İşitiyor musunuz? diye sordu.

Gazete sahibi birdenbire kızmıştı:

— Sen de kim oluyorsun, pis karga? Başıma ne dertler açtığını anlıyor musun?

— Size bir şey olmaz!.. Üstelik belki satışı da arttırmışımdır. Ama başyazar beye diyeceğim yok, onun midesine dokunur böyle şeyler.

Başyazar öfkesinden taş kesilmişti; bu sâkin, kötü niyetli adamın karşısına geçmiş, heyecanını anlatacak kelimeler bulamadan susuyordu. Gözleri ateş saçıyordu. Gazete sahibi hâlâ kızgın:

— Bu hareketinin cezasını bulacaksıın, diye son kelimeyi uzattı.

Sonra birdenbire yumuşıyarak, bir elini dizine vurdu. Gerçekten bu olanlardan ve işçisinin cür'etli çıkışından memnundu. Başyazar kendisine karşı hep kibirli davranmış, akılca ondan üstün olduğunu belli etmekten hiç geri kalmamıştı. Ama şimdi o kendine

güvenen, o bencil herif ne hale gelmişti, üstelik kimin tarafından?

— İki gözüm, senin bu küstahlığını mükâfatlandıracağız ,diyerek sözünü tamamladı.

— Demek beni işten çıkarmıyacaksınız?

Adamın ses tonu, kullandığı sözler oradakileri tekrar şaşkına çevirmişti. Diziciler birbirine baktılar; başdizici kaşlarını kaldırdı, biraz daha büzüldü; başyazar öfkelenmekten çok şaşkın ve incinmiş olarak geri geri masaya doğru gitti, orada ellerine dayanarak düşmanına dik dik bakmaya başladı.

Gazete sahibi cebinden not defterini çıkararak sordu:

— Adın ne senin?

Başdizici çabuk davranıp:

— Nikolka Gvozdev'dir, Vasiliy İvanoviç, diye cevap verdi.

Başdiziciye sert bir bakışla bakan çiçek bozuğu delikanlı:

— Boşboğaz herif, sana sorulmayınca konuşma, dedi. Kendi ağzım var, kendim cevap veririm... Adım Nikolay Semenoviç Gvozdev'dir... Ev adresim...

— Buluruz... Şimdi defol buradan! Hepiniz de çıkın.

Ayaklarını döşemeye gürültüyle vurarak diziciler dışarı çıkmaya başladılar. Gvozdev hepsinin gerisinden gidiyordu. Başyazar yavaş, ama işitilebilen bir sesle:

— Dur... Bir dakika, diyerek elini ona doğru uzattı.

Gvozdev geriye döndü, tembel bir hareketle kapının pervazına yaslandı. Bir eliyle sakalının ucunu bükerken, cüretli gözlerini başyazara dikti. Başyazar:

— Senden soracağım bir şey var, diye söze başladı.

Sâkin olmaya çalışıyor, ama beceremiyordu. Sesi kesik kesik çıkıyor, hemen çığlığa dönüyordu.

— Bu haltı işlerken... hedef olarak... beni aldığını itiraf ettin. Öyle mi? Bu ne demek oluyor? İntikam mı? Sana soruyorum, sebebi ne? Anlıyor musun? Haydi cevap versene!

Gvozdev omuz silkti, dudak büktü, başını önüne eğerek bir an sustu. Gazete sahibi sabırsızlıkla ayaklarının ucunu yere vuruyor, başdizici boynunu ileri uzatmış ayakta dikiliyor, başyazar ise dudaklarını ısırırken sinirli sinirli parmaklarını çıtırdatıyordu. Hepsi bekliyordu.

— Ne olacakmış, söyliyeyim... Ancak ben okumamış bir adamım, sözlerim anlaşılmıyabilir... Artık kusura bakmazsınız. Bakın mesele şudur... Siz durmadan makaleler yazarsınız, insanseverlikten, şundan bundan söz edersiniz... Ne olduklarını tam olarak söyleyemiyorum, okumuşluğum fazla yoktur... Her gün ne vaizlar verdiğinizi kendiniz daha iyi bilirsiniz... Sizin bu makalelerinizi ben de okuyo-

rum. Tutarsınız biz işçilerden lâf edersiniz... Bunları ben de okurum... Baştanbaşa saçma olan bu gibi şeyleri okumak ne kadar zordur, bir bilseniz! Bunlar utanılacak sözlerdir düpedüz, Mitriy Povlaviç!.. Çünkü soygunculuğa paydos diye yazarsınız, basımevinde dönenleri görmezlikten gelirsiniz... Geçen hafta Kiryakov üç buçuk gün çalışarak üç tane sekiz grivennik (1) hak etti, sonra hastalanıverdi. Karısı yazıhaneye parayı almaya geldi; müdür tuttu, değil para vermek, yirmi ruble ceza ödemesini istedi. Hani soygun olmıyacaktı? Neden bu düzensizlikleri yazmazsınız? Müdür köpek gibi hırlar durur, ufacık şeyler için çocukları pataklar. Bütün bunları yazmazsınız, çünkü sizin de siyasetiniz aynıdır... İnsanların kötü yaşadıklarını yazdınız da ne oldu? Size şunu söyliyeyim ki, elinizden başka bir şey gelmediği için bunları yazıyorsunuz... Burnunuzun dibindeki barbarlıkların hiçbirini görmezsiniz, tutar bilmem hangi milletin barbarlığını ballandıra ballandıra anlatırsınız. Sizin bu makaleleriniz saçma değil de nedir? Ne zamandır sizin yüzünüzü kara çıkarmak için bu eklemeyi düşünüp duruyordum. Başka türlü yapmalıydım, ama olmadı işte.

Gvozdev göğsünü gururla dışarı çıkardı, zafer sevincini gizlemeksizin başyazara dik dik baktı. Öbürü ise masaya iyice yapışmış, onu elleriyle kavramıştı. Vücudunu geriye vererek, bir kızarıp bir bozarı-

(1) On kopek değerinde para birimi.

yor; yüzünde hor gören, şaşırmış bir anlatımla adama kötü kötü bakıyordu. Kocaman kocaman açılmış gözlerini ikide bir kırpıyordu.

Gazete sahibi, başyazara dönerek korkulu bir sesle, yavaşça:

— Sosyalist mi yoksa? diye sordu.

Öbürü anormal bir gülümseyişle gülümsedi, cevap vermeksizin başını yere eğdi. Başdizici, döşemeye gölgeden nakışlar düşüren, fıçıya dikilmiş iri bir süs ağacının bulunduğu pencere yanına gitti; fıçının arkasında durdu, oradan fare gözleri gibi fır fır dönen ufak siyah gözlerle odadakilere bakmaya başladı. Bu gözlerde sabırsız bir bekleyişle birlikte arasıra yanıp sönen bir sevinç ışığı vardı. Gazete sahibi başyazara bakıyordu. Başyazar bunu farkederek başını kaldırdı, gözlerinden huzursuzluk okunuyordu; yüzünde sinirli bir titremeyle, odadan çıkmak üzere olan Gvozdev'in peşinden bağırdı:

— Durun bir dakika! Siz bana hakaret ettiniz. Ama buna hakkınız yok... Bunu hissetmiş olmalısınız. Düşüncelerinizi... dobra dobra söylediğiniz için... size şükran borçluyum, ama yine tekrar ediyorum...

Alaycı bir tonla konuşmak istiyordu, fakat sesinde alay yerine yapmacık dolu bir soğukluk vardı. Hem kendisine yaraşan, hem de bir başyazarı yargılamak gibi bir hakkı olamıyacağına inandığı yargıcına yaraşan cevabı bulmak için sustu.

Gvozdev başını sallıyarak söylendi:

— Doğru demişler, ancak çok konuşabilen haklıdır diye.

Kapıda durdu, çevresine öyle bir bakışla baktı ki, buradan hemen çıkıp gitmek istediği anlaşılıyordu.

Başyazar bir elini kaldırıp sesinin tonunu yükselterek:

— Durun durun! Bana bir suç yüklüyorsunuz, üstelik sözde size karşı suçlu olduğum için beni cezalandırdınız... Kendimi savunmaya hakkım var, beni dinlemenizi rica ediyorum.

— Sizin benimle ne alış-verişiniz olabilir? Eğer gerekiyorsa patrona karşı savunun kendinizi. Benimle konuşacağınız bir şey yok. Sizi küçük mü düşürdüm, o halde verin mahkemeye! Savunmak da ne oluyor! Haydi hoşça kalın!

Böyle diyerek sertçe geriye döndü, ellerini arkasında birleştirerek çıkıp gitti.

Kocaman ökçeli çizmeleriyle gümbür gümbür sesler çıkarıyor, bu sesler ambara benziyen geniş idare odasında boğuk boğuk yankılanıyordu.

Gvozdev arkasından odanın kapısını çarpar çarpmaz, gazete sahibi:

— Bu mesele de böylece kapandı! dedi.

Baş dizici kollarını suçlu suçlu yana açıp kısa, temkinli adımlarla patrona doğru yaklaşarak:

— Vasiliy İvanoviç, benim bu işde hiç kabahatim yok, dedi. Ben yalnız sayfa bağlarım, görevli dizi-

cinin elime ne tutuşturduğuna bakmam bile. Efendime söyliyeyim, bütün geceyi ayakta geçiririm... Evde ise karım hasta yatıyor, üç tane çocuğuma bakacak kimse yok... Ayda otuz ruble için kan ağlıyorum... Gvozdev'i işe alırken Fedor Pavloviç'e söyledim: "Fedor Pavloviç, Nikolka'yı çocukluğundan beri tanırım, doğrusunu isterseniz Nikolka bozgunculunun, hırsızın, vicdansızın biridir. Mahkemeye düştü, hattâ hapse bile girdi..."

Başyazar ona bakmadan:

— Niçin girmiş? diye sordu.

— Güvercin yüzünden, efendim... Güvercin yüzünden değil de daha doğrusu, kilit kırdığı için. Bir gece sen yedi güvercinliğin bütün kilitlerini kır... Güvercinleri salarak avcıların bütün emeğini havaya savur!.. Benim de bir çift çapar, bir taklacı, bir de sütbeyaz güvercinim kayboldu. Çok değerli kuşlardı.

— Çalmış mı? diye merakla sordu gazete sahibi.

— Hayır, o böyle şey yapmaz. Gerçi hırsızlıktan da yargılandı ya, sonra temize çıkardılar. Dedim ya, bozguncu, efendim... Güvercinleri salıvermiş, böylece keyfi yerine gelerek avcılarla alay ediyor... Kaç kere dövdüler, hele bir keresinde hastanede bile yattı... Hapisten çıkınca da bir akrabamın fırınında cin üretti.

Gazete sahibi şaşırmıştı:

— Cin mi?

Başyazar omuz silkip, alnını buruşturarak:

— Ne saçma şey! dedi.

Sonra tekrar dudaklarını kemirerek düşünceye daldı. Baş dizici canı sıkılarak:

— Bu olmuş bir şey, siz öyle söylediğime bakmayın. Kendisi sobacıdır. On parmağında on hünçr vardır. Basımcılıktan anlar, gravür yapar, su borusu döşer... Akrabam kadının kendi evi vardır, papaz sınıfındandır; Nikolka'yı ocağını onarsın diye çağırmış. Nikolka da onun istediği gibi yapmış, fakat hınzır herif ocağın duvarına içinde iğne, civa ve daha birçok şeyler bulunan bir şişe yerleştirmiş. Böyle şeylerden inlemeye, iç çekmeye benziyen sesler çıkarmış; onun için de eve cinler yerleşti, demişler. Ocağı yakınca şişedeki civa ısınıyor, şişenin içinde oynayıp duruyormuş. İğneler şişeye sürtündükçe sanki biri dişlerini gıcırdatır gibi oluyormuş. İğneden başka öteki ıvır-zıvırlar da herbiri kendine göre bir ses çıkarıyor, böylece ortaya bir şeytan curcunası çıkıyormuş... Kadıncağız üç kere dua okuttu, faydası olmadı. Zavallı neler yapmadı daha!.. Kızı nişanlanmış, yüz kadar tavuğu, iki baş ineği var; durumu çok iyi. Ama cinler başına üşüşünce kadıncağız ne yapsın!.. Yırtındı, dövündü, bir görseniz insan acır. Onu yine Nikolka kurtardı denilebilir. Bir gün çıkıp gelerek 50 ruble verirse evi cinlerden temizliyeceğini söylemiş. Kadın önce 25 rublesini verdi, Ni-

kolka duvardan şişeyi çıkarır çıkarmaz aklı başına geldi, ama 25 ruble uçmuştu bir kere. Akrabam zekî bir kadındır, mahkemeye vermek istedi, sonradan caydırdılar... Onun daha birçok marifetleri vardır.

Başyazar oturduğu yerden ayağa fırlıyarak:

— Bu sevimli "marifetlerinden" birisi yüzünden yarın bakalım başımıza neler gelecek! dedi.

Odada bir ileri bir geri dolaşmaya başladı.

— Hay Allah, hay Allah! Ne aptalca, ne kabaca, ne alçakça şeyler bunlar!..

Gazete sahibi onu yatıştırmaya çalışıyordu:

— Ee, siz de uzatıyorsunuz!.. Tutar bir düzeltme yaparsınız, durumu açıklarsınız... Ne ele avuca sığmaz çocukmuş bu kerata! Ocağa cinleri tıkmış, hah ha ha! Değil vallahi! Ona göstermeye göstereceğiz ya, hergele zekâsını kullanıp insanda kendine karşı öyle bir his uyandırıyor ki!

Patron böyle diyerek başının üzerinde parmaklarını şaklattı, tavana doğru bir bakış fırlattı. Başyazar sert bir şekilde bağırdı:

— Bu sizi eğlendiriyor galiba?

— Ne yalan söyliyeyim öyle. Komik değil mi yani? Sizi de güzelce bir haşladı doğrusu. Akıllı, piç kurusu! Hangi makalenizde onunla hesaplaşmak niyetindesiniz?

Gazete sahibi bunları söylemekle başyazarın bağırmasına karşılık vermiş oluyordu.

Başyazar patronun yanına kadar sokularak:

— Onunla hesaplaşmıyacağım! Hesaplaşamıyacağım, Vasiliy İvanoviç, çünkü bu cin üreticisi çok haklı. Basımevinde neler döndüğünden haberiniz var mı acaba? Biz ne güne duruyoruz?.. Sizin yüksek çabalarınızla bir sürü budalalık yapıyoruz. Bin kere haklı adam!

Gazete sahibi alt dudağını ısırarak, iğneleyici, alaycı sesle sordu:

— Sizin sevgili makalenize sokuşturduğu sözlerde de mi?

— Ne olmuş yani, bunda da haklı! Düşünün bir kere, Vasiliy İvanoviç, biz hür fikirli bir gazeteyiz...

— Beleş ve değiştirmeli verdiklerimizi de sayarsak 2000 nüsha basarız. Rakiplerimiz ise 9000'i buldular.

— Ee, ne olmuş?

— Daha ne olacak!

Başyazar umutsuzca kollarını yana açtı, donuklaşan gözlerle odada bir ileri bir geri dolaşmaya başladı. Omuzlarını silkerek şöyle mırıldanıyordu:

— Çok güzel! Evrensel bir sürek avı! Bütün köpekler bir köpeğe saldırıyor, onun da burunsalığı var üstelik. Hah ha! Şu zavallı işçi de! Aman Allahım, aman Allahım!

Gazete sahibi yüzünde babacan bir gülümseyişle, heyecandan, çekişmekten yorulmuşcasına:

— Boş verin azizim, heyecanlanmayın. Olan ol-

muş bir kere, şimdi siz şerefinizi kurtarmaya bakın. Durum acıklı olmaktan çok gülünçtür, dedi.

Yumuşak elini başyazara dostça uzatarak salondan çıkmak üzereydi ki, kapı açıldı, eşikte Gvozdev gözüktü. Başında bir kasket vardı, sevimli sevimli gülümsüyordu:

— Sayın başyazar, size şunu söylemek için geldim: Eğer beni mahkemeye vermek istiyorsanız söyleyin. Ben buradan gidiyorum, suçlu konvoyu (1) ile geri getirilmek istemiyorum.

Başyazar öfkeden ağlıyacak hale gelmişti.

— Defol! diye bağırarak salonun bir köşesine kaçtı.

— Demek vazgeçtiniz!

Gvozdev kasketini düzeltti, usul usul geriye döndü, sonra çıkıp gitti.

Vasiliy İvanoviç hayranlığından donakalmıştı, Gvozdev dışarı çıkınca derin bir göğüs geçirdi.

— Vay piç kurusu, vay! dedi.

Sonra mutluluktan gülümsiyerek yavaş yavaş paltosunu giymeğe başladı.

*

Yukarıda anlatılan olaydan birkaç gün sonra, belinden kemerle sıktığı mavi gömleği, bol pantalo-

(1) Çarlık Rusyası'nda suçlular büyük gruplar halinde sevkedilirdi.

nu, pırıl pırıl boyalı ayakkabıları, biraz yana, ensesine doğru eğik şapkası, elinde eciş-bücüş bastonuyla Gvozdev "Dağ"da çalımlı çalımlı geziniyordu.

"Dağ", nehre doğru yumuşak bir yamaçla iniyordu. Bu yamaçta bir zamanlar sık ağaçlı bir koru bulunuyormuş. Şimdi ise bu ağaçlar hemen hemen kesilmiş, yalnız şurada burada, fırtınadan bazı dalları kırılmış, delik-deşik gövdeleri üzerinde yükselerek düğümlü kollarını geniş geniş açan, yaşlı, ulu, çopur birkaç meşeyle karaağaçlar kalmıştı. Bunların dibinden genç sürgünler fışkırmış, fundalar ağaç gövdelerine sarılmıştı. Yeşillikler arasında gezinen halk, güneş ışığında pırıl pırıl yanan nehre doğru kıvrıla kıvrıla inen patikalar açmıştı. Terkedilmiş bir posta yolu olan geniş bir cadde "Dağ"ı yatay olarak kesiyordu; halk özellikle bu caddede birbirine karşı iki sıra halinde gezinip duruyordu.

Gvozdev bu caddede halkın arasında bir ileri bir geri gezinmeyi pek severdi. Kendini, büyük bir şeyin bir parçası gibi, herkese eşit hissetmek, yaprak kokusu sinmiş havayı teneffüs ederek herkes gibi serbest ve tembel tembel dolaşmak çok hoşuna giderdi.

Bugün biraz çakırkeyifti; çiçek bozuğu, kararlı yüzünün iyimser, canayakın bir görünüşü vardı. Sol şakağından tutam tutam sarı saçlar yukarı doğru kıvrılmıştı. Bu saçlar kulağını hoş bir şekilde örterek şapkanın kenarına yatıyor; ona halinden mem-

nun, hemen şarkı söyleyip dansedivercek, kavgacı, her an içmeye hazır, atak bir esnaf çırağı havası veriyordu. Sanki doğa, bu biçimdeki saç demetleriyle Nikolay Gvozdev'i, herkese, kendi değerini bilen, ateşli bir genç olarak tanıtmak istemişti. Kısılmış gri gözlerle çevresine keyifli keyifli bakıyor, sağındakine solundakine ahbapça çarpıyor, ona çarpanlara sesini çıkarmıyor, hanımların eteklerine basınca özür diliyor, herkesle birlikte koyu tozu yutuyor, kendini çok iyi hissediyordu.

Ağaçların yaprakları arasından, nehrin ötesindeki çimenlikte güneşin batmakta olduğu görülüyordu. Gök orada ılık, okşayıcı, erguvan rengi; insanı kenarıyla dokunduğu çimenliğin koyu yeşilliğine çağırıyor gibiydi. Gezinenlerin ayakları altına gölgeden nakışlar serilmişti, ama kimse bunun farkında olmadan basıp geçiyordu. Ağzının sol köşesine fiyakalı bir şekilde bir sigara iliştiren Gvozdev dumanı sağ köşeden tembel tembel çıkartırken kalabalığa bakıyor, "Dağ"ın aşağısındaki lokantada birkaç bardak bira içerek, biriyle bir iki lâf etmek için büyük bir istek duyuyordu. Tanıdık bir kimse çıkmıyordu, yeni bir ahbaplık kurmak için de fırsat düşmemişti. Bayrama, açık bir bahar gününe rağmen nedense insanlar asık suratlıydı; oysa Gvozdev, yanyana yürüdüğü kimselerin yüzüne hemen sohbete dalmaya hazır, cana yakın bir insanın gülümsemesiyle bakıp durmuştu. Birden gözlerinin önündeki ense kalabalığı

arasından başyazar Dmitriy Pavloviç İstomin'in çok iyi tanıdığı, düzgün traş edilmiş, sanki yontulmuş gibi yassı ensesi parladı. Gvozdev onu nasıl hırpaladığını hatırlıyarak gülümsedi, başındaki gri basık şapkaya kıvançla bakmaya başladı. Başyazarın şapkası arada bir öteki şapkaların arasında kayboluyor, nedense buna canı sıkılan Gvozdev ayaklarının ucuna kalkıp bakıyor, onu bulunca yeniden seviniyordu.

İşte böyle başyazarı izleyip giderken Gvozdev eski günleri hatırlamaya başladı. Bir zamanlar kendisi Çilingirlerin Nikolka'sı, başyazar da Zangoçların Mitka'sı idi. Onların bir de Şekerlik adını taktıkları, Mişka diye bir arkadaşları vardı. Bir de sokaklarının en ucundaki evde oturan memur çocuğu Vaska Jukov adlı bir çocuk. Bu ev yosun kaplı, her yanından ek yapılarla kuşatılmış, eski, iyi bir evdi. Vaska'nın babası iyi bir güvercin avcısıydı; çok cimri olduğu için evin avlusunda yığın yığın fıçılar, kutular, eski arabalar dururdu; bunların arasında ne güzel saklambaç oynarlardı! Vaska şimdi ilçede doktor olmuş, eski evin yerine de demiryolu depoları yapılmıştı. Yaşları 8-10 arası birçok arkadaşları daha vardı. Hepsi de şehrin kıyısındaki Arka Islak Sokak'ta otururlar, aralarında gayet iyi geçinirlerken, öbür sokakların çocuklarıyla devamlı kavga halinde olurlardı. Bahçelerden, bostanlardan öteberi çalarlar; aşık, bilye gibi çeşit çeşit oyunlar oynarlar; ki-

lise okulunda okurlardı... O zamandan beri tam yirmi yıl geçmişti.

Bunlar bir zamandı, şimdi gelip geçmişti; Çilingirlerin Nikolka gibi yaramaz, kirloş çocukların hepsi de şimdi önemli kimseler olmuşlardı. Çilingirlerin Nikolka ise Arka Islak Sokak'ta batıp kalmıştı. Onlar kilise okulunu bitirince ortaokula gitmişlerdi, o ise gitmemişti.

Şu başyazarla konuşsa nasıl olurdu? Önce selâm vermeli, sonra konuşmaya başlamalıydı. İlkin çıkardığı rezaletten dolayı özür diler, sonra da şundan bundan söz ederdi. Başyazarın şapkası gözünün önünde ikide bir görünüyor, onu kendine kendine çağırıyordu; Gvozdev kararını vermişti. Tam bu sırada da başyazar kalabalığın ortasında meydana gelen bir boşlukta yürüyordu. Açık renk pantolonu içindeki ince bacakları üzerinde sallana sallana yürürken başını bir o yana, bir bu yana çeviriyor; gelip geçenleri görmek için miyop gözlerini kısıyordu. Gvozdev onunla hemen hemen ayni hizaya gelince yüzüne yandan sevimli bir bakışla bakmaya başladı. Selâm vermek için fırsat kollarken bir yandan da onun kendine karşı nasıl davranacağını merak ediyordu.

— Merhaba, Mitriy Pavloviç!

Başyazar yüzünü ona çevirdi, bir eliyle şapkasını hafifçe kaldırırken, öbür eliyle de burnunun üzerindeki gözlüğünü düzeltti; Gvozdev'i tanır tanımaz kaşlarını çattı,

Onun bu davranışı Gvozdev'in cesaretini kırmamıştı; tersine, votka kokusu savurarak, cana yakın bir tavırla başyazara doğru eğildi.

— Geziniyor musunuz?

Başyazar bir an durakladı; dudakları, burun delikleri nefretten titredi; kuru bir şekilde:

— Ne istiyorsunuz? dedi.

— Ben mi? Hiç! Şey... bugün hava çok güzel de! Hem sizinle şu geçen olay hakkında birkaç lâf etmek istemiştim.

Başyazar adımlarını hızlandırarak:

— Sizinle konuşacak bir şeyim yok! diye cevap verdi.

Gvozdev de ayni şekilde hızını artırdı.

— Demek öyle. Sizi anlıyorum... Hakkınız var... Sizi o kadar utandırmıştım ki, tabiî bana surat asacaksınız..

Başyazar bir kere daha durarak:

— Siz düpedüz... sarhoşsunuz... Beni rahat bırakmazsanız polis çağırırım.

Gvozdev tatlı tatlı gülmeye başladı.

— Peki, neden?

Başyazar ona, nahoş bir duruma düşerek bundan nasıl kurtulacağını bilmiyen birinin sıkıntılı bakışıyla yan yan baktı. Kalabalığın meraklı gözleri onların üstündeydi. İstomin çaresizlik içindeydi.

Gvozdev bunun farkına varmıştı.

— Dönelim! dedi, onun isteyip istemediğine al-

dırmadan, becerikli bir omuz vuruşuyla onu geniş caddeden, fundalıklar arasından yamaç aşağı inen dar bir patikaya çevirdi.

Başyazar onun bu hareketine itiraz etmedi; belki buna fırsat bulamamıştı, yahut da kalabalıktan uzak, başbaşa bu adamdan daha çabuk, daha kolay kurtulacağını ummuştu. Önce bastonuyla toprağa dikkatlice dayanarak usul usul yürüyor, Gvozdev ise ensesinde soluyarak onu izliyordu.

— Şurada devrilmiş bir ağaç olacak, oraya oturalım... Mitriy Pavloviç, size karşı o hareketimden dolayı bana kızmayın, olmaz mı! Çok özür dilerim. Bir huysuzluk yüzünden yaptım bunu... Bizim gibi adamlara bazen öyle bir hırçınlık gelir ki, içmekle dahi açılamazsın... İşte o sırada karşına ilk çıkana bir muziplik yaparsın: ya suratına bir tokat atarsın, yahut başka bir şey... Yaptığımdan pişman olmam sonra, çünkü olan olmuştur bir kere; ama bir şeyi çok iyi anlarım, o da fazla ileri gittiğimdir... Haddimi aşarım hep...

Gvozdev'in bu içten açılması mı dokunmuştu, yoksa kişiliği mi ilgisini çekmişti, yahut bu adamdan kurtulamıyacağını mı anlamıştı, bilinmez, başyazar sordu:

— Neydi söylemek istediğiniz?

— Şey... ne olursa! Azap duyuyorum, kendime de çok kızıyorum. Hah, şuraya oturalım.

— Vaktim yok...

— Biliyorum... yine gazete! Sizin ömrünüzün yarısını yiyecek, bütün sağlığınızı ona harcıyacaksınız. Anlamıyor da değilim! Gazete patronluğu da neymiş? Yalnızca parasını koymuş, ya siz... kanınızı veriyorsunuz! Şimdiden gözlerinizi feda etmişsiniz... Oturun!

Önlerindeki patika boyunca bir zamanlar dev bir meşenin yarı çürümüş kalıntısı olan iri bir kütük yatıyordu. Bir ceviz ağacının dalları yeşil bir sundurma gibi kütüğün üzerine abanmıştı, gurup rengine bürünmüş olan güneş ışıkları dallar arasından süzülüyordu, taze yaprakların baharlı kokusu havayı doldurmuştu. Gvozdev oturdu, çevresine kararsızca bakarak hâlâ ayakta duran başyazara anlatmaya başladı:

— Bugün biraz içtim... Yaşamak sıkıyor beni, Mitriy Pavloviç! İşçi arkadaşlarımdan bütünüyle geri kaldım, düşüncelerim bambaşka bir yönde gelişti. Bugün sizi görünce hatırladım, siz de benim bir arkadaşımsınız... Ha-ha!

Gvozdev gülmeye başladı. Çünkü başyazarın yüzünün görünüşü bir anda değişerek öyle gülünç bir hale girmişti ki!

— Arkadaşınız mı? Ne zaman?

— Çok oldu, Mitriy Pavloviç... O zamanlar daha Arka Islak Sokak'taydık... hatırlıyor musunuz? Aramızda bir ev vardı. Bizim karşımızda da, şimdi sorgu yargıcı olan Mihail Pefimoviç, yani Şekerlik

Mişka, babalarının sert baskısı altında yaşarlardı... Yefimiç'ı hatırlıyor musunuz? İkide bir sizinle benim kâkülümüzü çekerdi... Haydi, otursanıza!

Başyazar onaylarcasına başını sallıyarak Gvozdev'in yanına oturdu. Çok eskiden olmuş, unutulup gitmiş bir şeyi zorlukla hatırlıyan bir adamın bakışıyla bakıyor, alnını oğuşturuyordu.

Gvozdev anılarına dalıp gitmişti.

— Ne hayattı o be! İnsan ne diye hep çocuk kalmaz, bilmem ki! Büyür, kocaman olur, niçin? Herhalde sonra toprağa girmek için. Hayatı boyunca çeşit çeşit acılar çeker... kızar, bağırır çağırır... Ne saçma şeyler! Yaşar yaşar da ömrünün sonunda her şey boş olur... Kala kala bir tabut kalır... Bir zamanlar hiç kara bir düşüncemiz olmadan kuşlar gibi neşeli yaşardık. Çitlerden atlar başkalarının emeğinin ürününü toplardık... Hatırlar mısınız, bir gün Petrovna'nın bostanında, yine böyle bir hırsızlık işinde ben sizin burnunuza hıyar sokmuştum da, siz bağırınca ben tüyüp gitmiştim... Annenizle bize şikâyete gelmiştiniz de, babam bana güzel bir sopa çekmişti... Mişka, yani Mihail Pefimoviç de...

Başyazar dinliyor, elinde olmadan gülümsüyordu. Saygısızlığa eğilimini göstermiş olan bu adama karşı ciddiyetini, ağırbaşlılığını korumak istiyordu. Fakat onun, o saf çocukluk günlerine ait anlattıklarında içini titreten bir şeyler vardı, Gvozdev'in ses tonunda onuruna dokunacak herhangi bir hava da

yoktu daha. Sonra çevre çok güzeldi. Yukarlardan, yolda gezinen insanların kuma sürtünen ayak sesleri, hafif konuşmalar, gülüşmeler geliyordu; ama bir rüzgâr çıkıyor, bütün bu zayıf sesler yaprakların hüzünlü hışırtısında kaybolup gidiyordu. Bazan bu hışırtı da dinince öyle sessiz dakikalar hüküm sürüyordu ki, sanki her şey, çocukluk öyküsünü anlatan Nikolay Gvozdev'in sözlerini bütün dikkatiyle dinliyor gibiydi.

— Boyacı Kolokoltsov'un kızı Varka'yı hatırlıyor musunuz? Şimdi basımevi sahibi Şaposnikov'la evlendi. Öyle bir hanım oldu ki, yanına yaklaşamazsınız... O zaman hastalıklı bir kızcağızdı... Hatırlarmısınız, bir gün kaybolmuştu da, sokağın bütün çocukları onu tarlalarda bayırlarda aramıştık... Onu ordugâhta bulup dere tepe geri getirmiştik... Ne gürültü kopmuştu! Kolokoltsov bize çörekler vermişti, Varka annesini görünce: "Ben bir subay karısının yanındaydım, beni yanına evlât alacak!" demez mi! He-he-he!.. Evlât alacakmış... Yaman kızdı şu Varka...

Nehirden birtakım sesler geliyordu; birinin güçlü, sıkıntılı göğsünden çıkan sâkin iç çekmeleriydi sanki bu sesler. Bir vapur geçiyordu, çarkların suları yarmasından çıkan gürültü havayı dolduruyordu. Gök pembeleşmişti, Gvozdev'le başyazarın çevresindeki alacakaranlık koyulaşıyordu. Bir bahar gecesi ortalığı kaplıyordu yavaş yavaş. Sessizlik gittikçe artı-

yor, Gvozdev de buna uyarak sesini yavaşlattıkça yavaşlatıyordu... Başyazar onu konuşmadan dinliyor, çok eskiden geçmiş olayların bulanık tabloları belleğinde canlanıyordu. Bunların hepsi de geçmiş gitmiş şeylerdi...

— Ya işte, Mitriy Pavloviç, demek oluyor ki, sizinle aynı yuvanın kuşlarıyız... Ama uçuşumuz ayrı ayrı... Hatırlıyorum da, benimle arkadaşlarım arasındaki bütün fark, benim ortaokulda kitap başında oturmayışımdır. Düşündükçe kahroluyorum... İnsanlık bu mu demektir? Oysa, nasıl söyliyeyim, yakınlarına karşı ruhunda, duygularında bir ilgi uyanmalı insanın... Şimdi alalım ikimizi, siz benim yakınımsınız, ama sizin için benim ne değerim var? Doğru söylemiyor muyum?

Düşüncelerinin akışına kapılan başyazar anlatılanları iyice dinlememiş olacak ki, içten, dalgın bir sesle:

— Doğru söylüyorsunuz! dedi.

Gvozdev bir kahkaha attı, başyazar kendini toparladı.

— Affedersiniz! Ne söylemiştiniz, pek anlayamadım?

— Sizin için bir hiç olduğumu... Benim varlığım veya yokluğum sizin için aynı şey, sizin umurunuzda değil. Ruhum sizin nenize gerek? Dünyada tek başıma yaşıyorum, beni tanıyanların hepsini de bıktırmışım. Çünkü hırçın bir tabiatım var, türlü mari-

fetler çıkarırım... Ne var ki, benim de duygularım, benim de bir aklım var. Şu durumumda ben de gücenmekten anlarım. Sizden neyim eksik? Yalnız mesleğim, değil mi?

Başyazar alnını buruşturarak:

— Eve-et, üzücü bir şey dedi.

Sonra bir an susarak yatıştırıcı bir sesle ekledi:

— Ama, bakınız, burada başka bir çıkış noktasından hareket etmek gerekiyor.

— Mitriy Pavloviç, niçin çıkış noktasından söz ediyorsunuz? Bir insanın başka bir insana ilgisi çıkış noktasından değil, kalbinin kımıldanışından olmalı. Sonra nedir bu çıkış noktası dediğiniz? Ben hayatın adaletsizliğinden söz ediyorum. Beni bir çıkış noktası yüzünden çürüğe çıkarmak doğru mu? Ben hayatta çürüğe çıkarılmış bir insanım, kurtuluş yolum yok... Peki, niçin? Okumamış olduğum için mi? Eğer siz okumuş insanlar çıkış noktasından değil de başka şekilde hareket etmiş olsanız, aynı tarlanın meyvesi olan beni hatırlayıp içinde bulunduğum bilgisizlikten, duygularımın hırçınlığından çekip çıkarmanız gerekmez mi? Yahut çıkış noktasından hareket etseniz aynı şeyi yapamaz mısınız?

Gvozdev bir gözünü kısarak gururla başyazara baktı. Kendisini çok güçlü hissediyordu, beden emeğiyle geçirdiği düzensiz, verimsiz yaşantısının uzun yılları boyunca düşündüğü bütün felsefesini ortaya

koyuyordu. Başyazar muhatabının hücumundan şaşkına dönmüştü, onun nasıl bir adam olduğunu düşünürken, aynı zamanda, ona vereceği cevabı bulmaya çalışıyordu. Gvozdev ise kendinden geçmiş, konuşmasına devam ediyordu:

— Sizler akıllı insanlarsınız, bana yüz tane cevap vererek beni kurtaramıyacağınızı söyleyebilirsiniz. Ben ise diyorum ki, beni kurtarmalısınız! Niçin mi? Çünkü sizler ve ben aynı sokaktan, aynı asıldan gelen insanlarız. Siz de bu hayatın asıl efendileri olan soylu kişilerden değilsiniz... Bizim onlarla herhangi bir alışverişimiz olamaz... Onlar: "Defol, seni gözüm görmesin!" de deseler, dediklerini yaparız. Çünkü onlar eskiden beri soylu kişilerdir, siz ise okumanız yazmanız olduğu için soylu sayılıyorsunuz... Ama siz yine bizdensiniz, bu bakımdan sizden hayatıma yön vermenizi isteyebilirim. Ben bir esnaf çocuğuyum, Hrulev de öyle, siz ise bir zangocun oğlusunuz...

— Müsaade buyurun... Sizin bu hakkınızı reddediyor muyum?

Fakat başyazarın neyi reddedip neyi kabul ettiği Gvozdev'in umurunda değildi, o şimdi içini dökmek ihtiyacındaydı, şu anda başka bir zamanda söyleyemiyeceği her şeyi söyleyebileceğini hissediyordu.

Başyazara iyice sokuldu, heyecandan parlayan gözlerle, esrarlı bir şey fısıldar gibi:

— Hayır, siz müsaade buyurun! Sanıyor musunuz, bir zamanlar burunlarını kırdığım arkadaşlarımın emrinde çalışmak benim için kolaydır? Bir yıl kadar önce helâsını onardığım sorgu yargıcı Hrulev'den kırk kopek bahşiş almam kolay bir şey midir, söyleyin! O Hrulev ki benimle aynı rütbedendir, adı da Şekerlik Mişka idi, dişleri ise ta o zamanki gibi hâlâ çürüktür...

Başyazar ona yan gözle düşünceli düşünceli bakıyor, konuşmaksızın ne cevap vereceğini tasarlıyordu. Güzel, doğru, içten bir şeyler söylemeliydi. Fakat Dmitriy Pavloviç İstomin'in ne kafasında, ne de yüreğinde böyle sözler yoktu o anda. Uzun bir zaman vardı ki, "sorunlar" üzerine ülküsel, debdebeli konuşmalar onu çabucak bıktırıp yoruyordu. Bugün sözde dinlenmek için çıkmış, tanıdıklarından mahsus kaçmıştı; fakat şimdi de karşısına bu adam dikilmişti. Elbet herkesin söylediklerinde olduğu kadar onun söylediklerinde de bir gerçek payı olacaktı, hem de oldukça ilgi çekici, bir fıkra için konu olacak cinsten.

— Sizin söylediğiniz şeyler yeni değil. İnsanın insanla olan ilişkilerinde haksızlık olduğu söylenegelir... Ama kabul etmek gerekir ki, sizin sözlerinizde yeni bir taraf var, çünkü bunları daha önceleri başka cinsten insanlar söylemişlerdi... Siz biraz tek yanlı, yanlış olarak şekillendiriyorsunuz düşüncelerinizi... Yine de...

Gvozdev gülmeye başladı.

— Yine mi çıkış noktanız? Eh, baylar, sizlere büyük akıl bağışlanmış, ama kalbiniz de taşlaşmış... Öyle bir şey söyleyin ki, derdime derman olsun!

Bunları söyleyerek başını yere eğdi, beklemeye başladı.

İstomin ona bir daha baktı, alnını buruşturdu; buradan gitmeyi o kadar istiyordu ki! Onun duruşundan, sarhoşluk ve heyecanlı konuşmalar sonunda gevşediğini sandı. Ensesine inen beyaz şapkasına, çiçek bozuğu yanağına, çalımlı perçemine baktı; kaslı, güçlü vücudunu gözüyle tarttı; onun tipik bir işçi olduğunu düşündü. Eğer...

— Ne diyorsunuz?

— Size ben şimdi ne diyebilirim? Şunu içtenlikle söyliyeyim ki, sizin benden ne beklediğinizi de tam olarak anlamış değilim.

Gvozdev sitemle güldü:

— Doğrusu da öyle!... Bana ne cevap verebilirsiniz ki zaten!

Başyazar haklı olarak Gvozdev'le konuşmasının bitmiş olduğunu, onun bir daha kendisine sorularıyla sataşmayacağını düşünerek rahat bir soluk aldı. Ama birden aklına geldi: Ya tutar onu dövmeye kalkarsa! Ne kadar da öfkelidir, kimbilir.

Gazetedeki o aptalca sahne sırasında Gvozdev'in yüzündeki anlatım aklına geldi. Kuşkulu gözlerle yan yan onun yüzüne bakmıya başladı.

Hava kararmıştı. Uzaktan, nehirden gelen bir şarkının sözleri sessizliği bozuyordu. Bir koro şarkı söylüyor, tenor sesler apaçık işitiliyordu. Madensel cızırtılar çıkaran birtakım iri böcekler havada uçuşuyordu. Ağaç yaprakları arasından yıldızlar görünüyordu... Başlarının üzerindeki dallar her nedense bir orada, bir burada kımıldanıyor; hafif yaprak hışırtıları geliyordu.

Başyazar çekine çekine:

— Çiy düşecek, dedi.

Gvozdev irkilerek ona doğru döndü:

— Bir şey mi söylediniz?

— Çiy düşecek diyorum, çok zararlıdır şimdi.

— Ha, anladım.

Tekrar sustular. Nehirden birinin bağırması geliyordu:

— E-ey! Mavnadakiler!..

— Birer bardak bira içelim mi?

Gvozdev başyazarın beklemediği bu teklifi yaptıktan sonra hafifçe gülerek:

— Şeref verirsiniz, diye ekledi.

— Özür dilerim, şu anda gelemiyeceğim. Sonra gitmem de gerek artık...

Gvozdev kütüğün üzerinden kalktı, başyazara kaşlarını çatarak baktı.

Başyazar da ayağa kalkmış, elini ona uzatıyordu. Gvozdev sert bir hareketle şapkasını başına bastırarak kesip attı.

— Demek benimle bira içmek istemiyorsunuz? O halde canınız cehenneme! Soylulukmuş, beş kuruş etmez be! Ben de gider kendi kendime içerim...

Başyazar sırtını Gvozdev'e cesaretle dönerek, bir kelime söylemeksizin, patikaya tırmanmaya başladı. Gvozdev'in önünden geçerken, ona bir yerini sürtmekten korkarcasına, başını tuhaf bir şekilde omuzlarına doğru çekmişti. Gvozdev ise iri adımlarla yamaçtan aşağıya doğru yürüdü.

Nehirden biri boğazını yırtarcasına bağırıyordu:

— Mavnadakile-er! Eşekle-er! Sandalı göndersenize-e!

Ağaçların arasından hafif bir yankı işitiliyordu:

— O-o-u-u!...

KONOVALOV

Gazete sayfalarına dalgın dalgın göz gezdirirken gözüm birden Konovalov soyadına takıldı, merak ederek aşağıdaki yazıyı okudum.

"Dün akşam Murom şehri mahallî hapishanesinin 3 no' lu odasında, Aleksandr İvanoviç Konovalov adında, 40 yaşlarında bir esnaf kendini ocak bacasına asarak intihar etmiştir. Bu şahıs serserilik suçundan Pskov'da tutuklanmış, suçlu konvoyu ile memleketine gönderilmişti. Hapishane yöneticilerinin anlattığına göre Konovalov daima sessiz, konuşmayı sevmeyen, düşünceli bir adamdı. Hapishane doktoru intihar sebebi olarak melânkoliyi göstermektedir."

Bu kısa haberi okuduktan sonra, bu düşünceli adamı hayatı terketmeye zorlayan sebepleri belki de daha açık olarak ortaya koyabilirim diye düşünmeye başladım. Çünkü onu tanıyordum, bir zamanlar aynı çatı altında yaşamıştık. Hattâ susmaya hakkım bile olmamalıydı: Onun gibi iyi bir insan hayat yolunda herkesin karşısına çıkamazdı kolay kolay.

... Konovalov'la ilk karşılaşmamızda ben on sekiz yaşındaydım. O sırada bir ekmek fırınında çırak olarak çalışıyordum. Ustam "bando takımında" askerliğini yapmış, korkunç içki içen, bu yüzden her

gün sarhoş, sık sık hamuru ekşiten, dudaklarıyla bir çeşit şarkı söyleyerek önüne çıkan her şeye parmaklarını vurup tempo tutan bir adamdı. Fırın sahibi gelip de bozulan veya sabaha yetişmeyen ekmek yüzünden ona çıkışınca ustam hemen küplere biner, fırın sahibine yakası açılmadık küfürler savurur, bir yandan da müziğe olan yeteneğinden söz ederdi.

Uzun kızıl bıyıklarını kabartıp, her nedense daima ıslak olan kalın dudaklarını şaplatarak bağırmaya başlardı.

— Hamuru çok bekletmişim! Ekmeğin kabuğu yanmış! Ekmek çiğ kalmış! Ah gidi kahrolası, iblisin tohumu! Acaba ben bu iş için mi yaratıldım? Senin işin yerin dibine batsın, ben bir müzisyenim! Anladın mı şimdi? Öyle günler olmuştur ki, altocu sarhoş olmuş alto çalmışım, obuacı hapse girmiş obua çalmışım, kornetçi hasta olmuş onun yerine yine Suçkov, yani ben geçmişimdir. Anladın mı beyefendi, memlekete hizmet etmenin ne demek olduğunu? Timtar-ra-dat-di! Ya sen nesin? Bir köylü parçası, bir odun! Haydi kes hesabı, gidiyorum ben!

Kadın yüzlü, şaşı gözleri etten çukura kaçmış, şişman, kof fırın sahibi, kısa kalın bacakları üzerinde tepinirken, kocaman göbeği hop hop oynar, ciyak ciyak bağırmaya başlardı.

— Gaddar! Canavar! Hain oğlu hain! Hey Tanrım, sana ne yaptım da başıma sardın bu belâyı!

Sonra kısa parmakları açık olarak ellerini ha-

vaya kaldırır, kulakları çınlatan bir sesle şöyle haykırırdı:

— Bana karşı geldiğin için ben de seni polise vermezsem!

— Demek çarın, yurdun bir kölesini polise vereceksin ha!

Usta böyle bağırarak yumruklarını sıkar, patronun üzerine yürürdü. Beriki sağa sola tükrük saçarak, oflayıp puflayarak söver sayar; kendini bir köşeye atardı. Ustanın başının altından çıkan bütün bu olaylar ancak yaz mevsiminde geçerdi. Yaz mevsiminde bu Volga kıyısı şehrinde ekmekçi ustası bulmak çok zordu.

Bu gibi sahneler hemen hemen her gün oynanırdı. Eski asker kafayı çeker çeker, hamuru ekşitir, çeşitli marşlar, valsler, kendi deyişiyle "numaralar" çalar, patron ise ancak dişlerini gıcırdatırdı; bana da bu yüzden iki misli çalışmak düşerdi.

Ustamla patron arasında bir gün böyle bir olay daha geçince epeyce sevindim. Patron sevinçten parlayan bir yüzle, sinsi sinsi ışıldayan gözlerle fırına gelerek:

— E, asker! Haydi bakalım, dudaklarını işlet de bir yürüyüş marşı çalıver! dedi.

İçerde hamur dolu sandığın üstünde yatan, her zamanki gibi çakır keyif olan eski asker kederli kederli:

— Ne var yine! diye cevap verdi.

Patron sevinçten kendinden geçiyordu.

— Sefere çıkıyorsun, onbaşı!

Eski asker bir bacağını sandıktan aşağı sarkıttı, kötü bir şeyler hissediyordu.

— Nereye?

— Nereye istersen...

Usta öfkeyle bağırdı.

— Ne demek nereye istersen?

— Daha anlamadın mı, seni artık kovuyorum. Haydi çık yukarı, hesabını kes, nereye istersen bas git!

Patronun durumunun çıkmazlığını, bu yüzden de ona karşı üstünlüğünü pek iyi bilen eski asker, onun bu sözlerinden sonra biraz ayılmıştı: Bu berbat meslek bilgisiyle başka bir yerde nasıl iş bulabilirdi! Ayağa kalkarak tasayla:

— Haydi canım, yalan söylüyorsun! dedi.

— Gideceksin dedik ya!

— Gerçekten gideyim mi?

— Yıkıl karşımdan!..

Ustam başını tasalı tasalı salladı.

— Demek artık işim bitti... Damarlarımdaki kanı emdin, posamı çıkardın, şimdi de kaldırıp atıyorsun. Böyle açıkgöz bir adam daha görmedim hayatımda! Seni akrep seni!

— Ben akrep ha!

— Hem de kan emen cinsinden!

Usta hınçla böyle söylenerek sallana sallana ka-

pıya doğru yürüdü. Patron onun arkasından sinsi sinsi gülümserken gözleri sevinçten parlıyordu.

— Git de kendine bir iş bul bakalım şimdi! Bulabilecek misin, görürüz. Seni sağda solda öyle bir övdüm ki, bedava çalışacağım da desen kimse almaz! İşsiz güçsüz otursun. Seni gidi, kalpazan seni!

— Yeni ustayı tuttunuz mu? diye sordum.

— Yenisini mi? Yeni usta eski adamımdır. Benim çırağımdı. Ne ekmekçidir bir bilsen! Pırlanta gibidir! Ama ne yaparsın, o da sarhoşun biri. Neyse ki sarhoşluğu devre devredir. İşe bir sarıldı mı, üç dört ay eşek gibi çalışır. Uyku tünek bilmez, sonra paraya da aldırmaz; ne verirsen onu alır. Çalışır ve içer. Hele şarkı söylemesine diyecek yoktur, dinledikçe insanın içi ezilir! Şarkı söylemeye başladı mı, bil ki içmeye de başlayacaktır.

Patron içini çekerek umutsuzca elini salladı.

— İçmeye başlayınca da onu bir dakika alıkoyamazsın. Durması için ya hastalanması, ya da üstündeki başındakilere kadar satması gerek... O zaman da kendinden utanır mı nedir, istavrozdan şeytanın kaçışı gibi bir yerlere sıvışır gider. Hah, işte kendisi... E, Lesa (1), geldin demek!

— Geldim artık.

Bunu derinden gelen bir sesle söyleyen adam eşiğin dışında kapının pervazına bir omzuyla yaslanmış duruyordu. Otuz yaşlarında vardı; uzun boy-

(1) Aleksandr.

lu, geniş omuzluydu. Kılığından tipik bir serseri, yüzünden, duruşundan ise tam bir Slav olduğu anlaşılıyordu. Şüphesiz kirli ve yırtık olan kırmızı bezden mintan, kaba ketenden geniş şalvar giymişti; bir ayağında lâstik bot kalıntısı, öbüründe ise deri bir ayakkabı eskisi vardı. Açık sarı saçları karmakarışıktı; bu saçlarda, göğsünü sanki yelpaze gibi örten gür sarı sakalında yongalar, samanlar, kâğıt kırpıntıları vardı. Soluk, yorgun, uzunca yüzünde insana okşayıcı bir gülümsemeyle bakan, iri, düşünceli, mavi gözleri parıldıyordu. Biraz soluk, güzel dudakları ise sarı bıyıkları altından gülümsüyordu. Bu gülümseme sanki:

— Bakın ben nasılım!.. Kurusuma bakmayın emi? der gibiydi.

— Haydi gir Saşok (1), işte sana bir de çırak!

Patron böyle söyleyerek ellerini oğuşturdu; yeni ustanın heybetli vücuduna sevgiyle baktı. Öbürü içeriye doğru bir adım attı; bana, ancak bir bahadırda bulunabilecek uzun geniş elini uzattı; birbirimizi selâmladık. Usta sedire oturdu, ayaklarını ileri uzattı, onlara bakarak patrona:

— Nikola Nikitiç, bana bir çift mintan, bir takım da eski ayakkabı al... Sonra kalpak için de biraz keten bezi.

— Korkma, her şeyin olacak! Bende kalpak var; mintanları, ayakkabıyı da akşama gönderirim. Ma-

(1) Aleksandr.

dem ki geldin, işte iş, çalış çalışabildiğin kadar! Ben senin kim olduğunu bilirim. Seni üzmem... Konovalov'u kimse üzmez zaten, çünkü o da kimseyi üzmez. Sonra ben hayvan mıyım? İş nedir, çalışmak nedir bilirim... Eh, sağlıcakla kalın çocuklar, ben gideyim artık...

Yalnız kaldık.

Konovalov sedirde oturuyor, konuşmadan, gülümseyerek çevresini gözden geçiriyordu. Fırın, tavanı kemerli bir bodrumda yapılmıştı; üç penceresi de yer düzeyinden aşağıdaydı. Işığı az, havası kıttı; buna karşılık bol rutubeti, çamuru, un tozu vardı. Duvarların dibinde uzun sandıklar dururdu. Bu sandıklardan biri kabarmış, ikincisi yeni mayalanmış hamur doluydu. Üçüncü sandık boştu. Her sandığa bir pencereden donuk bir ışık demeti düşüyordu. Kocaman ocak odanın hemen hemen üçte birini kaplıyordu, ocağın yakınında, yerde, çamurlar üzerinde devrilmiş un çuvalları duruyordu. Ocakta uzun yarma kütükler yanıyor, fırının gri duvarında yansıyan alevler, orada titreyip sallanırken, sessizce bir şeyler anlatıyor gibiydi. Ekşimiş hamur ve rutubet kokusu odanın ağır havasını dolduruyordu.

İsli tavan insanı ağırlığıyla eziyordu; gün ışığıyla ocağın ateşinin karışmasından gözleri yoran, belirsiz bir aydınlık içeriyi dolduruyordu. Sokaktan pencerelere uğultulu bir gürültüyle birlikte tozlar geliyordu. Konovalov bütün bunları gözden geçirdik-

ten sonra içini çekti, yüzünü bana yarım dönerek sıkıntılı bir sesle:

— Burada ne kadar zamandır çalışıyorsun? diye sordu.

Cevap verdim. Göz ucuyla birbirimizi süzerek sustuk. Ustam içini çekti.

— Şuna bak, hapishane! Dış kapıya çıkıp biraz otursak!

Dışarıya çıktık, ekmek tezgâhına oturduk.

— Şurada hiç olmazsa soluk alabiliyoruz. Ben bu çamur çukuruna birdenbire alışamayacağım... Sen kendin hak ver!.. Denizden geliyorum... Hazar denizinde balıkçı gemilerinde tayfaydım... O genişlikten çıkıp bu çukura giriver, kolay iş mi?

Kederli bir gülümsemeyle bana bakarak konuşmasını bitirdi, gelip geçenleri dikkatli dikkatli süzmeye başladı. Açık mavi gözlerinde her nedense büyük bir kaygı okunuyordu. Akşam olmuştu; sokak boğucu sıcak, gürültü, toz duman içindeydi; evlerden yola gölgeler uzanıyordu. Konovalov sırtını duvara dayamış, kollarını göğsünde kavuşturmuştu; sakalının ipeğe benzeyen kıllarını parmaklarıyla büküyordu. Yandan onun uzun, soluk yüzüne bakıyor, acaba ustam nasıl bir adamdır diye düşünüyordum. Onunla konuşmaya bir türlü karar veremiyordum, çünkü ustam olmasından başka bende tuhaf bir saygı da uyandırıyordu.

Alnı üç ince kırışıkla kesilmişti, bu kırışıklar

aradabir düzelerek kayboluyordu. Bu adamın ne düşündüğünü bilmeyi o kadar istiyordum ki!..

— Haydi gidelim, herhalde üçüncü hamuru yapma zamanı geldi. Sen ikinciyi kararken ben de onu yaparım. Sonra ekmekleri atarız.

Birlikte bir hamur dağını çanaklara doldurarak tarttık, öteki hamuru kardık, üçüncüsünü de mayaladık; ondan sonra çay içmek için oturduğumuzda Konovalov elini koynuna sokarak sordu:

— Okumasını bilir misin? Al şunu okuyuver!

Buruşmuş, kirli bir kâğıt parçası verdi. Okumaya başladım:

"Sevgili Saşa! Selâm eder seni öperim. Beni hiç sorma, sıkıntıdan patlıyorum. Seninle birlikte gideceğimiz, birlikte yaşayacağımız günü dört gözle bekliyorum. Bu lânet hayattan bıktım artık, baştan hoşuma gittiyse de daha fazla yapamayacağım. Bunu sen de çok iyi biliyorsun, seninle tanıştıktan sonra ben de anlamaya başladım. Ne olur, bana çabuk yaz; iki satır da olsa senden bir haber bekliyorum. Şimdilik hoşça kal, benim sevgili, sakallı dostum. Sana hiç sitemde bulunamayacağım; gerçi, domuz herif, beni gücendirdin, Allaha ısmarladık bile demeden çekip gittin. Neyse, yine de senden iyilikten başka bir şey görmedim. Karşıma bu şekilde çıkan tek erkeksin sen, seni nasıl unuturum! Saşa'cığım benim buradan kurtulmam için çalışamaz mısın? Kızlar sana beni buradan çıkardıktan sonra senden kaçarım diye

söylemişler. Bütün bunlar kuyruklu yalandır. Bana acıyıp da buradan çıkarırsan senin kulun kölen olurum. Bunu yapmak senin için kolay bir şey, ama tek başıma benim için çok zor. Odama geldiğin zamanlar hep böyle kalacak mıyım diye üzülür ağlardım. Ama sana hiç birini söylemedim. Hoşça kal. Seni seven Kapitolina."

Konovalov mektubu geri alarak elinde evirip çevirmeye başladı, öbür eliyle de sakalını düşünceli düşünceli sıvazlıyordu.

— Yazmasını da bilir misin?

— Bilirim...

— Mürekkebin var mı?

— Var.

— Allah aşkına şuna bir mektup yaz! Kimbilir hakkımda neler düşünüyordur! Alçak herif, beni unuttu diyordur... Yaz!

— Peki, hemen şimdi mi? Kim bu kadın Allah aşkına?..

— Orospu... Kendin de okudun ya, beni çıkar diye yazıyor. Yani ben polise dilekçe vererek onunla evleneceğimi bildireceğim. O zaman nüfus kâğıdını geri verirler, elindeki vesikayı da alırlar. Ondan sonra istediği yere gitsin.

Yarım saat sonra kadına göndereceğimiz dokunaklı mektup hazırdı. Konovalov sabırsızlıkla:

— Oku bakalım, nasıl olmuş? diye sordu.

Şöyle yazmıştım:

"Kapa'cığım! Benim alçağın biri olduğumu sanma, seni hiç unutmadım! Seni nasıl unuturum? Sadece içkiye daldım o kadar. Şimdi yeniden işe girdim, yarın patrondan pey alır almaz Filip'e gönderirim, o da seni çıkarır. Para yol masrafına yeter. Şimdilik kal sağlıcakla. Seni seven Aleksandr."

Konovalov başını kaşıyarak:

— Hmm... İyi yazmamışsın, dedi. Mektup dediğinin içinde biraz gözyaşı, biraz acıma olmalı. Sonra sana benim için aklından gelen küfürleri yaz dedim. O da yok...

— Ne diye yazacak mışım?

— Ondan ne kadar utandığımı, ona karşı suçumu anladığımı görsün diye. Seninki de mektup mu yani? Mektup yazarım diye kuru kuru lâflar etmişsin. Biraz da gözyaşı sokuştur şuna.

Mektuba gözyaşları karıştırmamı istemişti bir kere, ben de tam istediği gibi yaptım. Konovalov çok memnun kalmıştı, bir elini omuzuma koyarak içten gelen bir sesle:

— Bak şimdi iyi olmuş! dedi. Teşekkürler! Sen hoş bir çocuksun... Seninle ahbap olacağa benziyoruz.

Benim de şüphem yoktu onunla ahbap olacağımızdan. Kapitolina'yı anlatmasını istedim.

— Kapitolina mı? Daha küçücük bir kız çocuğudur. Vyatkalı bir tüccarın kızıymış... Ne olmuşsa olmuş, adamın talihi ters dönmüş, derken kızı bu eve

düşmüş. Bir gün oraya gittiğimde evlerden birinde ufacık bir kız gördüm. Bu nasıl olur diye düşünmeye başladım. Neyse onunla tanıştım. Ağlamaya başladı. Ona, üzülme, biraz sabret, dedim. Seni burdan çıkartırım. Her şeyim, yani param pulum hazırdı. Nasıl oldu bilmem, birden içmeye başladım, kendimi Astrahan'da buldum. Sonra da gördüğün gibi buraya düştük. Birisi ona nerede olduğumu haber vermiş, o da tutmuş Astrahan'a bu mektubu yollamış...

— E, onunla evlenmek mi istiyorsun?

— Evlenmek kim, ben kim? Bu içki olduktan sonra evlenmek neme gerek! İş olsun diye yapıyorum ben bunu. Hele onu bir çıkarayım, sonra gitsin istediği yere. Kendine bir yer bulur, belki sonunda kendini kurtarır...

— Görmüyor musun, seninle yaşamak istiyor!

— Saçmalıyor, bütün kadınlar böyle değil midir?.. Kadınların ciğerini okurum. Elimden kaç tanesi gelip geçti! Hele zengin bir tüccarın karısı vardı. Sirkte seyislik yapıyordum, beni gözüne kestirmiş. Gel, arabacım ol dedi. Sirk canıma tak etmişti, razı olup gittim. Neyse, karı bana sulanmaya başladı. Evleri, atları, uşakları vardı; beyler gibi yaşıyorlardı. Kocası bizim patron gibi kısacık, tombalak bir adamdı; kendisiyse zayıf, kedi gibi çevik, ateşli mi ateşli... Seni bir kucaklayıp öpmeyegörsün, sanki kalbine kor parçaları düştü sanırsın. Zangır zangır titreyerek yerinde duramaz olursun. Bir yandan öper,

bir yandan da omuzları sarsılarak ağlar, ağlardı. Ne oldu, Verunka, diye sorardım. Bana, sen daha çocuksun, anlamazsın, derdi. Hoş kadındı... Bir şey anlamazsın demesi doğru bir lâftır. Kendim de bilirim, ben aptalın biriyim zaten. Ne yaptığımı anlamam, nasıl yaşadığımı düşünmem.

Bunları söyledikten sonra sustu, bana kocaman kocaman açılmış gözlerle baktı. Gözlerinde korku veya meraktan çok kaygılı, düşünceli bir ışık parladı; güzel yüzü daha güzel, hüzünlü bir görünüme büründü.

— E, tüccarın karısıyla olan işi nasıl bitirdin?

— Arada bir üzerime büyük bir sıkıntı çöker. Bu öyle bir sıkıntıdır ki, dostum, geldiği zaman yaşamak nedir gözüm görmez. Sanki koca dünyada ben yalnızmışım da benden başka bir tek Tanrı'nın kulu yokmuş gibi olurum. O sırada herkesten ve her şeyden nefret ederim, kendi kendime bile yük olmaya başlarım, insanların topunun da suyu kurusa kılımı kıpırdatmam! Anlaşılan benim hastalığımdır bu. Bu yüzden içkiye bile başladım... Oysa önceleri içmezdim. İşte böyle bir sıkıntı basmıştı tüccarın karısıyla sevişirken. Ona dedim ki, Vera Mihaylovna, bırak artık beni, daha fazla yapamayacağım. Ne, yoksa seni bıktırdım mı, dedi. Öyle de bir gülüyordu ki, görünce bir tuhaf oldum. Hayır, dedim, beni sen bıktırmadın, ben kendi kendimden bıktım. Önce beni

anlamadı, hattâ bağırmaya, sövüp saymaya başladı... Sonra anlayınca başı önüne düştü, eh ne yapalım, git, dedi; ağlamaya başladı... Gözleri kara, kendisi esmerdi. Kıvırcık saçları da simsiyahtı. Aslında tüccar değil memur soyundan gelmeydi... Ya işte böyle... Ona bir acıdım, bir acıdım, bilemezsin. Ne yapayım ki, kendimden tiksiniyordum. Nerden bu karıya meyletmiştim, bilmiyorum... Anlaşılan kadıncağız kocası olacak heriften bıkmıştı. Koca değil, un çuvalıydı herifçioğlu... Kadıncağız ağlamış ağlamış bana alışmıştı... Ben de ona çok iyi davranırdım. Öyle zamanlar olurdu ki, onu kollarıma alır sallardım. O uyuyup kalır, bense onu seyrederdim. Uykuda insan çok güzel, çok temiz bir şey oluyor; yalnız soluk alıyor, gülümsüyor o kadar. O zamanlar yazlıkta yaşadığımız için birlikte at gezintisine çıkardık. Ormanda bir köşeciğe çekilir, atımızı bağlar, kendimizde serin bir ağaç altına uzanırdık. Benim yatmamı söyler, kendisi de başını dizime koyarak bana kitap okurdu. Ben dinler dinler, sonra uyuyakalırdım. Güzel hikâyeler okurdu doğrusu. Hele sağır Gerasim'le sevgili köpeğini anlatan bir tanesi vardı ki, hiç unutamam. Gerasim, herkesin yanından kovduğu, yalnız köpeği tarafından sevilen bir adamdı. Onunla alay ederler, yapmadıklarını bırakmazlar, o da hemen köpeğine koşardı... Çok acıklı bir hikâyedir bu. Kölelik zamanında geçmiş diyorlar. Efendileri olacak kadın Gerasim'e köpeğin uluyup durduğunu, götürüp boğma-

sını söyler. Ne yapsın zavallı, götürmek zorunda kalır... Bir kayık alır, köpeği içine koyar, yola düşer... İşte bu yere gelince beni bir titremedir alır. Ey ulu Tanrım, insanın dünyadaki biricik sevincini elinden nasıl alırlar? Bu ne biçim düzendir? Hikâye böyledir işte. Hoşuma giden bir yanı vardır: Demek öyle insanlar oluyor ki, bütün dünyası bir şeyde, örneğin bir köpekte toplanıyor. Peki, niçin köpekte toplanıyor? Çünkü onu köpekten başka sevecek kimsesi yoktur da ondan. İnsanoğlu sevgisiz yaşayamaz, zaten kalbi ona sevebilsin diye verilmiştir... Kadın bana daha bir sürü hikâyeler okudu. Ne iyi bir insandı, düşündükçe acırım... Eğer yıldızım ters dönmese, kendisi beni bırakıncaya veya kocası aramızda geçenleri anlayıncaya kadar ondan ayrılır mıydım hiç! Birincisi, gönül almasını bilen bir kadındı; verdiği armağanlarla filân değil de, kalbiyle kazanırdı demek istiyorum. Beni öperdi öperdi, tam bir dişiydi. Hele bazan üzerine öyle bir sessizlik gelirdi ki, sorma gitsin! O zaman daha başka bir kadın olurdu. Gözleriyle sanki dümdüz içime bakardı, annem veya dadımmış gibi benimle yakın konuşurdu. Ben de sanki beş yaşında bir çocuk kesilirdim onun yanında. Her şeye rağmen kaçtım işte onun yanından, hep bu can sıkıntısı yüzünden. Beni bir yerlere çağırıyorlar gibiydi. Elveda, Vera Mihaylovna, kusura bakma! dedim. O da elveda Saşa! dedi. Ne garip kadındı, kolumu dirseğime kadar soydu, etime dişlerini öyle bir

geçirdi ki, az kalsın bağırıyordum! Kocaman bir parçayı kapmıştı... Tam üç hafta ağrıdı kolum. Bak hâlâ izi duruyor.

Ancak bir bahadırda bulunabilecek cinsten, kaslı, beyaz, güzel kolunu açarak, yüzünde saf, kederli bir gülümsemeyle bana gösterdi. Dirsek kıvrımının yanında bir yara izi apaçık görünüyordu; uçları hemen hemen birleşmiş, karşılıklı iki eğriydi bu. Konovalov yara izine bakıyor, gülümseyerek başını sallıyordu.

— Garip kadın! Onu hatırlayayım diye ısırmış.

Daha önce de bu gibi hikâyeler işitmişimdir. Her berduşun geçmişinde ya bir "tüccar karısı", ya da soylu bir aileden bir "hanımefendi" vardır. Bu tüccar karısı veya hanımefendi pek çok kere anlatılan hikâyelerde değişik, hayalimsi, bedensel veya ruhsal yapısı birbirini tutmayan bir kahraman olup çıkar. Bugün mavi gözlü, hırçın, neşeli bir kadının bir hafta sonra kara gözlü, yumuşak huylu, gözü yaşlı biri olacağını bekleyebilirsiniz. Berduş genellikle şüpheci bir tavırla, küçük düşürücü bir sürü ayrıntılarla anlatır onu.

Konovalov'un anlattığı öyküde ise insana doğru gelen pek çok şey vardı. Kitap okumak, Konovalov'un iri vücudu yanında küçücük çocuk gibi farklı hususlar yer alıyordu onun anlattıklarında.

Başını onun geniş göğsüne koyarak kollarında uyuyan sırım gibi bir kadın düşündüm, güzel bir görünümdü bu, beni öykünün doğruluğuna daha çok

inandırıyordu. Hele tüccar karısını anlatırken sesinin aldığı hüzünlü yumuşaklık görülmedik bir şeydi. Gerçek bir berduş ne kadından, ne de başka bir şeyden söz ederken, böyle bir sesle konuşmaz. Çünkü dünyada aşağılamaya cüret edemeyeceği bir şeyin bulunmadığını göstermek ister.

— Ne susuyorsun öyle, yoksa yalan mı söylüyorum?

Nedense sesinde derin bir kaygı seziliyordu. Un çuvalları üzerinde kendini geriye attı, bir elinde çay bardağını tutarken öbür eliyle yavaş yavaş sakalını sıvazlıyordu. Mavi gözleri benden bir şeyler sorarcasına merakla bakıyordu, alnındaki kırışıklar daha da derinleşmişti...

— İnan bana... Neden yalan söyleyeyim? Benim gibi serserilerin masal anlatmakta bir eşi daha yoktur... Başka türlü de olamaz zaten. Eğer insanın hayatında doğru dürüst bir şey geçmemişse, kendi kendine bir masal uydurmasının, bunu da gerçek diye anlatmasının kime zararı dokunabilir? Hem anlatır, hem de anlattığının doğru olduğuna inanır; hoşuna gider böyle şeyler. Bir çoklarının hayatı bu şekilde geçer. Ne yapsın fakir, ama ben sana doğruyu anlattım, her şey tam anlattığım gibi oldu. Bunda inanılmayacak ne olabilir? Kadıncağız sürdüğü hayattan çıkmış, hoşuna gidecek bir erkekle de karşılaşmamış. Gerçi alt tarafı ben bir arabacıyım, ama erkek olduktan sonra kadın için arabacısı da, beyi de, subayı da

birdir. Bunların hepsi de birer domuzdur, hepsi de aynı şeyi ararlar, az verip çok almaya bakarlar. Saf adam onun için daha iyidir, çünkü daha vicdanlıdır. Bense çok safımdır... Kadınlar bende bunu hemen görürler... Onları gücendirmeyeceğimi, nasıl söyleyeyim, onlarla alay etmeyeceğimi anlayıverirler. Kadın bir kusur işlediğinde kendisiyle alay edilmesinden korktuğu kadar hiçbir şeyden korkmaz. Biz erkeklerin karşısında çok utangaçtırlar. Onlara yaptığımızı yaptıktan sonra çarşı pazar demez gideriz, neler yaptığımızı, nasıl yaptığımızı öğünerek anlatırız. Kadıncağızın ne aptallığı, ne sersemliği kalır... Kadın ise bir yerlere gidemez, günahını yiğitlik saydıramaz. Dostum, en çığırından çıkmışları dahi bizden çok daha ar sahibidir.

Onu dinlerken şöyle düşünüyordum: "Acaba ondan beklenmeyen şeyleri anlatırken bu adam kendi kendine inanıyor muydu?"

Çocukça temiz gözlerini gözlerime dikmiş, dalgın dalgın konuşuyor, konuştukça beni şaşırtıyordu.

Ocakta odunlar yanıp bitmişti, parlak kor yığınından fırının duvarlarına pembe lekeler düşüyordu, bu lekeler titreyip duruyordu.

Pencereden, üzerinde iki yıldız bulunan mavi bir gök parçası bakıyordu. Yıldızlardan biri iri bir zümrüt gibi parlıyor, öteki ise hemen onun yanında belli belirsiz görünüyordu.

Bir hafta geçti, Konovalov'la iyice ahbap olmuştuk.

— Sen de temiz bir delikanlısın! Hoşuma gittin!

Yüzünde geniş bir gülümsemeyle, iri eliyle omzuma vurarak böyle söyledi.

Tam bir sanatçı gibi çalışıyordu. İri hamur topağını çanaklara dağıtması veya sandığın üzerine abanarak kollarını dirseğine kadar gömdüğü esnek hamurun çelik parmakları arasında hışırdayışı görülmeye değerdi.

İlk gün çanaklardan küreğine boşaltmaya zor yetiştiğim hamur yuvarlaklarını ocağa çabuk çabuk atışını görerek, onları üst üste düşürecek diye korkmuştum. Fakat üç fırın ekmek pişirip de kırmızı, kabarık, yumuşak yüz yirmi ekmek arasında bir tane dahi "ezilmiş" somun çıkmayınca bir çeşit sanatçıyla iş gördüğümü anlamıştım. Çalışmayı sever, kendini işine verirdi; fırın kötü pişirir veya hamur yavaş yavaş kabarırsa kederlenir, patron nemli un alınca kızar, söverdi. Fırından çıkan ekmekler düzgün şekilde yuvarlak, şişkin, "kabarmış", tam kıvamında kızarmış, kıtır kıtır ince kabuklu olursa çocukça neşesine, keyfine diyecek olmazdı. Arada bir ocaktan çıkardığı somunlardan en güzelini daha kürekteyken alır, yanmasın diye onu bir elinden ötekine atarak neşeyle gülerdi.

— Bak, seninle ne güzel ekmek pişirdik! derdi.

Her türlü işte çalışanların yapması gerektiği gi-

bi, kendini çalışmaya bütünüyle veren bu dev çocuğu seyretmek çok hoşuma giderdi.

Bir gün ona şöyle sordum:

— Saşa, sen güzel şarkı söylermişsin, öyle mi?

— Söylerim... Arada bir... Ama çok sürmez... Canım sıkılmaya başlayınca, ben de şarkı söylemeye başlarım... Söyledikçe de içimi bir sıkıntı doldurur. Ne olur şimdilik bundan söz açma, aklıma getirmesen daha iyi olur! Peki, sen şarkı söylemez misin? Ah seni gidi seni! Beni bekle, şimdilik ıslık çal... Sonra birlikte söyleriz, tamam mı?

Razı oldum, şarkı söylemek istediğim zamanlar ıslık çalmaya başlardım. Bazan dayanamaz, hamuru yoğururken veya fırına ekmek atarken kendi kendime mırıldanırdım. Konovalov beni dinler dinler, dudaklarını oynatır, bir süre sonra verdiğim sözü hatırlatırdı. Bazan da kaba kaba bağırarak:

— Bırak şunu! İnleyip durma! derdi.

Bir gün sandığımdan bir kitap çıkarmış, pencerenin önündeki düzlüğe ilişerek okuyordum.

Konovalov hamur dolu sandıklardan birinin üzerine uzanmış kestiriyordu, fakat kulaklarının dibinde kitap yapraklarını çevirip durmam onu rahatsız etmiş olacak ki, gözlerini açarak sordu:

— Nedir o kitap?

Kitabın adını söyledim.

— Yüksek sesle okur musun?

Böylece pencerenin önüne oturarak okumaya

başladım, oysa sandığın üzerine kuruldu, başını dizlerime doğru biraz eğerek beni dinlemeye başladı... Arada bir kitabın üzerinden onun yüzüne bakıyor, - şu zamana kadar hatırımdan çıkmayan - genişçe açılmış, büyük bir dikkat dolu, tetikte bekleyen gözleriyle karşılaşıyordum. Hattâ ağzı bile iki sıra beyaz düzgün dişlerini ortaya çıkararak yarı açık duruyordu. Yukarı kalkmış kaşları, geniş alnındaki kıvrım kıvrım buruşuklar, dizlerini saran elleri, kımıldamadan duran dikkatli pozu içimi ısıtıyor; Sısoyka ve Pila'nın hüzünlü hikâyesini elinden geldiği kadar anlaşılır ve düzgün bir şekilde okumaya çalışıyordum.

Yorularak en sonunda kitabı kapattım. Konovalov fısıltıyla:

— Bitti mi? diye sordu.

— Daha yarısından azı...

— Hepsini böyle sesli okur musun?

— Okurum.

— Eh!..

Böyle diyerek başını tuttu, sandığın üstünde sallanmaya başladı. Bir şeyler söylemek istiyor, körük gibi soluyarak ağzını açıp açıp kapıyor, her nedense gözlerini kısıyordu. Ben böyle bir etkiyi beklememiştim, onun için de ondaki değişiklikleri anlayamıyordum.

Fısıltıyla:

— Ne güzel okuyorsun! dedi. Herkesin kendi sesini ayrı ayrı veriyorsun... Sanki canlı hepsi de...

Aproska! Şişşit! Pila!.. Ne budala insanlar! Okurken tuhafıma gitmişti... Ama kendimi tuttum, gülmedim... E, sonra ne olmuş? Nereye gidiyorlar? Aman Tanrım! Ne kadar da doğru! Tıpkı yaşayan insanlar gibi... Kendi halinde birer köylü hepsi de. Sesleriyle, yüzleriyle yaşıyorlar sanki... Dinle Maksim! Ekmeği fırına attıktan sonra sen sonunu oku, olur mu?

Ekmeği fırına sürdük, ikincisini hazırladık, ben yine bir saat kırk dakika kitap okudum. Sonra bir ara daha verdik; ekmek pişti, onu fırından çıkardık, öbürünü sürdük, biraz daha hamur yoğurduk, biraz da mayaladık... Bütün bunlar inanılmayacak bir çabuklukta, hemen hemen hiç konuşmadan yapılmıştı.

Konovalov kaşlarını çatmış, bana arada bir tek kelimelik emirler vererek çalışıyor, çalışıyordu...

Sabaha karşı kitabı bitirdik, dilim uyuşmuş gibiydi.

Konovalov bir çuvala oturmuş, ellerini birbirine dayayarak, tuhaf gözlerle, konuşmadan bana bakıyordu...

— Beğendiniz mi? diye sordum.

Başını salladı, gözlerini kıstı, nedense yine fısıltıyla:

— Bunu kim yazmış? dedi.

Gözlerinde sözle anlatılamayacak bir şaşkınlık belirmiş, yüzü sıcak bir duyguyla parlamıştı.

Kitabı yazanın adını söyledim.

— Ne adam be! Nasıl da yakalamış! Öyle değil mi? Korkunç vallahi! İnsanın yüreği titriyor, yani içine işliyor, gör ne kadar canlı! Peki yazara bir şey yapmışlar mı?

— Nasıl yani?

— Canım, ödül filân gibi bir şey vermişler mi?

— Niçin vereceklermiş?

— Niçin olacak! Görmüyor musun, polis zaptı gibi kitap! Okuyanlar düşünecekler: Pila, Sısoyka, bunlar ne biçim insanlar diye. Herkes acıyacak... Cahil, suçsuz bir sürü insan... Buna da hayat mı derler? Sonra...

— E, sonra ne olmuş?..

Konovalov şaşkın gözlerle baktı, ürkekçe:

— Bunlar için bir tedbir alırlar herhalde. Onlar da insan, ellerinden tutmak gerekmez mi? dedi.

Ona cevap olarak tuttum uzun bir nutuk çektim... Çok yazık, hiç de umduğum etkiyi elde edememiştim!

Konovalov başı önüne eğik, düşüncelere daldı; konuşmama bir kelimeyle olsun engel olmadı; yalnız soluk alarak bütün vücuduyla sallandı durdu. Sonunda yorularak ben de sustum.

Başını kaldırdı, kederle bana baktı.

— Demek ona bir şey vermediler?

Reşet Nikov'u unutarak sordum:

— Kime?

— Kitabı yazana.

Canım sıkılmıştı. Dünya meselelerini çözmek gücünü bulamayan bir insan karşısında sıkıntımın kızgınlığa döneceğini hissederek cevap vermedim.

Konovalov ise benim cevabımı beklemeden kitabı ellerine aldı, onu özenle evirdi çevirdi, açıp kapadı, tekrar yerine koyarken derinden bir ah çekti.

Kırgın bir sesle:

— Aman Tanrım, ne akıl ermez işler? Adam tutmuş bir kitap yazmış... Kâğıt, kâğıt üzerinde bir sürü işaretler. Yazmış yazmış... sonra ölmüş mü?

— Ölmüş...

— Demek ölmüş, kitabı ise kalmış, onu okuyorlar. Biri eline alıp bakıyor, çeşit çeşit sözler söylüyor. Sen de dinleyip anlıyorsun, dünyada Pila, Sisoyka, Aproska adında insanlar yaşamış diyorsun... Hiçbirini görmediğin, hiçbir şeyin olmayan bu insanlara acıyorsun. Belki de sokaklardan böyle insanların yüzlercesi gelip geçiyor, onları görüyorsun, tanıyamıyorsun... Hiçbiriyle ilgilenemeden geçip gidiyorlar... Kitaptaki insanlar aslında yoktur... Ama yine de acıyorsun, başlarından geçenler içine işliyor... Buna ne demeli? Demek yazan adam eline bir şey geçmeden ölüp gitti? Elleri bomboş...

Çileden çıkmıştım artık, yazarların eline geçenleri anlattım.

Konovalov beni dinledi, korkudan gözleri belererek acımasını cık cık sesleriyle anlattı.

— Demek hayat düzeni böyle! dedi, derin bir

göğüs geçirdi, sol bıyığını ısırarak kederle başını eğdi.

O zaman Rus yazarının yaşantısında meyhanenin oynadığı uğursuz rolden, çalışmayla geçen hayatlarında tek avuntuları olan içkiden mahvolan büyük, gerçek dehalardan söz ettim.

Fısıltıyla sordu:

— Bu insanlar nasıl oluyor da içiyorlar?

İri iri açılmış gözlerinde korku, sözlerime güvensizlik, o insanlara karşı acıma okunuyordu.

— Demek içiyorlar! Yoksa kitabı yazıp bitirdikten sonra mı içiyorlar?

Bana göre yersiz bir soru olduğu için karşılık vermedim. Konovalov:

— Elbette sonra... diye kendisi karar verdi. Sonra devam etti:

— Anlaşılan bu insanlar yaşıyorlar, hayata bakıp bakıp başkalarının kederini içlerinde biriktiriyorlar. Bu insanların gözleri daha bir başka olmalı... Kalpleri de öyle... Hayata doyasıya bakıyorlar, içleri doluyor, sonra bütün dertlerini kitaplara döküyorlar. Ama bu da kâr etmiyor, çünkü yaralı kalplerdeki derdi ateşle yakamazsın... Kala kala bir içkiyle söndürmek kalıyor. Böylece de içiyorlar... Doğru mu söylüyorum?

Onu onayladım, bu davranışımla ona cesaret vermiş olacağım ki, yazarlık ruh halini incelemeye devam etti.

— İşte bu sebepten dolayı onları öbür insanlardan ayrı tutmalı. Doğru değil mi? Çünkü onlar herkesten çok anlıyorlar, başkalarına düzensizlikleri gösteriyorlar. Alalım beni, ben neyim? Berduş, baldırı çıplak, sarhoş, duygulanmış bir insan... Yaşantımın iler tutar bir yanı yok. Şöyle bir bak, ben bu dünyada niçin yaşıyorum, kimin işine yarıyorum? Ne başımı sokacak bir köşem, ne karım, ne çocuklarım var! Olmadığı gibi, olsun diye istediğim de yok. Yaşıyorum, durmadan bir şeyler bekliyorum... Ama niçin? Bilinmez işte. Ruhumun ayarı bozuk çünkü. Daha nasıl söyleyeyim! Ruhumda eksik olan bir şeyler var, ateş mi desem, kuvvet mi desem, bilmem artık. Bir şeyim eksik işte! Anlıyor musun? İşte yaşayıp gidiyorum, hep bir şeyin özlemini çekiyorum; ama nedir o şey dersen, kendim de bilmiyorum!..

— Bunları niçin söyledin?

Elleriyle başını tutarak bana baktı, düşüncelerini anlatma yolunu aramaktan dolayı yüzüne bir gerginlik gelmişti.

— Niçin olacak! Hayatın karışıklığı yüzünden. Yani, nasıl söyleyeyim, yaşıyorum ama kendimi ne yapacağımı, kurtuluş için neye sarılacağımı bilmiyorum... Bu karışıklığın adına da yaşamak demişler.

Onunla yazar arasındaki bağlantıyı anlamak için merakla sordum:

— Peki, sonra?

— Sonra mı?.. İşte bunu sana söyleyemem...

Ama öyle sanıyorum ki, bir yazar da tutup benim içime bakıverse, yaşantımın özünü gözlerimin önüne sererdi... Ne dersin? Senin bu konudaki düşüncen nedir?

Onun yaşantısını anlatacak durumda olduğumu düşünerek bana kolay, aydınlık gelen bu işe hemen giriştim. Şartlardan, ortamdan, eşitsizlikten, hayatın kurbanları ve efendileri olan insanlardan söz etmekle başladım işe.

Konovalov beni dikkatle dinliyordu. Yanağını bir eline dayamış karşımda oturuyor; irice açılmış, düşünceli, zeki, mavi gözleri sanki yavaş yavaş bir sisle örtülüyordu. Alnındaki kırışıklar daha da derinleşmiş, konuşmalarımı anlamak isteğiyle tutuşarak soluğunu kesmiş gibiydi.

Bu durumu hoşuma gidiyordu. Yaşantısını coşkunlukla gözlerinin önüne serdim, onun böyle olmasında hiç suçunun bulunmadığını tanıtladım. Onun, doğuştan herkese eşit, ama uzun tarihsel haksızlıklar silsilesiyle toplum değerinde sıfıra düşmüş, hüzünlü şartlar kurbanı olduğunu anlattım. Sözümü bir daha şöyle söyliyerek bitirdim:

— Kendini suçlamana bir sebep yok... Sana haksızlık edilmiştir...

Gözlerini benden ayırmadan bakıyordu; bu gözlerde iyi, aydınlık bir gülümsemenin yavaş yavaş doğduğunu görüyordum; sözlerime nasıl karşılık verecek diye sabırsızlıkla bekliyordum.

Gülümseme dudaklarına doğru yayıldı. İşte şimdi tatlı tatlı güldü, kadınımsı yumuşak bir hareketle bana doğru eğilerek elini omzuma koydu.

— Dostum, bütün bunları ne kadar kolay söylüyorsun! Bu işlerin böyle olduğunu nereden biliyorsun? Kitaplardan mı? Herhalde çok kitap okumuş olacaksın! Keşke ben de okuyabilseydim!.. Sonra sen çok acıyarak konuşuyorsun... İlk kez benimle birisi böyle konuştu. Çok tuhaf! İnsanlar başarısızlıklarında hep birbirlerini suçlarlar, sen ise bütün hayatı, bütün düzeni suçluyorsun. Söylediklerinden anladığıma göre, insan tek başına hiçbir şeyde suçlu olamaz, alnına doğuşta berduş olacağı yazıldığı için berduştur. Bir sürü mahpus için söylediklerin de çok doğru; işleri olmadığından, karınlarını doyurmak için çalıp çırpıyorlar. Ne kadar da acıyarak anlatıyorsun! Senin de yüreğin yufka anlaşılan!..

— Önce sen bana cevap ver, benimle aynı düşüncede misin? Söylediklerim doğru mu?

— Doğru olup olmadığını sen daha iyi bilirsin, çünkü okumuş adamsın... Başkalarını ele alırsak doğru görünüyor... Ama beni alırsan...

— O zaman ne oluyor?

— Ben bambaşka bir adamım... Benim içki içmemden kim suçlu? Kardeşim Pavelka içmez, Perm'de kendi ekmek fırını vardır. Benim çalışmam da onunkinden aşağı kalmaz, gelgelelim berduşluktan, sarhoşluktan başka ne ünüm, ne değerim var!.. İşte

İkimiz de aynı annenin çocuklarıyız. Üstelik o benden daha da küçüktür. Demek oluyor ki, benim ruhumda bir şeyler bozuk... Tam bir insan gibi doğmamış olacağım. Sen kendin söylemedin mi insanların aynı olduklarını? Doğdun, alnına yazıldığı gibi yaşadın, sonra ölüp gideceksin!.. Ama ben bambaşka bir insanım... Sonra ben yalnız değilim, benim gibi birçokları var. Bizler başka insanlarızdır... Hiç bir düzene sığmayız... Bize başka türlü hesap, başka türlü yasalar, bu dünyadan kökümüzü kazımak için sert yasalar gerek... Neden dersen, bizim kimseye faydamız yok, boşu boşuna yer dolduruyor, başkasının yürümesine engel oluyoruz... Kimdir bize karşı suçlu olan? Kendimize, hayata karşı suçlu olan yine kendimiz değil miyiz? Niçin mi, içimizde ne yaşamaya, ne de kendimize karşı sıcak bir duygu yok da ondan...

Gözleri bir çocuğun gözleri gibi safça bakan bu iri yarı adam, kendisini bir çırpıda gereksiz, hayattan sürülüp atılması gereken kimseler safına ayırıvermişti; bütün varlığıyla her şeyden koparak her şeye düşman kesilen, öfkeli şüpheciliğinin gücünü her şeyde denemeye kalkışan berduşlarda bu zamana kadar görmediğim şekilde onun bu kendi kendini hiçe sayması zihnimi allak bullak etmişti... Hayatta karşılaştığım insanların tümü de başarısızlıklarını ya ses vermez alınyazısına, ya da kötü kişilere yükler-

lerken, kendi kusursuzluklarının sağlam kanıtlarını çürüten gerçeklerin topundan da ısrarla kaçınmışlar, daima birilerini suçlamışlar, bir şeylerden yakınmışlardır... Konovalov ne kör talihi suçluyor, ne de insanlar hakkında tek bir kötü söz söylüyordu. Kendi yaşantısının karman çormanlığında tek suçlu kendisiydi; ben onun "ortamın ve şartların kurbanı" olduğunu ne kadar ısrarla tanıtlamaya çalışırsam çalışayım, o da o kadar inatla, kara alınyazısından dolayı kendine ve hayata karşı yine kendinin suçlu olduğunu anlatmaya çalışıyordu... Görülmedik bir şeydi bu, ama beni çileden çıkarıyordu. Bu adam kendini kırbaçlamaktan zevk alıyor gibiydi, çınlayan bariton sesiyle bana:

— Herkes kendinin efendisidir, ben bir alçaksam bunda kimsenin suçu yoktur! diye bağırırken gözleri zevkten alev alev yanıyordu.

Kültürlü bir insanın ağzından bu sözleri işitseydim hiç şaşmazdım, çünkü "aydın" adı verilen çetrefilli, karmakarışık ruh yapısına tebelleş olmayan bir hastalık çıkmamıştır daha. Her ne kadar Konovalov, şehirlerin pis batakhanelerini dolduran, talihin küstürdüğü bir sürü aç, çıplak, yarı insan, yarı hayvan yaratık arasında bir aydın sayılırsa da, bir berduşun ağzından bu sözleri işitmek çok tuhaftı. Onun gerçekten apayrı bir karaktere sahip olduğuna karar vermek gerekiyordu, ama ben bunu istemiyordum.

Dış görünüşünü gözönüne alırsak, Konovalov, en ince yanlarına kadar tipik bir altın arayıcısına benziyordu, ama derinliğine inildikçe, onun, insanlar hakkındaki anlayışımı yıkan bir tür olduğuna inanıyordum. Bu türü bir sınıf saymak zamanı çoktan gelmişti; bu insanlar aç gözlü, doymak bilmez, hırçın, aptallıktan çok uzak birileri olarak dikkate değerdi...

Onunla tartışmamız gittikçe kızışıyordu. Ben bağırıyordum.

— Dur hele, eğer insana her yandan kara kuvvet baskı yaparsa o nasıl ayakta durur?

Coşarak, gözlerinden ateş saçarak o da şöyle haykırıyordu:

— Daha sıkı dayansın!

— Peki ama neye dayanacak?

— Desteğini bulsun, dayansın!

— Ya sen niçin dayanmadın?

— Sana söyleyip duruyorum, be garip adam, kendi kaderimden kendim suçluyum diye!.. Desteğimi bulamadım! Arıyorum, bekliyorum, ama bulamıyorum!

Ekmeği de unutmamak gerekiyordu; tekrar işe koyulmuşken bile görüşlerimizin doğruluğunu birbirimize tanıtlamak için çırpındık durduk. Doğal olarak hiçbir sonuca varamadık; işimizi bitirdik, heyecanımız yatışmadan uykuya yattık.

Konovalov fırının döşemesine uzandı, çok geçmeden uyudu. Ben un çuvallarının üstüne yattım, san-

dığın yanına serili hasıra bahadır gibi uzanıveren, bu sakallı iri vücuda tepeden tırnağa şöyle bir baktım. İçerisi sıcak ekmek, ekşi hamur, karbon asidi kokuyordu... Ortalık ağarıyordu, un tozu perdesiyle örtülü pencerelerden kül rengi bir gök görünüyordu. Bir araba gürültüyle geçiyordu, sürüsünü toplayan bir çoban kaval çalıyordu.

Konovalov horluyordu. Geniş göğsünün kalkıp kalkıp inişine bakıyor, onu inancıma en kısa yoldan nasıl döndürebilirim diye çeşitli yollar düşünüyordum, ama bir yol bulamadan ben de uyuyup kalmışım.

Sabahleyin kalkar kalkmaz hamur mayaladık, elimizi yıkadık, sandığa çay içmeye oturduk.

Konovalov:

— Kitabın var mı? diye sordu.

— Var...

— Bana okur musun?

— Okurum...

— Bak bu iyi işte! Biliyor musun, bir ay geçsin, patrondan parayı alır almaz yarısını sana vereceğim!

— Niçin?

— Kitap alasın diye!.. Hoşuna gidenlerden kendine al, bir iki tane de bana. Benimkiler köylüler hakkında olsun. Pila, Sısoyka cinsinden... Sonra bak ha, güldürmek için değil, acındırmak için olsun... Öyle saçma sapan şeyler vardır! Panfilka ile Filatka gibi,

başında bir de resim bulunur. Bir sürü zırvalar, akıl almaz masallar!.. Bunların hiç birini sevmem. Sendeki gibi kitapların olduğunu bilmezdim.

— Stenka Razin (1) hakkında olsun mu?

— Stenka hakkında mı? İyi mi bari?

— Çok iyi...

— Getir öyleyse!

Çok geçmeden N. Kostomarov'un "Stenka Razin'in Başkaldırması"nı okumaya başladım. Başlangıçta, bu başarılı, destan şiir denilebilecek monografi sakallı dinleyicimin hoşuna gitmedi. Kitaba bakarak:

— Niçin hiç konuşma yok? diye sordu.

Niçin olmadığını açıklayınca esnedi, esnemesini saklayamayınca da utanarak, suçlu suçlu:

— Oku sen... Bana bakma... dedi.

Fakat tarihçi, usta fırçasıyla Stepan Timofeyeviç'in resmini çizmeye başlayıp da "Volga Boyları Beyi" kitabın yaprakları arasından ortaya çıktıkça Konovalov'da bir değişme oldu. Daha önce gözlerinden uyku akan, kayıtsız, sıkılan adam, yavaş yavaş, ben farkına varmadan, yeni görünüşüyle, şaşırtıcı görünüşüyle karşıma çıkıverdi. Bacaklarını örten sakalıyla çenesini koyduğu dizlerini kucaklamış, öylece sandıkta oturuyor; sertçe çatılmış kaşlarının altından, bana, tuhaf tuhaf parlayan, aç gözlerle bakı-

(1) 1669-1671 yıllarında Don Kazaklarının başında Çar'a karşı ayaklandı.

yordu. Beni her zaman şaşkına çeviren o çocuksu saf görünüşünden eser kalmamıştı; şimdi kararıp kasılmış, o iyilik okunan mavi gözlerine çok yakışan yalın, kadınımsı yumuşak hava kaybolup gitmişti. Bir kas yumağı gibi tostoparlak duruşunda aslanca, yırtıcı bir hal vardı.

Yavaş, ama etkili bir sesle:

— Oku! dedi.

— Sana ne oluyor?

— Oku sen!

Sesinde ricayla birlikte öfke de sezliliyordu.

Arasıra ona bakarak okumama devam ettim. O gittikçe kızışıyordu. Ondan, beni coşturan, sarhoş eden bir şey, bir çeşit sıcak duman çıkıyordu. Stenka'yı yakaladıkları yere gelince birdenbire:

— Yakaladılar! diye haykırdı.

Onun bu şiddetli haykırmasında ıstırap, küskünlük, öfke. Stepan'ı kurtarmaya hazır oluş gibi duygular doluydu.

Alnına ter yürümüştü, gözleri tuhaf bir şekilde irileşmişti. Sandığın üzerinden yere atladı; heyecandan titreyerek bütün heybetiyle karşıma dikildi, elini omzuma koyarak yüksek sesle, çabuk çabuk:

— Dur! dedi. Okuma... Şöyle, şimdi ne olacak? Hayır, dur, söyleme! Cezalandırıyorlar mı? Ha? Çabuk oku Maksim!

Razin'in öz kardeşi Frolka değil de Konovalov sanırdınız. Sanki üç yüz yıldır çürüyüp kopmamış bir

kan bağı onunla Stenka'yı birbirine sımsıkı bağlıyordu. Konovalov canlı, sağlam vücudunun bütün gücüyle, "desteksiz" kalan ruhunun bütün tutkusuyla üç yüz yıl önce yakalanan özgür kartalın acısını, öfkesini kendi içinde duyuyordu.

— Allah aşkına oku!

Ben de coşup heyecanlanarak, kalbimin sesini duyarak okuyordum; Konovalov'la birlikte Stenka'nın bütün elemini yaşıyorduk. Sonunda işkence kısmına geldik.

Konovalov dişlerini gıcırdatıyor, mavi gözleri iki kor parçası gibi yanıyordu. Arkamdan bana yaslanmış, kitaba yiyecekmiş gibi bakıyordu. Saçlarımı başımdan gözlerime üfleyen soluğunu kulağımın dibinde işitiyordum. Saçlarımı geriye atmak için başımı silktim. Konovalov bunu görerek kurşun gibi ağır elini başıma koydu.

"O sırada Razin dişlerini öyle kuvvetli gıcırdattı ki, kanla birlikte birkaçını yere tükürdü."

— Yeter!.. Allah kahretsin!..

Konovalov böyle bağırarak kitabı elimden kaptığı gibi olanca gücüyle yere çarptı, kendisi de arkasından yere atladı.

Ağlıyordu, ama gözyaşlarından utandığı için, hüngür hüngür ağlamasını gizlesin diye böğürmeye benzeyen sesler çıkarıyordu. Başını dizlerinin arasına alınış, gözyaşlarını kaba bezden dikilmiş şalvarına siliyordu.

Ben az ötede sandıkta oturuyor, onu avutmak için ne söyleyeceğimi bilemiyordum.

Yerde oturmasına devam ederek:

— Maksim! Ne korkunç! Pila... Sısoyka, şimdi de Stenka ha? Kara talih!.. Dişlerini nasıl da tükürmüş!.. Ha?

Heyecandan zangır zangır titriyordu.

Stenka'nın dişlerini tükürmesi onu özellikle etkilemişti, ikide birde garip bir şekilde omuzlarını silkerek hep bundan söz ediyordu.

Gözümüzün önünden ayrılmayan acı verici, insafsız işkence sahnesinin etkisiyle ikimiz de sarhoş gibiydik.

Kitabı yerden alarak bana veren Konovalov yalvaran bir sesle:

— Bana şunu bir daha oku, ne olur! dedi. Dişleri nerede yazıyor, şunu bana gösteriver!

Ona istediği yeri gösterdim, gözlerini satırlardan ayıramıyordu.

— Aynen "dişlerini kanla birlikte tükürdü," diye mi yazıyor? Şuna bakın, harfler de öbür yerdekilerin aynısı... Aman Tanrım! Ne kadar acı çekmiş olmalı! Üstelik dişleri... Peki, sonra ne oluyor? İdam mı? Ya! Çok şükür Tanrım, adamı astılar sonunda! Kurtuldu zavallı!

İdam karşısındaki sevincini coşkunluk ve tutku dolu gözleriyle açığa vuran Konovalov, işkenceden

bitkin düşen Stenka'nın ölümünü şiddetle isteyen bu şefkatiyle beni şaşırtmıştı.

Bütün o gün tuhaf bir sarhoşluk içinde geçti; hep Stenka'dan, yaşantısından, hakkında düzülmüş şarkılardan, çektiği eziyetlerden söz ettik. Çınlayan bariton sesiyle Konovalov iki kere şarkı söylemeye başladıysa da, ikisinde de yarıda bıraktı.

O günden sonra birbirimize daha da yakınlaştık.

★

Ona birkaç kere daha "Stenka'nın Başkaldırması"nı, "Taras Bulba"yı (1), "İnsancıklar"ı (2) okudum. Dinleyicim Taras'ı çok beğendi, ama bu beğeniş Kostomarov'un kitabının parlak etkisini köreltmedi. Makar Devuşkin (3) ve Varâ'yı (4) anlayamadı. Makar'ın mektuplarının dili tuhafına gitti, Varâ hakkında pek iyi şeyler düşünmedi.

— Şuna bak, ihtiyara nasıl da balta oluyor! Anasını gözü karı! O da bir adam olsa bari, bostan korkuluğu herifçioğlu! Maksim, bırak şunu Allah aşkına, yazık harcadığımız zamana! Var mı bunda bir şey? O ona yazıyor, o ona... Bir sürü de kâğıt tüketmişler... İkisinin de canı cehenneme! İnsan ne gülüyor, ne de acıyor; niçin yazarlar böyle şeyleri anlamıyorum!

---

(1) Gogol'ün romanı.
(2) Dostoyevski'nin romanı.
(3) "İnsancıklar" romanında erkek kahraman.
(4) "İnsancıklar" romanında kadın kahraman.

Reşetnikov'un kitabının da aynı olduğunu söyledimse de, onu bir türlü inandıramadım.

— Pila ile Sısoyka başka şey canım! Yaşayan insanlar onlar, ağlayıp sızlıyorlar... Ya bunlar ne yapıyor? Mektup yazıyorlar durmadan... Öf ne can sıkıcı! Üstelik insan değil, birer uydurma bunlar! Ah, Taras'la Stenka bir yanyana gelseler, aman aman, tozu dumana katarlardı. O zaman bir de Pila ile Sısoyka da katıldı mı onlara, eh, deme gitsin!..

Zaman anlayışı çok kıttı, sevdiği kahramanların hepsi de onun için aynı zamanda yaşıyorlardı; yalnız ikisi Usolya'da, biri Ukrayna'da, öbürü ise Volga boylarında... Kama ırmağından aşağı inseler Sısoyka ile Pila'nın orada Stenka ile karşılaşamayacaklarını, "Don Kazakları üzerinden Ukrayna yurduna" gelse, Stenka'nın da orada Bulba'yı bulamayacağını güç belâ anlatabildim.

Meseleyi anlayınca Konovalov'un pek zoruna gitti. Yemelka'ya (1) karşı nasıl kavranacağını görmek için onu biraz da "Pugaçov Ayaklanması" ile ağırlamak istedim. Pugaçov'u hemen reddetti.

— Ah seni düzenbaz seni! Çarın adına sığınarak başkaldırırsın ha!... Bu kadar insanın kanına girdin, köpek!.. Ah Stenka, sen başkasın. Pugaç gibi dalavereci değilsin. O ne kitaptı öyle! Stenka'nın ki-

(1) Yemelyan Pugaçov 1770-1775 yıllarında çeşitli Türk aşiretlerinin başında Çarlıçe Katerina'ya karşı Çarlık iddiasıyla ayaklandı.

tabı gibi başka bulamaz mısın? Ara biraz... O korkuluk Makar'ı da bir köşeye at. En iyisi Stepan'ı nasıl astıklarını bir kez daha okuyuver!

Bayram günleri Konovalov'la birlikte nehrin ötesindeki çayırlıklara giderdik. Yanımıza biraz içki, biraz ekmek, bir de kitap alır; Konovalov'un deyişiyle "açık hava"ya çıkardık sabah erken.

"Cam fabrikası"nda vakit geçirmek çok hoşumuza giderdi. Şehrin dışında kırlardaki bir yapıya nedense bu adı vermişlerdi. Burası çatısı yıkılmış, pencereleri çerçevelerine kadar kırılmış, bodrumu bütün yaz kokuşuk cıvık çamurla dolu, üç katlı bir evdi. Yeşilimsi, kül rengi duvarlarıyla bu yarı yıkılmış, terkedilmiş ev, karanlık, çirkin pencere çukurlarıyla kırlardan şehre doğru bakarken, şehrin sınırları dışında bırakılmış, talihin küstürdüğü, zavallı, sakat, can çekişen bir adama benzetilebilirdi. Su baskınları yıldan yıla duvarlarını aşındırmasına rağmen, tavanından temeline kadar yeşil bir küf tabakasıyla örtülü olan ev dimdik ayakta duruyor, çatısı olmadığı halde içerisine sığınan bir sürü kalabalık, yersiz yurtsuz insanı, çevresindeki su birikintilerinden içeri sokulamayan polis baskınlarından koruyordu.

Güneş ışığından korkan, giysileri parça parça bir yığın yarı aç insan bu yıkıntıdan hiç eksik olmazdı; Konovalov'la ben, burada baykuşlar gibi yaşayan bu insanların aradıkları konuklardık. Çünkü fırından ayrılırken ikimiz de birer beyaz somun, yolda

çeyreklik bir votka, bir tabla dolusu "sıcak yemek" - pişmiş karaciğer, akciğer, yürek, işkembe - alırdık. İki ruble harcadık mı, Konovalov'un deyimiyle, "camdan insanlar"a zengin bir şölen verirdik.

Şölenimizin karşılığını onlar da bize, en saf yalanların tüyler ürpertici korkunç gerçeklerle karıştığı masalımsı öyküler anlatarak öderlerdi. Her öykü, içerisinde siyah ipliklerin - gerçekler - parlak ipliklerden - yalanlar - fazla olduğu bir dantelâya benzetilebilirdi. Bu dantelâ merhametsiz, renkli görünüşüyle insanın ruhuna bütün ağırlığıyla çökerdi. "Camdan insanlar" bizi kendilerine özgü bir sevgiyle severlerdi; ben onlara çeşitli kitaplar okur, onlar da beni hemen hemen her seferinde dikkatle ve düşüncelere dalarak dinlerlerdi.

Sınırları dışına atıldıkları hayat hakkındaki bilgileri derinliğiyle beni şaşırtırdı, bu nedenle öykülerini can kulağıyla dinlerdim; Konovalov ise onları, felsefelerine karşı çıkarak, beni de tartışmaya sürüklemek için dinlerdi.

Fırsat düşkünü biri olmadığı yüzüne ilk bakışta belli olan, inanılmayacak derecede çıplak insancıklardan birinin anlattığı, içerisinde anlatanı koruyan, haklı çıkaran bir hava bulunan, hayat ve düşme öyküsünü dinlerken Konovalov düşünceli düşünceli gülümser, red anlamına başını sallardı. Bunu açıkça yaptığı için farkına varırlardı.

— İnanmıyor musun yoksa Lesa? diye sorarlardı.

— Hayır, inanıyorum... Niçin inanmıyacak mışım? Yalan olduğunu bilsen dahi inanacaksın insanoğluna, yani dinleyeceksin onu, niçin yalan söylediğini anlamaya çalışacaksın. Bazan yalan, insanı gerçekten daha çok açığa vurur... Sonra bizler kendi hakkımızda hangi gerçekleri anlatabiliriz ki! En aşağılığını, öyle değil mi? Oysa, iyi yalanlar da söylenebilir, ne dersiniz?

— Doğru söylüyorsun... Peki ama sen neden öyle başını sallıyordun?

— Neden olacak, doğru düşünmüyorsun da ondan. Öykünü öyle bir anlatışın var ki, hayatını kendin değil de komşuların, sağın solun insanı yapmış gibi geliyor. Peki ama, o sırada sen nerdeydin be kardeşim? Niçin bir gün olsun kendi gücünle alınyazına karşı koymadın? Sonra şöyle bir şey daha ortaya çıkıyor: Biz hep insanlardan yakınıyoruz, kendimiz de bir insan olduğumuza göre, demek oluyor ki, bizden de yakınanlar var. Bizim yaşamamıza set çektiklerine göre, biz de başkasının yaşamasına set çekiyoruz, öyle değil mi? Bunu nasıl açıklarsınız?

Onlar da Konovalov'un savına karşı şu kesin yargıyı ileri sürüyorlardı.

— Öyle bir yaşama düzeni koymalı ki ortaya, herkes için yer olsun, kimse kimseye set çekmesin!

Konovalov zafer kazanmışcasına bağırıyordu:

— Peki, bu düzeni kim kuracak?

Sonra sorusunun karşılığını kendi sözlerinden çıkarmalarından korkarak cevabını kendisi yapıştırırdı:

— Biz! Kendimiz! Peki, bu düzeni nasıl kuracağız; hele bunu beceremiyorsak, bir de kendi hayatımız boşu boşuna geçmişse? Demek oluyor ki, arkadaşlar, güveneceğimiz dal yine kendimiziz! Tabiî, bizlerin ne mal olduğumuz da ortada...

Kendilerini haklı görerek Konovalov'a karşı çıkıyorlar, oysa kendi görüşünde ısrarla direniyordu; ona göre insanlara karşı kimse suçlu değildi, her koyun kendi bacağından asılırdı.

Onu kendi görüşünden uzaklaştırmak ne derece güçse, bu görüşü insanların benimsemesi de o derece güçtü. Çünkü bir yanda Konovalov onları kendi hayatlarını kurmaya yeterli görüyor, öbür yanda onlar, birbirlerinden yakınmaktan başka işe yaramayan, cılız kimseler olmaktan ileri gidemiyorlardı.

Çok kereler öğleyin başlayan bu tartışmalar gece yarılarına kadar sürmüş, "camdan insanlar"ın yanından, karanlıkta, ayaklarımız diz boyu çamur içinde ayrılmışızdır.

Bir seferinde nerdeyse bir batağa gömülüyorduk; başka bir seferinde ise baskına uğrayarak, polisin düşüncesine göre şüpheli kimseler olan "cam fabrikası" sakinlerinden on - on beş dostumuzla birlikte karakolda bir gece geçirdik. Canımız felsefe

yapmak istemeyince, bazan, su baskınları sırasında ufak balıkların üşüştüğü, göllere, nehrin ötesindeki çayırlığa giderdik. Bu göllerden birinin kıyısında, fundalıklar arasında, sırf manzaranın güzelliğini artırsın diye ateş yakar; ondan sonra da ya kitap okur, ya da yaşamaktan söz ederdik. Bazan Konovalov şöyle bir teklifte bulunurdu:

— Maksim! Haydi gökyüzüne bakalım!

Sırtüstü yatarak üstümüzdeki mavi sonsuzluğa bakardık. Başlangıçta çevremizdeki yaprakların hışırtısını, göldeki suyun şıpırtısını işitir; altımızda toprağı, çevremizde bütün olup bitenleri duyardık. Sonra gök, sanki bizi kendine doğru çekerek, bilincimizi bir sisle örterdi; biz, ayaklarımız yerden kesilmişcesine varlığımızdan habersiz, yarı uyur yarı uyanık, ama her şeyi anlayan bir durumda gökyüzünün enginliklerinde yüzerken, ne konuşmamızla, ne de kımıldanışımızla bu havayı bozmamaya çalışırdık.

Böylece birkaç saat devamlı yattıktan sonra doğayla birleşmekten hem ruhça, hem de bedence dinlenmiş, tazelenmiş olarak işimizin başına dönerdik.

Konovalov doğayı ancak gözlerinin yumuşak parıltısından anlaşılan sessiz, derin bir sevgiyle sever; tarlalarda veya nehirde bulunduğu her seferinde onun çocuksu halini daha da artıran, sakin, okşayıcı bir havaya bürünürdü. Kimi vakit gökyüzüne bakıp derinden bir ah çekerek:

— Oh!.. Ne güzel! diye haykırırdı.

Onun bu haykırışında pek çok ozanın tumturaklı şiirlerinden daha çok anlam ve duygu vardı, çünkü o ozanlar, doğanın anlatılmaz güzellikleri karşısında hayran olmaktan çok, insanların kendilerini ince duygulu birileri olarak tanımalarından dolayı kendilerinden geçerler...

Her şeyde olduğu gibi şiir de, onu meslek durumuna getirmişlerse, o kutsal yalınlığını, içtenliğini yitirir.

★

Günler günler arkasından derken iki ay geçivermişti; bu arada Konovalov'la pek çok şeyden konuşmuş, pek çok kitap okumuştuk. "Stenka'nın Başkaldırması"nı ona o kadar sık okumuştum ki, Konovalov onu başından sonuna kadar satır satır kendi sözleriyle anlatır duruma gelmişti.

Bazan büyüleyici bir masal içli bir çocuk için neyse, bu kitap da onun için öyle olmuştu. İşiyle gücüyle uğraşırken karşısına çıkan şeylere onun kahramanlarının adını veriyordu; bir gün raftan bir hamur çanağı düşüp kırılınca hınçla ve üzüntüyle şöyle bağırmıştı:

— Ah seni, Başbuğ Prozorovskiy!

İyi çıkmamış ekmeğe Frolka adını verirken mayaya "Stenka'nın düşüncesi" diyordu; Stenka adı ise olağanüstü, büyük, mutsuz, başarılmamış her şeyle eş anlamlı oluyordu.

Konovalov'la ilk karşılaşmamızda mektubunu okuyup bir de cevap yazıverdiğim Kapitolina hakkında artık bir kelime bile söylemiyordu.

Konovalov'un Filip adında birinin aracılığıyla ona para gönderdiğini, kız için ondan polise teminat vermesini rica ettiğini biliyordum, ama ne Filip'ten, ne de kızdan daha bir cevap gelmemişti.

Bir akşam, ekmekleri fırına sürmek üzereyken birdenbire fırının kapısı açıldı; rutubetli holün karanlığından hem ürkek, hem de canlı sesiyle bir kadının yavaşça:

— Afedersiniz... dediğini işittik.

Konovalov küreği aşağı doğru indirip şaşkınlıkla sakalını çekerken ben sordum.

— Kimi istiyorsunuz?

— Ekmekçi Konovalov burada mı çalışıyor?

Kadın şimdi eşikte dikiliyordu, tavandaki lâmbanın ışığı doğrudan doğruya beyaz yün atkısıyla sarılmış başına düşüyordu. Atkının altından kısa kalkık burnu, yuvarlak güzel yüzü gözüküyordu. Tombul yanaklarında, kırmızı etli dudaklarının gülümsemesinden dolayı iki gamze ortaya çıkmıştı.

— Burada! diye karşılık verdim.

Konovalov küreği elinden attığı gibi geniş geniş adımlarla konuğa doğru koşarak sevinçle:

— Burada, burada! diye bağırdı.

Beriki derin bir ah çekerek:

— Saşa'cığım! dedi.

Kucaklaştılar, bunun için Konovalov'un epeyce bir eğilmesi gerekti.

Hâlâ eşiğin önünde dikilerek, Konovalov, onun boynunu, belini kucaklayan kollarını çözmeden, çabuk çabuk sormasına devam ediyordu:

— E, ne haber? Nasıl oldu? Ne zaman? Ha? Eh, çıktın artık! Serbest misin? İyi mi? Bak görüyorsun ya! Sana demez miydim!.. İşte önünde yol göründü yine! Korkmadan yürü!

— Maksim, arkadaşım, bu akşam işleri sen yalnız başına yürüt, ben de biraz kadın işleriyle uğraşayım... Ee, Kapa, nerede kalıyorsun bakalım?

— Ben dosdoğru buraya sana geldim.

— Buraya mı? Burada kalınmaz... Burada ekmek pişirilir... Olmaz olmaz! Bizim patron çok sert adamdır. Bir geceliğine başka bir yerde... diyelim otelde kalmalısın. Haydi gidelim!

Böylece çıkıp gittiler. Ekmek pişirmekle uğraşmak için yalnız başıma kalmıştım, Konovalov'u sabahtan önce de beklemiyordum, ama çok tuhaftır, daha üç dört saat geçmeden çıkageldi. Yüzünde beklediğim sevinç izleri yerine yalnızca bir ekşilik, keder ve yorgunluk gördüm, o zaman şaşkınlığım daha da arttı.

Sevinçli olayla hiç uyuşmayan bu değişiklik beni son derece meraklandırdığı için sordum:

— Ne oldu?

— Hiç... diye canı sıkılarak cevap verdi, biraz sustuktan sonra yüzü öfkeden sapsarı yere bir tükürük attı.

— Hayır, anlat ne oldu? diye üsteledim.

Konovalov boylu boyunca sandığa uzandıktan sonra yorgun bir sesle:

— Anlat anlat, ama neyi anlatacağım? Kadın milleti işte, olup olacağı buydu! diye inledi.

Ondan olup bitenleri öğrenmek için çok uğraştım, sonra aşağı yukarı şu sözlerle olanları anlattı:

— Alt tarafı kadın işte! Ben aptalın biri olmasaydım bütün bunlar başıma gelmezdi zaten. Haklı mıyım, değil miyim, kendin de anlayacaksın! Sen diyorsun ki, kadınlar da insandır. Arka ayakları üzerinde yürüdüğüne, ot yemediğine, konuştuğuna göre hayvan olmamaları gerekir. Ama yine de kadınla erkek arasında dağlar kadar fark vardır. Bu fark nereden geliyor dersen, bilmiyorum. Onların bizden başka olduğunu sezinliyorum, o kadar... İşte Kapitolina da öyle; sana nasıl söyleyeyim, tutturmuş, karı koca olalım deyip duruyor. Kapıma kul köle olacakmış... Ne akıl almaz şeyler! Ona, bak iki gözüm, diyorum, sen aptalın birisin! Düşün bir kere, benimle yaşayabilir misin? Birincisi ben içkiye düşkün bir adamım, ikincisi evim barkım yoktur, üçüncüsü bir serseriyim, bir yerde oturamam... Daha sayayım mı diyorum... Duruyor, bana, içkine boş ver, diyor. Bütün esnaf erkekleri su gibi içki içerler, ama yine

de karıları vardır. Karın olursa evin de olur, böylece sen de bir yere kıpırdayamazsın... Ben de ona, bak Kapa, istediğin şeyleri yapamam, çünkü bu hayat beni sıkar, öleceğimi bilsem buna alışamam, diyorum. Öyleyse, diyor, ben de kendimi nehre atarım. Beni bir türlü anlamıyorsun, çok aptal kadınmışsın, diyorum. Açıyor ağzını, yumuyor gözünü, etmediği küfürleri bırakmıyor. Ne utanmazlığım kalıyor, ne kalleşliğim, ne de külhanbeyliğim... Sonra başlıyor ağlamaya. Bana durmadan sitem ediyor: Benim bir işime yaramayacakmış da, niçin onu o yerden çıkarmışım? Oradan da ayrıldıktan sonra şimdi nerelere gidermiş? Ben kalın kafalı, odun oğlu odunmuşum... Tüh! Ben ne yapayım şimdi bunu?

— Peki, sen de niçin onu oradan çıkardın?

— Niçin mi? İşte alığın biri daha! Acıdım be! Anlamıyor musun, bir insan batağa saplanıyor, görenlerin yüreği parçalanıyor! Ama tutayım, onun istediğini yapayım, olacak şey değil! Ben nasıl aile babası olurum? Böyle bir şey yapabileceğimi bilsem, şimdiye kadar bunu çoktan yapmıştım. Hem de ne fırsatlar çıkmıştı önüme!.. Çehizli çemenli mi istersin, yoksa dilber gibi güzeller mi?.. Bu iş benim elimde değilse ben ne yapabilirim? Kadıncağızın iki gözü iki çeşme, benim de hoşuma gitmiyor... Haydi sen söyle, ben ne yapayım?

Üzgün bir sesle, "ben ne yapayım" diye sorarken başını iki yana salladı. Sonra sandığın üzerinden

indi, başını önüne eğerek fırının içinde bir ileri bir geri yürümeye başladı. Elleriyle saçını sakalını karıştırıyor, sağa sola tükürükler atıyordu.

Utana utana, yalvarırcasına:

— Maksim! dedi. Şuna bir de sen gitsen de istediklerini neden yapamayacağımı bir güzel anlatıversen! Haydi kardeş!

— Peki ama ben ona ne söyleyeyim?

— Doğru olan her şeyi!.. Yapamayacağımı... Bu işin adamı olmadığımı... Sonra bir de kötü bir hastalığa yakalandığımı... Tamam mı?

Gülerek:

— Doğru değil bu, dedim.

— Orası öyle, dedi. Ama iyi bir sebep değil mi yani? Ah gözü kör olası! Kadın değil bilmece! Sonra ben bir kere olsun evlenmek denen şeyi düşünmedim. Karı benim neyime!

Son kelimeleri söylerken korkuyla, şaşkınlıkla ellerini iki yana öyle bir açışı vardı ki, karısı olarak bir kadını ne yapacağını bilmediği açıkça anlaşılıyordu. Başından geçenleri anlatışındaki komikliğe rağmen hikâyenin acıklı yanları arkadaşımın ve kızın durumu hakkında derin derin düşünmeme sebep oldu. O sırada Konovalov fırında dolaşmasına devam ediyor, sanki kendi kendiyle konuşuyordu.

— Üstelik bu sefer hoşuma da gitmedi. Baş belâsı, başka bir şey demem! Dipsiz bir batak gibi beni yakalamış, içine çekmeye çalışıyor. Yosma, ken-

dine koca beğenmiş! Aklı kısa ama, kurnazlığına diyecek yok!

Bunları söyleyen bir serserinin içgüdüsüyle, peşinden koşmaktan yorulmadığı özgürlüğüne kasdetmelerinden dolayı büyük bir korkuya kapılmıştı. Övünçle:

— Beni bu yemle avlayamazsın, ben büyük balığım! dedi. Sonra bir deliliğim tutarsa!.. Tamam, bak aklıma ne geldi!..

Böyle diyerek fırının ortasında durdu, yüzünde bir gülümsemeyle düşüncelere daldı. Yüzünün her kımıldanışını izliyor, ona bakarken neye karar verdiğini sezinlemeye çalışıyordum.

— Maksim! Kuban'a gider misin benimle?

Bunu beklemiyordum doğrusu. Onunla ilişkilerimde birtakım edebî, eğitimci niyetlerim vardı. Ona okuma-yazma öğretmeyi, bildiğim şeylerin hepsini birden ona aktarmayı tasarlıyordum. Sonunda onun nasıl bir adam olacağını çok merak ediyordum... Ayrıca, bütün yaz bir yere kıpırdamıyacağına dair bana söz de vermişti. Bu benim işimi kolaylaştıracaktı... Ama şimdi...

Biraz canım sıkılarak:

— Sen de artık saçmalıyorsun! dedim.

— Peki ama, başka ne yapabilirim?

Kapitolina'nın onun üzerine düşmesinin sandığı kadar kararlı ve ciddî olmıyabileceğini, biraz bekle-

yip işlerin nasıl gittiğini görmesinin iyi olacağını anlattım ona.

Tam da söylediğim gibi, fazla beklemedik.

Ocağın önünde yere oturmuş, arkamız pencerelere dönük konuşmaya dalmıştık. Vakit nerdeyse gece yarısı olmuş, Konovalov'un dönüşünden bu yana bir buçuk iki saat geçmişti. Arkamızdan bir cam şangırtısı geldi ansızın, yere oldukça iri bir kaldırım taşı düştü. Korkudan irkilerek ikimiz birden pencereye atıldık.

Bir kadın sesi çığlık çığlığa bağırıyordu:

— Ah, tutturamadım! İyi atamadım ki! Versene bir tane daha!..

Bir erkeğin bas sesi kudurmuşcasına:

— Gidelim haydi! Ben ona sonra gösteririm! diyordu.

Sinir bozucu, tiz, isterik, sarhoş, umutsuz bir kahkaha sokaktan taşarak camı kırılan pencereden içeri doluyordu.

Konovalov'un canı sıkılmıştı.

— Odur! dedi.

Yaya kaldırımından pencerenin önüne sarkan bir çift bacak görebiliyordum. Bu bacaklar durmadan sallanıyor, pencerenin önündeki çukurun tuğla örgüsünde destek arıyarak tabanlarıyla duvara vurup duruyordu.

Sarhoş erkek sesi yayık yayık:

— Bırak canıım! diyordu.

— Tutma beni! Bırak, bari içimi boşaltayım! Hoşça kal Şaşka! Hoşça kal...

Bundan sonra yakası açılmadık küfürler işitilmeye başladı.

Pencereye daha da yaklaşınca Kapitolina'nın yüzünü gördüm. Yaya kaldırımının üzerine koyduğu ellerine dayanarak yere eğiliyor, pencereden içerisini görmeye çalışıyordu. Darmadağınık saçları göğsüne, omuzlarına dökülmüştü. Başındaki beyaz atkı yana kaymış, entarisinin göğüs kısmı parça parça olmuştu. Saç-baş karmakarışık, yüzü ağlamaktan, sarhoşluktan ıslak, kızarık, orada titreyip duruyor, hıçkırıkları arasından küfrederek ciyak ciyak bağırıyordu. Sarhoşluktan bir o yana bir bu yana sallanıyordu.

Bir erkek vücudu bir eliyle onun omuzuna, bir eliyle de duvara dayanarak Kapitolina'nın üzerine abanmıştı. Bu erkek şöyle bağırıyordu:

— Gidelim buradan!

— Saşka! Beni mahvettin... Unutma bunu! Allah da senin belânı versin! Tez elden iki elin yanına gelsin! Her şey düzelecek dedin... Sana bel bağladım... Benimle alay ettin! Katil, alacağın olsun! Nasıl olsa bir gün karşılaşacağız. Utan utan, iğrenç köstebek, saklandın, çıkmıyorsun değil mi? Saşa'cığım... Şekerim...

Konovalov pencereye yaklaşıp sandığın üzerine çıkarak boğuk, tok sesiyle:

— Ben saklanmadım!.. dedi. Ne diye saklanacakmışım? Sen boşuna yırtınıyorsun... Senin iyiliğini istemiş, iyi olur sanmıştım. Ama sen çok uygunsuz hareket ettin.

— Saşa'cığım! Ne olur beni öldür!

— Niçin bu kadar içtin? Hele bir yarın olsun, her şey değişecek...

— Saşa, Saşa'cığım! Canımı al benim!

— Yeter! Gidelim artık!

— Alçak! Ne diye bana iyi adam numarası yaptın?

— Ey, nedir o gürültü? Kim var orada?

Bir gece bekçisinin düdüğü bu çekişmeye karıştı, onu bastırarak sustu. Kızcağız pencerenin dibinde hüngür hüngür ağlıyordu.

— Kahrolası, nasıl oldu da sana inandım!..

Sonra bacakları bir daha sarsılarak yukarı doğru çabucak yükseldi, karanlıkta kaybolup gitti. Birtakım itiş kakışlar, boğuk konuşmalar işitiliyordu.

Kızın kederli sesi gürültüler arasında yükseliyordu:

— Polisin eline düşmek istemiyorum! Sa-şa!

Yaya kaldırımından ağır ayak sesleri geliyordu.

Düdük ötüşleri, boğuk boğuk bağırmalar, çığlıklar...

— Sa-şa! Sevgilim!

Sanki birine insafsızca işkence ediyorlarmış gi-

biydi. Bütün bu sesler uzaklaştıkça uzaklaştı, daha bulanık, daha sâkin bir hal aldı, sonra bir kâbus gibi dağılıp gitti.

Şaşırtıcı şekilde çabucak olup biten bu sahneden sersemlemiş, ezilmiş olarak sokağın karanlığına bakıyor; ağlamalardan, bağırmalardan, küfürlerden, emir veren seslerden, baygınlık inlemelerinden sonra bir türlü kendimize gelemiyorduk. Bu sahnede geçen her sesi ayrı ayrı hatırlıyor, bunların gerçekten olmuş olduğuna inanamıyordum. Küçük, ama acıklı bir dram korkunç bir çabuklukla olup bitmişti. Pencereden içeri sertçe bakan suskun gecenin sessizliğine bir kere daha kulak veren Konovalov özellikle kısa ve yalın bir şekilde:

— Tamam!.. dedi.

Pencerenin önüne iki elini birden dayıyarak sandıkta dizleri üzerinde oturmaya devam eden Konovalov bir süre sustuktan sonra şaşkınlıkla:

— İşittin ya, bana neler söyledi!.. dedi. Hem de herifin biriyle.... sarhoş sarhoş... polisin eline de geçti. Şuna bak, her şeyi ne çabuk bitirdi!

Derin bir göğüs geçirdi, sandığın üzerinden inerek bir çuvala oturdu, başını kollarının arasına aldı, birkaç kere ileri geri sallandıktan sonra boğuk sesiyle sordu:

— Maksim, şu olanları bir kere de sen bana anlatır mısın? Benim bu işde ne gibi bir payım olmuştur?

Anlattım. Her şeyden önce insan ne yapacağını bilmeli, daha işin başındayken mümkün olan bütün sonuçları düşünmeliydi. Onun bunların hiçbirinden haberi yoktu, öyleyse bütünüyle suçluydu. Arkadaşıma gücenmiştim, Kapitolina'nın çığlıkları, inlemeleri, sarhoş adamın yayık yayık "gidelim"leri hâlâ kulağımda çınlıyordu; Konovalov'a zerrece acımıyordum.

Beni başı önünde dinliyordu, konuşmamı bitirince başını kaldırdı, yüzünde hem korku, hem de şaşkınlık okunuyordu.

— Söylediklerinin hepsi de doğru! Daha başka diyecek yok! Peki, şimdi ne olacak? Ben bu kadını ne yapacağım?

Sesinin tonu o kadar çocukca ve saftı ki, bu kıza karşı suçlu olduğunun bilincine içtenlikle vardığı, pek çok şeye bir türlü akıl erdiremediği daha birinci kelimede anlaşılabilirdi. Ona acımaya başladım, onunla belki de çok sert konuştuğumu düşündüm.

Konovalov pişmanlık duymaya başlamıştı.

— Ne diye onu yerinden oynattım? Bu kadar bağırıp çağırmasın da ne yapsın zavallı? Ben şimdi nasıl etsem de durumu düzeltsem? Bak dinle! Ben polise gideyim... Herhalde bir şeyler yaparım; hem onu da görürüm... Gönlünü alırım... Gideyim mi, ne dersin?

Görüşmesinden eline bir şey geçemiyeceğinden şüpheli olduğumu söyledim kendisine. Kadına ne söy-

leyebilirdi? Üstelik kadın sarhoştu, belki de şimdi sızıp kalmıştı.

Ama dediği dedikti.

— Bir gideyim hele! Sen ne dersen de, ben yine de onun iyiliğini istiyorum. Bakayım yanındakiler ne biçim insanlarmış! Sen işlere göz-kulak ol... Hemen gider gelirim.

Başına kasketini geçirip çalım satmayı pek sevdiği arkası basık ayakkabılarını bile giymeden, yıldırım gibi dışarı fırladı.

Ben işimi bitirdikten sonra yattım. Sabahleyin uyanıp da alışık olduğum üzere Konovalov'un uyuduğu yere baktığımda onu göremedim.

Ancak akşama doğru geldi. Suratından düşen bin parça olurdu; saçı başı birbirine karışmış, alnında derin kırışıklar belirmiş, mavi gözleri buğulanmıştı. Bana bakmadan sandıkların yanına gitti, benim yaptığım işlere şöyle bir baktı, sesini çıkarmadan yere uzandı.

— Ee, anlat bakalım, gördün mü onu?

— Gördüm tabiî.

— Peki, ne oldu?

— Hiç!

Konuşmak istemediği anlaşılıyordu. Bu halinin çok sürmiyeceğini düşünerek sorularımla onu daha fazla rahatsız etmedim. Akşama kadar bütün gün sustu, yalnızca gerektiğinde işle ilgili birkaç lâf etti; başı hep önüne eğik, gözleri geldiği zamanki gi-

bi buğulu, fırında dolaştı durdu. İçinde bir şey sönmüş gibiydi; düşünceleriyle sımsıkı bağlanmışcasına isteksiz, ağır ağır çalışıyordu. Geceleyin son ekmeği de fırına atıp fazla pişirmeyelim diye korkumuzdan uyanık beklerken:

— Ee, Stenka hakkında bir şeyler okur musun? dedi.

İşkence ve idam sahneleri en çok heyecanlandığı yerler olduğu için hemen orayı açtım. Yere sırtüstü uzanmış kımıldanmadan yatıyor, tavanın isli kemerlerine gözlerini kırpmadan bakıyordu.

— Stenka öldü! diye ağır ağır söylendi. İşte adamın işini bitirdiler. Ne de olsa o zamanlar yaşanırmış. Her yer genişmiş. Kendini bir şeye verebilir, içini alabildiğine dökebilirmişsin. Ya şimdi ne oluyor, her yerde bir durgunluk, bir barış, bir düzen... Şöyle dışardan bakılacak olursa suskun puskun bir dünya. Kitaplar, okuyup yazmalar... Ama yine de insanoğlu korunmadan yaşıyor, ardından yine gözeteni yok. Günah işlemesi yasaklanmış, ama günah işlemeden de olmuyor... İşte bunun için görünürde düzen var, var ama insanın içi yine karmakarışık. Kimsenin kimseyi anladığı yok.

— Saşa! Kapitolina ile aranda geçenleri anlatsana!

Konovalov şöyle bir irkildi.

— Ha? Ne dedin, Kapa ile mi?

Kesin bir anlatımla elini salladı:

— Her şey bitti!

— Demek bitirdin?

— Ben mi? Hayır... O bitirdi.

— Nasıl?

— Çok basit. Dediği dedik, kesip attı... Yine bildiğin masallar. Eskiden içmezdi, şimdi ona da başlamış... Ekmeği sen çıkar, ben yatacağım.

İçerde çıt çıkmıyordu. Lâmba isli isli yanıyor, fırının bacası arada bir uzaktan uzağa çıtırdıyordu. Raflardaki ekmeklerin kabukları da kurudukça birtakım gevrek sesler çıkarıyordu. Sokakta bizim pencerelerin karşısında bir yerde gece bekçileri konuşuyordu. Bundan başka dışardan, gıcırdayan bir tabelâ mı desem, birinin inlemesi mi desem, arada bir tuhaf sesler duyuluyordu.

Ekmekleri çıkardıktan sonra ben de yattım, ama bir türlü gözlerime uyku girmiyor, yarı açık gözlerle yatarken gecenin tüm seslerine kulak kabartıyordum. Bir ara Konovalov'un yerinden kalkarak usul usul rafa doğru gittiğini, oradan Kostumarov'un kitabını aldığını, sayfalarını açarak gözlerine yaklaştırdığını gördüm. Düşünceli yüzü ışıkta iyice belli oluyordu; parmaklarını satırlar üzerinde gezdiriyor, başını iki yana sallıyor, sayfayı çeviriyor, yine dikkatle bakmaya başlıyor, sonra gözlerini bana çeviriyordu. Kederli, zayıf yüzü gergin, meraklı, tuhaf bir durum alıyor; benim için yeni olan bu görünüşüyle uzun zaman bana dönük duruyordu.

Merakımı yenemediğim için en sonunda ne yaptığını sordum.

— Ben de uyuduğunu sanıyordum... dedi.

Çok şaşırmıştı, kitabı elinde tutarak bana yaklaştı, yanıma oturdu, kekeleye kekeleye:

— Bak, sana ne sormak istiyorum... Hayat düzenini anlatan kitaplardan bulunmaz mı? Yani nasıl yaşanacağını öğreten kitaplar demek istiyorum. Davranışların hangileri zararsız, hangileri zararlı öğretsin bana... Kendi davranışlarımı beğenmiyorum... Başlangıçta hoşuma giden bir şey, sonunda hoşuma gitmemeye başlıyor. Alalım ele Kapa'yı...

Böyle dedikten sonra geniş bir soluk aldı, yeniden güçlenmişcesine, biraz da yalvarırcasına:

— Ne olur, biraz arayıversen, nasıl davranılacağını gösteren bir kitap bulamaz mısın? Bana okursun.

Birkaç dakika sessizlik oldu.

— Maksim!..

— Ne var?

— Gördün ya, Kapitolina beni nasıl haşladı!

— Yeter artık... Olan oldu...

— Elbet, artık her şey bitti... Ama doğrusunu söyle... Buna hakkı var mıydı?

Bu, nazik bir konuydu, ama biraz düşündükten sonra ona olumlu bir cevap verdim. Konovalov kederli bir sesle:

— Evet, ben de öyle düşünüyorum... Haklı... Hem de sapına kadar... dedikten sonra sustu.

Doğrudan doğruya yere serilmiş olan hasırın üzerinde bir süre sağına soluna döndü durdu, birkaç kere yerinden kalktı, birkaç sigara içti, pencerenin dibinde oturdu, sonra yeniden yattı.

Sonra ben uyumuşum, uyandığım zaman Konovalov gitmişti. Ancak akşam üzeri geldi. Sanki her yanı tozla örtülmüş gibiydi, buğulu gözlerinde bir durgunluk donup kalmıştı. Kasketini yere fırlatarak içini çekti, yanıma oturdu.

— Yine nerelerdeydin?

— Kapka'yı görmeye gittim.

— Ee, ne haber?

— Yine hiçbir şey! Ben sana demedi miydim...

— Boş ver, anlaşılan kadın milletiyle bir iş yapılamaz...

Kederini dağıtmak için bu tarzda konuşmaya başlamıştım. Ona alışkanlığın yenilmez gücünden, bu konuya uygun daha bir sürü şeyden söz ettim durdum. Konovalov gözlerini yere dikmiş, konuşmadan dinliyordu. Konuşmamı bitirince:

— Hayır, senin bildiğin gibi değil! dedi. Bu iş başka! Aslında hastalık benim içimde... Bu dünyada yaşamam gerek. İçimden uğursuz, zehirli bir koku çıkıyor anlaşılan. Bana kim yaklaşırsa hastalığım hemen ona da bulaşıyor. Bu yüzden sağımdaki solumdakilere yalnız keder getiriyorum... Bir düşünü-

yorum da, bu dünyada iyilik yaptığım tek bir insan bulamıyorum. Bir kişi bile! Hem ne kadar çok insanla düşüp kalktım, bir bilsen!.. Çürümüş bir insanım ben.

— Saçmalıyorsun yine!..

— Hayır hayır, doğru söylüyorum...

Böyle diyerek kendine güvenen bir tavırla başını salladı.

Ben onu tersine inandırmaya çalıştıkça, o benim sözlerimden gittikçe artan bir inançla bu dünyada bir işe yaramadığı sonucunu çıkarıyordu.

Kapka ile geçenlerden sonra Konovalov hızla değişmeye başlamıştı. Düşünceli, gevşek bir hal almış, kitaplara olan ilgisini yitirmişti. Artık eski hevesiyle çalışmıyor, az konuşuyor, insanlardan kaçıyordu.

İşinden artan zamanlarda hasırın üzerine uzanıyor, gözlerini tavanın kemerlerine dikiyordu. Yüzü zayıflamış, gözleri çocuksu aydınlığını yitirmişti.

— Saşa, sana ne oluyor? diye sordum.

— Yine içmeye başlıyacağım. Çok geçmez kendimi koyveririm. Bu demektir ki, ara vermeden votka içerim... İçimde bir ateş yanıyor... Sanki midem kavruluyor... Zamanın geldiğini anlıyorum... Başıma bu iş gelmeseydi, biraz daha uzatırdım. Olanlar yiyor beni için için. Neden diyeceksin. Birine iyilik yapmak istiyorum, ama bütüniyle tersi çıkıyor. Di-

yorum ya, yaşamak için hayat düzenini bilmek gerek... Acaba insanların aynı şekilde davranmaları, birbirlerini anlamaları için birtakım yasalar düşünülemez mi? Böyle birbirinden uzak yaşanmaz canım! Nasıl olur da birtakım akıllı kimseler çıkıp yeryüzünde bir düzen kurmayı, insanları açıklığa kavuşturmayı düşünmezler?.. Of-of!

Hayatta düzenin gerekliliği düşüncesine o kadar dalmıştı ki, benim konuşmalarım ona vızgeliyordu. Hattâ beni yadırgamaya bile başlamıştı. Bir keresinde, hayatın yeniden örgütlenmesi hakkındaki tasarılarımı belki yüzüncü kez dinliyordu ki, birden kızdı.

— Bırak canım... Biliyorum bunları... Mesele hayatta değil, insanın kendisindedir. Her şeyin başında insan gelir, ondan sonrakileri geçiver bir yol... Söylediklerinden anladığıma göre, dünyada her şey yenibaştan kurulurken insan eskisi gibi değişmeden kalacak, öyle mi? Olmadı bu işte!.. Önce insanı değiştireceksin, ona doğru yolu göstereceksin... Önünde her şey aydınlık, geniş olacak; işte insana yapacağın tek iyilik budur. Onun yolunu bulmasına yardım et, o kadar!..

Ben itiraz ettikçe coşuyor, veya canı sıkılarak somurtuyordu.

— Ee, bırak artık! diye bağırıyordu.

Bir keresinde fırından tâ akşamdan çıkarak ne

o gece, ne de ertesi gün geriye dönmedi. Onun yerine patron, yüzünde derin bir kaygıyla fırına gelerek:

— Bizim Lesaha içmiş içmiş, Stenka'da oturup duruyor. Yeni bir ekmekçi bulmamız gerek, dedi.

— Belki de düzelir...

— Hah, bekle de gör!.. Ben malımı bilirim!

Dörtduvar arasına kurnazca kurulmuş olan "Stenka" (1) meyhanesine gittim. Bu meyhane penceresinin olmayışıyla tanınırdı, içine ışık tavanındaki bir delikten girerdi. Aslında burası toprağa kazılmış, üstü kalaslarla örtülü dörtköşe bir çukurdu. İçerisi toprak, en kötüsünden tütün ve votka kokar; buranın devamlı müşterileri olan, işleri güçleri belirsiz birtakım karanlık kimseler meyhaneden hiç eksik olmazlardı. Bu insanlar gece-gündüz orada otururlar, içmeye başlayan bir esnaf parçasını gömleğini sattırıncaya kadar birlikte içmeye zorlarlardı.

Konovalov, meyhanenin ortasındaki büyük bir masada kendisini saygıyla, dalkavukça dinleyen altı kişinin arasında oturuyordu. Bu insanlar inanılmayacak derecede yırtık giysiler taşıyor, yüzleri Hoffman'ın Masalları'ndaki kahramanları andırıyordu.

Votka-bira içiyorlar, kuru kil parçalarına benzeyen bir şeyler yiyorlardı.

— İçin kardeşlerim, istediğiniz kadar için! Pa-

(1) "Duvarcık" demektir.

ram da var, elbisem de... Bizi daha üç gün idare eder. Hepsini bitirdikten sonra tamam diyeceğim. Artık burada çalışmak da istemiyorum, kalmak da!

John Falstaf'a benzeyen biri:

— Berbat bir şehir! dedi.

Bir başkası sorarcasına tavana baktı, şaşkın şaşkın:

— İş bakımından mı? İnsan dünyaya yalnız çalışmak için mi geldi, be kardeşim? diye karşılık verdi.

Bu söz üzerine hep bir ağızdan bir yaygara kopardılar. Bu hareketleriyle Konovalov'un, hem de kendileriyle birlikte aynı masada içki içmek hakkının olduğunu, üstelik onun bu pek gerekli hakkı geri tepemiyeceğini göstermek istiyorlardı.

Konovalov beni görür görmez:

— Hey, Maksim, içkiyi taksim! diye bir kafiye düzdükten sonra:

— Gel bakalım kitap kurdu, vaaz hocası, at şurdan bir iki kadeh, dedi. İşler artık çığırından çıktı, her şey bitti! Burnumdan gelinceye kadar içmek istiyorum. Haydi sen de yuvarla birkaç tane!

Daha sarhoş olmamıştı, yalnızca mavi gözleri umutsuz bir parıltıyla yanıyor, ipekten bir yelpaze gibi göğsüne inen gür sakalı, alt çenesinin sinirli sinirli titremesinden dolayı ikide bir oynuyordu. Gömleğinin yakası açıktı, alnında ufak ter damlacıkları ışıldıyor, bana bir bardak bira uzatan eli titriyordu.

Elimi omuzuna koyarak:

— Bırak, Saşa, gidelim buradan! dedim.

— Bırakmak mı? On yıl önce gelip de bunu bana o zaman söyleseydin... belki de bırakırdım. Ama şimdi bırakamam artık... Bırakır da sonra ne yaparım? Haydi söylesene! Her şeyi duyuyorum, çevremde olup bitenlerin hepsini hissediyorum... ama bir şey anlamıyorum... yol yordam bilmiyorum... Duygulanıyor, duygulandıkça içiyorum, çünkü bundan başka yapacak bir şeyim kalmadı... Haydi iç!

Arkadaşları yüzlerinde memnun olmıyan bir anlatımla bana bakıyorlardı, on iki gözün birden beni tartışı hiç de dostça değildi.

Zavallılar, belki de tam bir haftadır bekledikleri yemleri Konovalov'u götüreceğimden korkuyorlardı.

— Dostlarım! Sizlere arkadaşımı tanıtayım! Kendisi bilgindir, bütün bilginler yerin dibine geçsin! Ee, Maksim, Stenka'nın kitabını burada da okuyabilir misin? Ah dostlarım, dünyada öyle kitaplar var ki! Pila'nın kitabını da okur musun?.. Ha, Maksim?.. Dostlarım, kitap değil bu, kan ve gözyaşıdır. Pila denen adam benim işte! Maksim!.. Sısoyka da benim... Gözüm kör olsun ki! Ancak şimdi anlıyorum!

Geniş geniş açılmış, korku dolu gözlerle bana bakıyor, alt dudağı tuhaf bir şekilde titriyordu. Arkadaşları bana yer ayırmada pek istekli görünmü-

yorlardı. Konovalov yarı yarıya votka karışık bira dolu bardağına elini uzattığı sırada yanına oturdum.

Kendisini bu karışık içkiyle bir an önce uyuşturmak istediği anlaşılıyordu. Bardağı dibine kadar diktikten sonra, aslında haşlanmış etten başka bir şey olmıyan kil topaklarıyla dolu tabaktan bir parça aldı, ona baktı baktı, sonra omuzunun üzerinden duvara fırlattı.

Masadakiler kemik parçasına üşüşen köpek sürüsü gibi homurdandılar.

— Ben mahvolmuş bir adamım... Annemle babam beni niçin dünyaya getirmişler? Bir şey anlamıyorum... Dünya bana dar, karanlık geliyor. Maksim, benimle oturup içmediğine göre, sana uğurlar olsun! Ben fırına dönmüyorum artık. Patronda param var, alıp getiriver, hepsiyle içeceğim... Hayır, dur, bu senin kitap paran olsun... Almıyor musun? Kalsın, öyleyse domuzun birisin sen... Git yanımdan! Çabuk!

İyice sarhoş olmuştu, gözleri vahşi bir parıltıyla yanıyordu.

Arkadaşları beni yaka-paça dışarı atmaya niyetli görünüyorlardı, böyle bir şeyi beklemeden, kendiliğimden çıkıp gittim.

Üç dört saat sonra yeniden "Stenka"daydım. Gruba iki kişi daha eklenmişti... Hepsi de sarhoştu, en az sarhoş olanları yine Konovalov'du. Konovalov masaya dayanarak şarkı söylüyor, bir yandan da ta-

vandaki delikten gökyüzüne bakıyordu. Sarhoşlar herbiri ayrı bir pozda onu dinliyor, bir kısmı hıçkırıyordu.

Konovalov'un sesi baritondu, ama yüksek notaları çıkarmak için, bütün esnaf şarkıcılarının yaptığı gibi, bas sese geçiyordu. Yanağını eliyle desteklemiş, şarkının hüzünlü kısımlarını duygulu duygulu çektiriyordu; gözleri yarı kapanmış, boğazı ileri doğru çıkmış, yüzü heyecandan sararmıştı. Sekiz sarhoş, anlamsız kırmızı yüz ona bakıyor; arada bir bazı mırıltılar ve hıçkırıklar işitiliyordu. Konovalov'un sesi titrerken ağlıyor, inliyor gibiydi, hüzünlü şarkısını söyleyen bu yavuz delikanlıyı görmek insanın gözlerini yaşartıyordu.

İçerdeki ağır koku, terlemiş baygın suratlar, isli isli yanan iki gaz lâmbası, kirden ve isten kararmış duvar tahtaları, toprak döşeme, bu çukuru dolduran alacakaranlık, insana keder veren, masallarda geçen bir yer yapıyordu burayı. Diri diri mezara gömülmüş bir sürü insan orada cümbüş yapıyor, içlerinden biri, gökten ayrılmadan önce sanki son şarkısını söylüyor gibiydi. Çaresiz bir elem, derin bir umutsuzluk, onulmaz bir keder dolduruyordu arkadaşımın şarkısını.

Konovalov beni görür görmez şarkısını kesti, bir elini bana doğru uzatarak:

— Maksim, burada mısın sen? dedi. Çetebaşım olmak ister misin? Gel dostum! İşte ben hazırım...

Bak çete de burada... Sonra daha da katılanlar çıkar... Bunlar fazla bir şey değil! Pila ile Sısoyka'yı da çağırırız... Onları her gün balla kaymakla besleriz... Olur mu? Geliyor musun? Kitaplarını da al... Bize Stenka'dan, ötekilerden okursun... Dostum! Of, canım sıkılıyor!.. Canım sıkılıyor!..

Olanca kuvvetiyle masaya bir yumruk savurdu. Şişeler, bardaklar şangırdadı, masadakiler bir anda kendilerine gelerek meyhaneyi korkunç bir gürültüyle çınlattılar.

Konovalov:

— İçin çocuklar, için! İçinizi boşaltın! Bu dünya bize vızgelir! diye bağırıyordu.

Onlardan uzaklaşarak kapıda durdum, Konovalov'un dolaşan diliyle attığı nutuğu dinledim, sonra, o yeniden şarkı söylemeye başlayınca fırına doğru yollandım. Arkadaşımın ağlayan, inleyen, düzensiz, baygın şarkısı gecenin sessizliğinde arkamdan geliyordu.

İki gün sonra Konovalov şehirden çekip gitti.

Onunla bir kere daha karşılaşacaktım...

*

Ömür boyunca kültürlü bir toplumda yaşamak sabrını göstermek ve küçük, zehirli yalanlar alışkanlığının, gereksiz onurluluğun, düşünce kısırlığının ve her türlü gösterişin doldurduğu o çekilmez davranışlar ortamından uzaklaşmayı istememek için, yine

kültürlü bir toplumda doğmak gerekmektedir. Böyle bir ortam duyguları uyuşturan, aklı yanıltan bir düzensizlikler kumkumasıdır. Ben, bu çeşit bir toplumun dışında doğup büyümüşümdür; bu mutlu neden yüzünden de, böyle bir yaşantının sınırlarını aşma ihtiyacı duymadan, onun son derece karışık, fazlasıyla incelmiş havasını değiştirmeden o toplumun kültürünü büyük dozlar halinde alamam.

Aydınlar arasında olduğu gibi köyde de insan hemen hemen aynı dayanılmaz sıkıntıyı, aynı hüznü duyar. En iyisi, çok pis olmakla birlikte, içerlerini yalın, içten insanların doldurduğu şehir batakhanelerine uğramak veya, insanı inanılmayacak kadar dinçleştirdiği, hem de dayanıklı, sağlam bacaklardan başka bir taşıt istemediği için, anayurdun dağını bayırını dolaşmaktır.

Beş yıl oluyor ki, kutsal Rusya'da kendime bir hedef seçmeden çıktığım böyle bir gezide dolaşa dolaşa Feodosya'ya vardım. O zamanlar dalgakıran yapımına yeni başlamışlardı, biraz yol harçlığı kazanmak umuduyla inşaat yerine uğrayayım dedim.

Önce çalışmayı uzaktan şöyle bir tablo gibi seyretmek için bir yamaca tırmandım, uçsuz bucaksız azgın denize ve onun için fesatlık düşünen ufacık insanlara bakarak orada bir yere oturdum.

Önümde insan emeğinin engin görüntüsü serilivermişti. Koyu çevreleyen taşlık sahil delik deşik edilmiş; çukurlar, taş ve kereste yığınları, el araba-

ları, kütükler, demir dizileri, şahmerdanlar, tomruklardan yapılmış birtakım düzenekler ve bunların arasında karıncalar gibi gidip gelen insanlar her yana dağılmışlardı. İnsanlar dağları dinamitle atıp çıkan kayaları balyozlarla parçalayarak demiryolu hattına yer açıyorlar, geniş teknelerde çimento kararak hemen hemen üç arşınlık kübik kayalar yapıyorlar ve bunları denize yuvarlıyarak, ardı arası kesilmeyen dalgaların dev gücüne karşı engel çekiyorlardı. Bu insanlar elleriyle oydukları koyu kahverengi toprak üzerinde ufacık kurtlar gibi kımıldanıyorlar, güneyin sarı sıcağı altında, taşlardan çıkan toz bulutuna karışarak, moloz yığınlarının, tahta parçalarının arasında karıncalar gibi kaynaşıyorlardı. Onları çevreliyen kargaşalıkla tepelerindeki yakıcı gökyüzü bu telâşa öyle bir görünüş veriyordu ki, insanların, güneşin sıcaklığından kurtulmak, hüzün veren yıkıntıyı görmemek için yerin derinliklerine girmeye çalıştıkları düşünülebilirdi.

Boğucu sıcakta inleyen şiddetli bir homurdanma, bir uğultu sürüp gidiyor, balyozların kayalara çarpması işitiliyor, el arabaları ezgin ezgin gıcırdıyor, demir merdane ağaç kazığa gümbürtüyle iniyor, keder dolu türküler söyleniyor, baltalar kütükleri yararken çatırdıyor, esmerleşmiş alaca bulaca insanlar herbiri başka bir sesten bağrışıyordu.

Bir yerde iri bir kaya parçasını yerinden kımıl-

datmaya çalışıyorlar, başka bir yerde ağır bir kütüğü kaldırmak için olanca güclerini harcıyorlardı.

İnsanlar:

— Çek! diye bağırdıkça, üzeri yarıklarla dolu yamaç da uğultuyla: "Çeeek!" diye yankılanıyordu.

Şuraya buraya döşenmiş kopuk kopuk tahta yol boyunca, taş dolu el arabaları üzerine eğilmiş bir dizi insan yürüyor, bunların karşısından başka bir dizi, boş el arabalarını ağır ağır sürerek, bir dakikalık dinlenmeyi iki dakika etmeye çalışıyordu... Şahmerdanlardan birinin başına toplanan bir yığın alaca bulaca insan arasından biri dokunaklı sesiyle şöyle bir türkü tutturmuştu:

"Of-of, kardeşler, hava ne sıcak!
Of-of, yok mu bize acımak!
Oy kayalar kayalar, ben ağlarım anam ağlar!"

Halata asılan insanlar hep bir ağızdan bağırıyor, şahmerdanın makarasında yükselen dökme demir oradan bırakılınca boğuk bir gümbürtüyle düşüyor, şahmerdan tâ dipten sarsılıyordu.

Esmer küçük insanlar alanın her noktasında, dağla deniz arasında gidip gidip geliyorlar, havayı çığlıklar, kekre kokuları, tozla dolduruyorlardı. Onların arasından, madenî düğmeleri güneşin altında sarı gözler gibi parlayan beyaz ceket giymiş işçi başları dolaşıyordu.

Deniz sisli ufka kadar durgun bir şekilde uzanmış, gürültü ve hareketle kaynaşan sahillerini saydam dalgalariyle dövüp duruyordu. Güneş ışınlarıyla parıldayan deniz, sanki isterse bir kımıldanışıyla cücelerin bütün çalışmalarını havaya uçurabileceğini bilen iyi yürekli Gulliver'in gülümsemesiyle gülümsüyordu.

Güclü, engin, uysal deniz gözleri kamaştıran ışıltılar saçarken, delik deşik olmuş sahilleri yumuşak, şırıldayan dalgalariyle okşuyor, bu dalgaların özgürlüğünü kısıtlamak için didinen bitkin insancıkları serinleterek güclü soluğunu sahile veriyordu. Deniz, insanlara acıyor gibiydi, binlerce yıllık varoluşu ona, asıl düşmanlarının durmadan kuran bu insanlar olmadığını öğretmişti; onların da dünyadaki rollerinin, birer köle gibi, doğa gücleriyle kıyasıya savaşmak olduğunu, bu savaşta bile doğa gücünün öc almak için hazır beklediğini biliyordu. Bu insanlar durmadan kuruyorlar, bıkmadan çalışıyorlardı; kanları, terleri yeryüzündeki bütün eserlerinin kumu, kireciydi. Fakat bitmez tükenmez kurma çabasına harcadıkları tüm gücleri, onlara, karşılığında bir şey vermiyordu; çabaları sonunda mucizeler yaratırken,kendilerine başlarını sokacak bir dam olsun yapamadan, zar-zor karınlarını doyuruyorlardı ancak. Onlar da bir doğa gücüydü, işte bu yüzden, deniz, onların kendilerine bir faydası dokunmayan bu didinmelerine öfkelenmeden, gülümseyerek bakı-

yordu. Dağları eriten bu külrengi küçük kurtlar, sahillerdeki aşılmaz, somurtkan kayalara çarpan dalgaların ilk su damlalarına benziyordu. Denizin sonu gelmeyen genişleme çabası sonunda bu damlalar yine ilk olarak parçalanıp gidiyordu. Kitle halinde damlalar da denizin bir benzeridir, onlar da tıpkı deniz gibi güclüdür ve üzerlerinden bir fırtına esmeyegörsün, hemen parçalanmaya eğilimlidir. Deniz, çölde piramitler kuran köleleri ve oyuncak köprülerini yıktı diye onu üç yüz sopayla cezalandırmaya kalkışan gülünç Ksesk'in kullarını çok eskidenberi tanır. Köleler her zaman aynı olmuşlar, her zaman boyun eğmişler, her zaman yetmiyecek kadar doyurulmuşlardır. Köleler, onları çalıştıranları bazan hayırla anarak, çoğu kere lânetliyerek, çok seyrek de efendilerine karşı ayaklanarak daima büyük, hayranlık duyulan eserler yapmışlardır.

Gücünün bilincine varan bir dev gibi rahatça gülümseyen deniz, gökle akraba olmaya yelteneceği yerde, henüz ruhça kör olduğu için, toprağı eşeleyen, o zavallı, o köle devin hayat veren soluğuyla soluyordu. Dalgalar, bitmez tükenmez kımıldanışlarına taştan engeller kuran insanların dağıldığı sahile yavaşça sokuluyorlar, sokulurken yeryüzünün bu köşesinde binlerce yıldır gördükleri şeyler hakkında okşayıcı, fışırtılı şarkılarını söylüyorlardı...

... Çalışanların arasında başları sarıklı, fesli; yüzleri tunç rengi, kuru; kısa mavi ceketler, dizleri

dar arkaları bol şalvarlar giymiş tuhaf insanlar vardı. Sonradan öğrendiğime göre bunlar Anadolulu Türklermiş. Onların gırtlaktan çıkan konuşmaları orada bulunan başka milletten insanların konuştukları çeşitli dillere karışıyordu.

Rusya'da hüküm süren açlık, bu felâkete uğrayan illerin hemen hemen hepsinden buraya temsilciler sürüp getirmişti. Hemşehri hemşehriye sarılarak insanlar burada küçük kümelere ayrılmıştı; yalnızca kozmopolit serseriler bağımsız görünüşleri, giyinişleri, konuşuşlarıyla, henüz memleketlerinin havasından kurtulamıyan, açlığın kopardığı toprağından iğreti olarak ayrılıp onu bir türlü unutamıyan insanlar arasından hemen seçiliveriyorlardı. Onlar her kümeye girip çıkıyorlar, her kümede kendilerini yerlerindeymiş gibi hissediyorlardı, fakat çoğunlukla, el arabası veya balyozla yapılan çalışmaya oranla daha kolay bir iş olan şahmerdanın başında toplanıyorlardı.

Bunların grubuna yaklaştığım zaman halat tutan ellerini yere indirmişler, anlaşıldığına göre, ustanın şahmerdanda halat "yiyen" bir yeri onarmasını bekliyorlardı. Adam tahta kulede uğraşıp duruyor, arada bir:

— Çek! diye bağırıyordu.

Halatı tembel tembel çekiyorlardı.

— Duur!.. Biraz çek! Duur! Tamam!..

Çoktandır traş olmamış, yüzü çiçek bozuğu, ta-

virları askerce, genç bir adam —oradakilerin elebaşısı— omuzlarını silkti, yana doğru şöyle bir baktı, öksürdü ve şu şarkıyı düzüverdi:

— Tokmak toprağa kazığı çakar...

İkinci mısraya, muhakkak, en hoşgörücü sansür dahi dayanamazdı. Elebaşının hemen oracıkta uyduruverdiği şarkı hepsini kahkahaya boğmuştu, kendisi ise arkadaşlarının arasındaki başarısına alışık bir artist tavrıyla, onlar gülerken sâkin sâkin bıyıklarını buruyordu.

Şahmerdanın tepesindeki usta, avazı çıktığı kadar bağırıyordu:

— Tamaaaam! Daha ne bekliyorsunuz?..

İşçilerden biri ona:

— Dikkat et, Mitriç! Düşmeyesin ha!.. diye seslendi.

Ben bu sesi tanıyordum, iri mavi gözlü, uzun yüzlü, geniş omuzlu bu adamı bir yerlerde görmüş olacaktım. Konovalov muydu yoksa? Ama Konovalov'un alnını sağ şakağından burun köprüsüne kadar kesen bir yara izi yoktu; Konovalov'un saçı daha açık olup, saçında bununki gibi ufacık kıvrımlar da yoktu; Konovalov'un güzel, geniş bir sakalı vardı, bu ise tıraş olmuş, Moğollarınki gibi uçları aşağı sarkık palabıyıklar bırakmıştı. Bununla birlikte onda çok iyi tanıdığım bazı şeyler de vardı. İşe girmek için kiminle konuşacağımı ona sormaya karar verdim, kazık çakma işine son vermelerini bekledim.

Halatlara asılırken yere doğru çöken işçiler sonra hep birden ayağa kalkıp havaya fırlayacakmış gibi oluyorlar, hep bir ağızdan:

— O-o-h! O-o-h! diye bağırıyorlardı.

Şahmerdan gıcırdıyor, sarsılıyor; işçilerin çıplak, güneş yanığı, kıllı kolları iple birlikte gerilip başlarının üzerinde yükselirken pazıları şişiyor; fakat seksen batmanlık dökme demirin çıktığı yükseklik gittikçe azalıyor, onun kazığa vururken çıkardığı ses yavaşladıkça yavaşlıyordu. Onların çalışmalarını seyrederken insanın aklına umutsuzluk ve vecd içinde koltarını kaldırıp sessiz tanrıları önünde tapınan bir putperest topluluğu geliyordu. Islak alınlara yapışmış darmadağınık saçlar, kir ve terle kaplanmış gergin yüzler, kahverengi boyunlar, halata sarılırken titreyen kollar, renk renk yırtık mintanların, pantalonların ancak örtebildiği bütün bu vücutlar, çevrelerindeki havayı sıcak buğularıyla dolduruyor, hep birden ağır bir kas kitlesi halinde birleşirken, güneyin sarı sıcağı, boğucu ter kokusuyla dolu nemli havasında beceriksizce inip inip kalkıyordu.

Biri boğazını yırtarcasına, öfkeli bir sesle:

— Tamam! diye bağırdı.

İşçiler halatları bıraktılar, bırakılan halatlar şahmerdanın tepesinden aşağıya doğru gevşekçe sarktılar, işçiler hemen oracıkta yere çökerek terlerini silmeye, derin derin solumaya, sırtlarını oyna-

tarak omuzlarını oğmaya başladılar. Kızdırılmış hayvanın çıkardığı homurtulara benzeyen boğuk bir uğultu havaya yayıldı.

Demindenberi seyrettiğim delikanlıya:

— Hemşehrim! diye seslendim.

Tembel tembel döndü, kısık gözlerini yüzüme doğru kaydırdı, bana dik dik bakmaya başladı.

— Konovalov!

— Dur bakayım!..

Böyle diyerek sanki boğazıma sarılacakmış gibi başımı geriye itti, yüzünde birdenbire sevinçli, canayakın bir gülümseme belirdi.

— Maksim! Bak sen kerataya! Söyle, bu sen misin? Demek sen de yoldan çıkıp berduşluğa başladın? Bu iyi işte! Çok iyi! Çoktanberi mi buralardasın? Nereden gelip nereye gidiyorsun? Seninle birlikte bütün yurdu gezelim, ha!.. Ee, eski yerlerde ne var ne yok? Yalnız cansıkıntısı, değil mi? Oralarda yaşanmaz, sürünülür... Beni sorarsan, o gündenberi dolaşıp duruyorum. Nerelere gitmedim, nereleri görmedim bir bilsen!.. Hani sen de giyinip kuşanmışsın, insan yüzüne bakınca öğrenci, kılığına bakınca asker sanır. Ee, söyle bakalım, böyle gezginci yaşamak güzel mi? Ben hep Stenka'yı, Taras'ı, Pila'yı hatırlarım...

Yumruğuyla ikide bir böğrüme dürtüyor, iri eliyle omuzuma vuruyordu. Soruları arasına bir ke-

limecik olsun sokuşturamadan gülümsüyor, karşılaşmamızın kıvancıyla aydınlanan yüzüne bakıyordum. Ben de onu gördüğüm için çok, hem de pek çok memnundum, onunla karşılaşmamız bana eski günlerimi hatırlatmıştı. Bu günler şimdikilerden ne kadar iyiydi!..

En sonunda eski dostuma alnındaki yara izinin, saçındaki kıvrımların nereden geldiğini sorabildim.

— Bilsen, uzun bir serüven... İki arkadaşımla birlikte Romanya sınırını geçip oralarda ne var, ne yok görelim dedik... Basarabya'da tam sınır dolaylarında Kagul diye bir yer var, işte oradan yola koyulduk. Geceleyin, tabiî, usul usul gidiyoruz. Birdenbire "Durun!" diye bağırdılar. Meğer tam gümrük geçidine düşmemiş miyiz! Bunun üzerine yağladık tabanları... O sırada askerin biri kasaturasını kafama vurdu. Fazla bir şey değildi, yine de hastanede bir ay kadar yattım. Sonra bak neler oldu! Asker, benim hemşehrim çıktı! Hem de Murom'luymuş. Onu da hastaneye getirdiler, kaçakçılar yaralamışlar, biri karnına bıçak saplamış. Kendimize geldikten sonra işler aydınlandı. Asker, yoksa seni yaralayan ben olmıyayım? diye sordu. Ben de, madem ki öyle diyorsun, sen yaralamışsındır, dedim. Kusura kalma arkadaş, dedi, görev dolayısiyle yaptım bunu. Sizleri kaçakçı sandıktı. Bak işte, benim de karnıma bıçak soktular. Ne yaparsın, hayat bu, şakaya gelmez ki!.. İşte böylece onunla ahbap olduk. Yaşka

Mazin iyi çocuktu... Saçımdaki kıvrımlara gelince, tifodan sonra oldu bu kıvrımlar. Ben bir tifo geçirdim... Sınırı niçin izinsiz geçtim diye beni mahkemeye verdiler, Kişinev'de bir hapishaneye tıktılar. İşte orada tifoya yakalandım... Ne günler geçirdim bilsen, ayağa zor kalktım. Belki de hiç kalkamazdım, hastabakıcı bir kız ilgilenmeseydi. Görsen, ne diyeceğimi şaşırırdım. Benimle küçük çocukmuşum gibi uğraşırdı. Onun nesine gerektim bilmem. Marya Petrovna, bırakın Tanrı aşkına, beni utandırıyorsunuz, derdim. Öyle güler, öyle gülerdi ki! İyi kalpli bir kızcağızdı... Tutar bazan bana dua kitapları okurdu. Bir gün sendeki kitaplar gibi kitabı yok mu diye sordum. Tuttu bana bir gemi kazasından kurtularak ıssız bir adaya çıkan, orada yalnız başına yaşayan bir İngiliz denizcisinin kitabını getirdi. Aman ne meraklı şeydi o! Kitabı çok beğendim, adamın yanına gidesim geldi. O ne hayat, kardeşim! Issız bir ada, gök ve deniz; yalnız başına yaşıyorsun, sana kimsecikler karışmıyor. Ada yabanıl mı yabanıl! Ama olsun, üstesinden gelirim. Yalnızlıktan sıkılmadıktan sonra... Böyle bir kitap okudun mu sen?

— Dur hele! Hapishaneden nasıl çıktığını anlat önce!

— Ne olacak, salıverdiler. Yargıladılar, temize çıkardılar, salıverdiler. Bak, dinle beni, bugün çalışmayacağım artık. Ocağı batsın, bileğimi burktum, yeter artık! Üç ruble kadar param var, bugün için

de kırk kopek alırım, işte sana bir sürü para! Haydi benimle gel!.. Yalnız barakada kalmıyorum, şurada dağda insanın oturmasına uygun çok güzel bir kovuk var, orada kalıyorum. İki arkadaşız, ama arkadaşım hasta, sıtmaya yakalandı... Sen biraz otur şurada, ben müteahhidi görüp gelirim hemen...

Böyle diyerek kalktı gitti, tam o sırada da kazık çakan işçiler halatlara sarılarak çalışmaya başlamışlardı. Bir taşın üzerine oturdum, çevremde sürüp giden gürültülü didişmeyle onun üzerindeki durgun, mavimsi yeşil gökyüzünü seyre daldım.

İnsanların, taş ve kereste yığınlarının, el arabalarının arasında bata çıka giden Konovalov'un iri vücudu uzaklarda küçüldükçe küçülüyordu. Ayaklarında arkası basık ayakkabılar, sırtında dar ve kısa gelen, kaba pamukludan mavi bir mintan, bacaklarında kaba ketenden bir pantalonla kollarını sallaya sallaya yürüyordu. Kocaman kafasında kıvırcık sarı saçları dalgalanıyordu. Arada bir arkaya dönerek, eliyle bana bazı işaretler yapıyordu. Canlanmış, dinçleşmiş, kendine güvenen, güçlü, babacan bir görünüşü vardı. Sağında solunda herkes çalışıyor, odunlar yarılıyor, taşlar kırılıyor, el arabaları kederli kederli gıcırdıyor, toz bulutları kalkıyor, bir şeyler gümbürtüyle düşüyor, insanlar bağırıp çağırıyor, birbirine sövüyor, inildер gibi şarkılar söyleniyordu. Bütün bu ses ve hareket curcunası arasından sert adımlarla uzaklaşan, yolunu bulmak için sağa sola yalpa

vuran dostumun biçimli vücudu belirli şekilde görünüyordu; bu yürüyüşünde bile onu açığa vuran bir şeyler bulunabilirdi.

Konovalov'la karşılaşmamızdan iki saat kadar sonra "insanın oturmasına uygun çok güzel kovuk" ta bulunuyorduk. Gerçekten de "kovuk" çok rahattı, bir zamanlar dağdan taş çıkarmışlar, bunun için de dört kişinin serbestçe sığabileceği dörtköşe bir oyuk açmışlardı. Oyuk basıktı, girişinde de bir kaya parçası asılı duruyordu. Oyuğa girebilmek için önce, sundurma gibi çıkıntı yapan bu kayanın altına yatmak, sonra da kovuğun içine sürünmek gerekiyordu. Kovuğun derinliği üç arşın kadar vardı, ama buraya başını sokarak girmenin hiç gereği yoktu, üstelik böylesi çok daha sakıncalıydı, çünkü girişteki kaya yıkılarak bizi toprağa diri diri gömebilirdi. Böyle bir şeyin olmasını istemediğimiz için, şöyle yaptık: Bacaklarımızı ve gövdemizi içerisi çok serin olan kovuğa soktuk, başımızı ise güneşin altında, kovuğun girişinde bıraktık. Kaya şöyle bir düşeyim dese bizim ancak kafalarımızı ezerdi.

Konovalov'un hasta olan berduş arkadaşı bizim iki adım ilerimizde güneşe serilmiş, yatıyordu, sıtma nöbetleri geldikçe dişlerinin birbirine takır takır vurduğunu işitiyorduk. Uzun boylu, kuru bir adamdı, "Belki Poltava'lıydı, belki de Kiev'li". Bunları dalgın dalgın anlatmıştı, sonra şöyle devam etti:

— Dünyada insan o kadar çok yaşıyor ki, ne-

rede doğduğunu unutması önemli bir şey değil. Sonra ne farkeder? Doğmaktır felâketin kendisi, doğduğu yerden ona bir fayda yok!..

Yalnız yırtıklardan dikilmiş gibi görünen gri iş elbisesine sıkıca sarınmaya çalışarak yerlerde yuvarlanıyor, bütün çabalarının boşa çıktığını gördükçe de oturaklı küfürler savuruyor, bir yandan da sarınmasına devam ediyordu. Sanki bir şeye dikkatlice bakıyormuş gibi her zaman kısık duran ufak siyah gözleri vardı.

Güneş ensemizi dayanılmaz bir sıcaklıkla yakıyordu, bunun üzerine Konovalov yere birkaç değnek sokup onların arasına benim asker kaputumu gererek bir gölgelik yaptı. Hava yine de çok sıcaktı. Koyun kıyısındaki çalışmanın uğultusu bize kadar geliyordu, ama biz bir şey göremiyorduk. Sağımızdaki sahilde ağır yığınlar halindeki beyaz evleriyle şehir uzanıyor, karşımızda ve solumuzda ise deniz görünüyordu. Deniz, ulaşılmaz enginliklere kadar uzanarak, orada, şaşırtıcı, tatlı, görülmemiş birtakım renklerin yumuşak yarı tonlarıyla bir düş bulutu halinde karışıyordu; bu renkler, güzelliğiyle insanın gözlerini ve ruhunu okşarken, durmadan değişiyordu...

Konovalov oraya bakıyor, mutluluktan gülümsüyordu. Bana:

— Güneş batınca ateş yakarız, çay kaynatırız, ekmeğimiz, etimiz de var, dedi. Şimdilik ne istersin, kavun mu, karpuz mu?

Çukurdan ayağıyla bir karpuz yuvarladı, cebinden çıkardığı çakıyla kesmeye başladı.

— Deniz kıyısına her gelişimde insanlar niçin buralara çokça yerleşmezler diye düşünür dururum. Deniz, insana iyi gelir, çünkü insanı yumuşatan bir yanı vardır, denizi seyrettikçe insanın aklına iyi şeyler geliyor. Ee, anlat bakalım, benden sonra neler yaptın?

Anlatmaya başladım, beni cankulağıyla dinliyordu. Hasta Ukrayna'lı kendi havasındaydı, denize doğru eğilen güneşte kendini ısıtmaya çalışıyordu. Deniz uzakta altın kırmızısı bir renk almıştı, oradan güncşe doğru yumuşak çizgili, pembe sis bulutları yükseliyordu. Denizin dibinden tepeleri kardan bembeyaz, güneş ışıkları vurunca pembeleşen dağlar yükseliyor gibiydi. İlerimizdeki taşlardan, toprağın çıkıntılarından yere gölgeler düşüyor, bu gölgeler yavaş yavaş uzayarak bize doğru ilerliyordu.

Hayat hikâyemi dinleyen Konovalov inanç dolu bir sesle:

— Maksim, şehirlerde boşuboşuna ömür tüketiyorsun, dedi. Seni oraya çeken nedir, anlamıyorum! Sıkışık, kokmuş bir hayat var şehirlerde. İnsanın işine yarayacak ne doğru dürüst havası, ne de genişliği var. İnsan mı istiyorsun? İstediğince var her yerde...

Ukrayna'lı yerde yılan gibi kıvrılarak söze karıştı:

— He ya! İnsandan bol ne var!.. Birinin ayağına basmadan istediğin yere gidemezsin. Doğdukça da doğuyorlar! Beyefendiler hepsini yiyip bitirseler de yağmurdan sonra mantar biter gibi çoğalıyorlar.

Filozofça yere tükürdü, yeniden dişlerini vurmaya başladı.

Konovalov konuşmasına devam etti:

— Senin için bir daha söylüyorum: Şehirlerde yaşama! Ne var oralarda? Hastalık, düzensizlik kaynağıdır şehirler. Kitaplar mı diyorsun? Boş ver artık kitap okumaya! Kitap okumak için doğmadın ya!.. Üstelik kitaplar zırvalarla doludur. Ama yine de istersen alır torbana koyarsın, istediğin yere götürürsün... Birlikte Taşkent'e, Semerkant'a, daha nereye istersen gidelim. İster misin? Sonra vururuz Amur'a doğru... Tamam mı? Dostum, ben kararımı vermişim, dört bir yana gideceğim, bu hepsinden iyidir... Alabildiğine gidersin, gittiğin yerlerde yeni yeni şeyler görürsün... Sonra kafana fazla düşünce de girmez. Karşından rüzgâr eser durur, ruhuna çöken tozların hepsini alır götürür. Oh, ne serbest, ne kolay hayat! Canını sıkan kimse çıkmaz! Yemek mi istiyorsun, bir yerde durur, beş-on kopeklik bir iş tutarsın. İş olmazsa dilenirsin, veren çıkar. Yeryüzünde çeşit çeşit yerler, pek çok güzellikler görürsün. Gelir misin?

Güneş batmıştı. Denizin üstündeki bulutlar ka-

rarmıştı; denizin kendisi de kararmış, çevresine serinlik yaymaya başlamıştı. Gökyüzünde şurada burada yıldızlar çıkmış, koydaki çalışmanın uğultusu dinmişti; yalnız arada bir insanların sâkin iç çekmeleri gibi bazı sesler işitiliyordu. Rüzgâr bize doğru estiği zaman dalgaların sahillere çarpmasından çıkan hüzünlü fışırtıları getiriyordu.

Gecenin karanlığı çok çabuk koyulaşıyordu, beş dakika öncesine kadar belirli bir şekli olan Ukrayna'lının vücudu şimdi biçimsiz bir topak haline dönmüştü.

Ukrayna'lı öksürerek:

— Ateş yaksaydınız... dedi.

— Yakalım...

Konovalov bir yerlerden bir yığın yonga bulup getirdi, onları kibritle tutuşturdu, alevin ince dilleri katranlı sarı tahtaları yumuşak yumuşak okşamaya başladı. Denizin serinliğiyle, nemiyle dolu havada duman demetleri kıvrılmaya başladı. Çevremizde her şey sessizleşmiş, sanki hayat bizden uzaklara giderek karanlıkta eriyip sönmüştü. Bulutlar dağılmış, göğün lâcivert fonunda parlak yıdızlar belirmişti; denizin kadife yüzeyinde balıkçı fenerleriyle suda yansıyan yıldızlar bize göz kırpıyordu. Yakılan ateş sarı kırmızı iri bir çiçek gibi açıldıkça açıldı... Ateşe bir çaydanlık süren Konovalov dizlerini kucaklıyarak alevlere dalgın gözlerle bakıyordu. Kocaman bir

kertenkele gibi sürüne sürüne gelen Ukrayna'lı da ateşe iyice sokulmuştu.

— İnsanlar şehirler, evler yapmışlar, oralara yığın yığın birikmişler, hem yeryüzünü kirletiyorlar, hem de birbirlerini sıkıştırıp boğuyorlar... Buna da yaşamak mı derler! Yok yok, işte böyle, bizim gibi yaşamalı...

Ukrayna'lı başını sallıyarak:

— Ohoo! Kışa sağlam bir gocuk, o da olmazsa sıcacık bir kulübe bulduk mu, bey gibi yaşar gideriz... dedi, bir gözünü kısıp Konovalov'a bakarak hafifçe güldü.

Konovalov bozulmuştu.

— Orası öyle, oldum olası berbat bir mevsimdir kış... Bunun için şehirler gereklidir işte!.. Ne yaparsın, sineye çekip oturacaksın... Ama, bakın, şehirler gene de bir işe yaramıyor! İki üç kişi birbirleriyle geçinemezken insanları üstüstüne yığmanın ne anlamı var?.. Daha doğrusunu söylemek gerekirse, ne şehirde, ne de kırda, hiçbir yerde barınamaz insan. En iyisi böyle şeyleri düşünmiyelim... Elimize bir şey geçmediği gibi, sinirlerimizin bozulmasıyla kalırız...

O âna kadar Konovalov'un serserice yaşayışını değiştirdiğini, ilk karşılaşmamızda ruhunu sarmış bulunan sıkıntı urlarının, ondan sonraki yıllarda aldığı özgür havanın etkisiyle ceviz kabuğu gibi soyulup döküldüğünü sanmıştım; ama onun son cümlesi-

ni işitince, eski dostumun hayat desteğini aynı şekilde aramaya devam ettiğini anladım. Hayatın sırrını anlayamama pası ve düşünme zehiri, bir talihsizlik eseri duygulu bir kalple birlikte yaratılmış bulunan bu iri vücudu durmadan kemiriyordu. Rus yaşayışında böyle "düşüncelere dalan" kişiler pek çoktur, onlar başkalarından daha mutsuzdurlar, çünkü düşüncelerinin ağırlığı zekâlarının kör oluşu yüzünden daha da artmıştır. Dostuma büyük bir üzüntüyle bakarken, o, sanki düşüncelerimin doğruluğunu onaylarcasına kederli sesiyle devam etti:

— Maksim, seninle geçirdiğimiz o günleri, o günlerde olanların hiçbirini unutmadım... Ondan sonra gezmediğim memleket, başıma gelmedik şey kalmadı. Yine de bu koca dünyada kendime uygun bir durum, sığabileceğim bir yer bulamadım.

Kaynayan çaydanlığı ateşten çeken Ukrayna'lı kayıtsızca sordu:

— Sen de kardeşim, niçin hiç bir hamutun uymayacağı bir boyunla doğdun?

Konovalov konuşmasına ara vermemiş gibi devam etti:

— Sen söyle, huzuru neden bulamıyorum? Niçin bütün insanlar bir şey olmamış gibi yaşayıp işleriyle güçleriyle uğraşıyorlar... çolukları çocukları, malları mülkleri oluyor? Hem yaşamaktan yakınıyorlar, hem de huzurlu olabiliyorlar? Dahası var, nasıl oluyor da, her zaman bir şeyler yapmak için istek du-

yabiliyorlar? Ama ben bunları yapamıyorum. Canım sıkılıyor. Niçin canım sıkılıyor?

Ukrayna'lı şaşırmış gibi sordu:

— Yahu, demindenberi ne sızlanıp duruyorsun? Yoksa sızlandıkça üzüntülerin azaldığı için mi?

Konovalov bütün hüznüyle:

— Evet öyle... dedi.

Sıtmasıyla didişmekten yorulmayan stoacı filozof onurlu bir edayla:

— Ben az konuşurum, ama her zaman istediğimi söylerim, dedi.

Bunu söyledikten sonra sürekli bir öksürüğe tutularak yerde debelenmeye başladı, ateşe öfkesinden tükürükler fırlatıyordu. Çevremiz sessizlikten çın çın ötüyordu, karanlığın koyu perdesiyle örtülmüş gibi yöremizde göz gözü görmüyordu. Üstümüzdeki gökyüzü de kapkaranlıktı, ay daha çıkmamıştı. Denizi görmekten çok, varolduğunu hissediyorduk, işte karanlık bu derece koyuydu. Yere yoğun bir sis çökmüş gibiydi. Ateş sönmüştü.

— Yatalım artık.

"Kovuk"a sokulduk, başımız dışarda öylece yattık. Kimse konuşmuyordu. Konovalov yatar yatmaz taşlaşmış gibi sızdı kaldı. Ukrayna'lı durmadan kımıldanıyor, dişleri hep birbirine çarpıyordu. Ben ateşin korlarının sönmesini seyrediyordum. Önce iri ve parlak korlar yavaş yavaş küçüldü, külle örtüldü, sonra külün altında kaybolup gitti. Çok geçme-

den ılık bir kokudan başka ateşten bir eser kalmadı. Onu seyrederken şöyle düşünüyordum:

— Bizler de böyleyiz işte... Bari daha parlak yanabilseydik!

... Üç gün sonra Konovalov'dan ayrıldım. Ben Kuban'a gidiyordum, o gelmemişti. Ayrılırken ikimiz de bir daha karşılaşacağımıza inanıyorduk.

Ama olmadı işte...

İKİ ARKADAŞ

I

Yakıcı Haziran güneşi Smolkina köyünün eski evlerini bol ışıklarıyla aydınlatırken gökyüzünde parlayıp duruyordu. Özellikle muhtarın kısa bir süre önce reçine kokan sarı düzgün tahtalarla yeniden kaplattığı evine güneş bütün ışıklarını saçıyordu. Günlerden pazardı, bütün köy halkı şurasında burasında kurumuş çamur yığınları bulunan, gür otların bürüdüğü bir sokağa doluşmuştu. Muhtarın evinin önünde erkek-kadın karışımı büyük bir topluluk vardı. İnsanların bir bölümü evin duvarlarının dibindeki toprak yığıntıları üzerinde, bir bölümü doğrudan doğruya yolda oturuyor, bir bölümü ise ayakta duruyordu. Bunların arasında köyün çocukları kovalaşıyor, kovalaşırken büyüklerden azar işitiyor, fiske yiyordu.

Kalabalığın ortasında uçları sarkık posbıyıklı, uzun boylu bir adam dikiliyordu. Yüzünü kaplayan boz gür sakalıyla derin buruşuklar ağına, hasırdan örülmüş kirli şapkasının altından çıkan kırlaşmış saç perçemlerine bakarak adama rahatça elli yaş

verilebilirdi. Adam gözlerini yere dikmişti, kemikli iki burnunun kanatları inip inip kalkıyordu, başını kaldırıp muhtarın evinin pencerelerine baktıkça irî, kederli, hattâ kaygılı gözleri dikkati çekiyordu; bu gözler çukurlarına iyice gömülmüştü, kalın kaşlarından koyu gözbebeklerine gölgeler düşüyordu. Üzerine rahip çömezlerinin giydiği cinsten yırtık pırtık kahverengi bir cübbe geçirmiş, ancak dizlerine kadar inen bu cübbeyi belinden bir iple sıkmıştı. Sırtında bir çıkın, sağ elindeyse ucu demirli uzun bir sopa tutuyordu, sol elini koynuna sokmuştu. Çevresindekiler ona kuşkuyla, alayla, nefretle bakıyorlar, hattâ sürülerine bir zarar vermeden önce kurdu ele geçirdikleri için bir çeşit kıvanç duyuyorlardı. Adamcağız köyden geçerken içecek bir şeyler vermeleri için muhtarın kapısını çalmıştı. Muhtar biraz kvas (1) getirmiş, sonra da onunla konuşmaya başlamıştı. Ama yabancı alışılanın tersine isteksiz isteksiz karşılık veriyordu. Muhtar nüfus kâğıdını göstermesini isteyince de, böyle bir şeyi olmadığını söylemişti. Bunun üzerine onu yakalayarak bucak merkezine göndermeye karar verdiler. Muhtar, adamın başına kolcu olarak köy bekçisini seçti, şimdi de mahpusu, onunla eğlenen kalabalığın arasında bırakarak bekçiyi evinde yola hazırlıyordu.

Mahpus söğüt ağacının dibinde nasıl durdurul-

(1) Buğday ve meyvelerden yapılan ekşimsi bir içki.

muşsa öylece bekliyordu, kamburlaşmış sırtını ağacın gövdesine dayamıştı.

Gözleri zayıflamış, tilki suratlı, küçük sivri kırçıl sakallı bir ihtiyar evin içinden kapı sahanlığına çıktı. Çizmeli ayaklariyle çalımlı çalımlı basamakları iniyor, uzun basma mintanının altındaki yuvarlak göbeciği hop hop oynuyordu. Köy bekçisi sakallı, dörtköşe yüzünü muhtarın omuzunun üzerinden ileri doğru uzatmıştı.

Muhtar, bekçiye:

— Anladın mı, Yefimuşka? diye soruyordu.

— Bunda anlamıyacak ne var? Hepsini anladım. Demek ki, benim görevim bu adamı buradan alıp karakola götürmektir. Bu kadar işte.

Bekçi bu sözleri komikçe kurularak tek tek söylemiş, kalabalığa da şöyle bir göz kırpmıştı.

— Nerede kâğıt?

— Kâğıt mı? Koynuma soktum, rahatı yerinde.

Muhtar kelimeleri açık açık söyliyerek:

— Aman öyle olsun! diyerek böğrünü sert sert kaşıdı. Sonra:

— Haydi yolun açık olsun! diye ekledi.

Bekçi, mahpusa dönerek gülümsedi:

— Ee, babalık! Yürüyoruz demek ki!..

Adam bekçinin teklifine karşılık boğuk sesiyle:

— Bari bir yük arabası olsun çıkarsaydınız! dedi.

Muhtar alaylı alaylı gülümsedi:

— Araba mı dedin? Ya!.. Ne sanıyorsun ken-

dini sen? Üstelik senin gibi serseriler o kadar çok gelir ki buralara, hangi birinize araba yetiştireceğiz? Ayağın incinmez, haydi bas!

Bekçi, mahpusu gayrete getirircesine:

— Babam, sen hiç korkma, dedi. Uzağa mı gideceğiz sanıyorsun? Şurada yirmi versta (1) yolumuz ya var, ya yok! Haydi yürü, bir şeycikler olmaz: Seninle sıkı bir yürüyüşten sonra hemen varırız. Varınca da güzel bir dinlenirsin...

— Kodeste! diye ekledi muhtar.

Bekçi konuşmasına devamla:

— Ne olacak, yorulan insan kodeste de dinlenir! dedi. Sonra, öyle serindir ki şimdi orası, bu sıcakta daha iyisi can sağlığı!

Mahpus, bekçiye somurtarak baktı, bekçinin yüzü ise sevinçten parlıyordu.

— Haydi baba, düş bakalım yola! Hoşça kal Vasil Gavriliç!..

— İyi yolculuklar!.. Gözünü dört aç.

Kalabalıktan bir delikanlı söze karıştı:

— Aman ha, kendini kolla!..

— Siz de beni iyice çocuk yerine koyuyorsunuz!

Böylece yürümeye başladılar, gölgeden çıkmamak için evlerin duvarlarına sokularak gidiyorlardı. Cübbeli adam önde, yola alışkın bir adamın yürüyü-

(1) 1060 metre.

şüyle, adımlarını çabuk çabuk atarken, her yerini oynatıyordu. Elinde sağlam bir sopayla bekçi onun arkasından yürüyordu.

Yefimuşka kısa boylu tıknaz bir köylüydü, açık gri gözlerinin hemen altından başlıyan kıvrım kıvrım sarı sakalı geniş temiz yüzünü çevreliyordu. Sağlam sarı dişlerini göstererek hep gülümser, bu yüzden derisi burun köprüsünde hapşıracakmış gibi kırışırdı. Giydiği bol azâm (1) bacaklarına dolaşmasın diye eteklerini kuşağının altına sıkıştırmıştı, mahpus şapkasını andıran sipersiz koyu yeşil bir kasket koymuştu başına.

Yol arkadaşı onun varlığına aldırmadan önünden gidiyordu. Dalgalı çavdar denizi arasından kıvrılarak geçen dar bir kır yolundan yürüyorlar, gölgeleri altın rengi başaklara düşüyordu.

Ufukta yele gibi duran mavimsi bir orman görünüyor, solda uçsuz bucaksız derinliklere doğru ekili tarlalar uzanıyordu; ortalarındaki bir köyün koyu lekelerinden sonra tarlalar bozumsu bir sis içerisinde göz alabildiğine uzaklara gidiyordu.

Sağdaki söğüt kümelerinin arkasından bir kilise kulesinin henüz boyanmamış sac külâhı yükseliyor, pırıl pırıl yanan kule gözleri kamaştırıyordu.

Gökyüzünde çayır kuşları vıcırdıyor, ekinler arasından peygamber çiçekleri gülümsüyordu; hava-

(1) Entariye benzeyen, uzun eteklı bol erkek elbisesi.

da boğucu bir sıcak vardı. İki adamın ayakları altından tozlar kalkıyordu.

Yefimuşka boğazını temizledikten sonra bas sesiyle bir türkü tutturdu:

"Aman aman nedendir de
Bu acılar, bu kederler nedendir?"

— Anasını satayım, sesim yetişmiyor ki! Ah, bilmezsin sen, ben ne türküler söylerdim... Vişenskiy öğretmen (1), çektir bakalım Yefimuşka bir türkü, derdi! Birlikte öyle güzel söylerdik ki! İyi oğlandı doğrusu...

— Kim dedin? diye sordu cübbeli adam.

— Vişenskiy öğretmen.

— Soyadı mı Vişenskiy?

— Hayır hayır, Vişenki köydür. Öğretmenin adı Pavl Mihalıç'dır. Eşi bulunmaz bir adamdı. Üç yıl oluyor öleli...

— Genç miydi?

— Otuzunda bile yoktu...

— Neden ölmüş?

— Üzüntüden derler.

Adam, Yefimuşka'ya göz ucuyla bakarak hafifçe güldü.

— Dinle bak dostum, yedi yıllık öğretmenlikten

(1) Öğretmen Vişenskiy veya Vişenkili öğretmen demektir.

sonra adamcağızın başına neler geldi!.. Bir gün ansızın öksürmeye başlıyor, öksürdükçe zavallıyı bir üzüntüdür alıyor... İşte bu üzüntü yüzündendir ki kendini içkiye verdi. Papaz Aleksey onu pek sevmezdi, içkiye başlayınca şehre bir yazı gönderdi, böyle böyle, öğretmen yoldan çıktı, durmadan içiyor, dedi. Şehirden önce bir yazı, yazının arkasından da bir bayan öğretmen yolladılar. Kemikli iri burunlu, sırık gibi upuzun bir kadındı. Neyse, Pavl Mihaylıç işlerin sarpa sardığını görünce, okuttum okuttum da başıma sonunda bu mu gelecekti, diye kahretti kendini. Ondan sonra okuldan hemen hastaneye gitti, beş gün geçmeden de ruhunu teslim etti zavallıcık... Ya, işte böyle...

Bir süre konuşmadan yürüdüler. Orman gittikçe yaklaşıyor, yaklaştıkça gözlerinde büyüyor, mavi rengi her adımda biraz daha yeşile dönüyordu.

Yol arkadaşı, Yefimuşka'ya:

— Ormandan gidelim mi? diye sordu.

— Hayır, ormanın içinden değil, kıyısından gideceğiz; ne olacak bir buçuk versta bile sürmez. Niye sordun bakayım? Ah seni çaylâk seni! Anan seni ne akıllı doğurmuş!

Yefimuşka başını sallıyarak gülümsüyordu.

— Niçin öyle söylüyorsun?

— Hiç, niçin olacak! Ormandan gidelim mi, diye soruyorsun da. Temiz bir adam olduğun buradan belli. Senin yerinde kurnaz biri olsa hiç böyle sözler

söyler miydi? Doğrudan doğruya ormana dalar, sonra da...

— Sonra da?..

— Hiiiç! Sen bana bak bakayım, bende yutacak göz var mı? Toyluk bu kadar olur doğrusu! Sen bırak şimdi ormandan gitmeyi de, dostum, beni dinle! Bir kere benimle baş edeceğini sanıyorsan, yanılıyorsun. Senin gibi üç kişiyi haklarım, sana da yalnız sol kolumla çıkarım. Anladın mı şimdi?

Mahpus kısaca, anlamlı anlamlı:

— Anladım, aptalın birisin sen! dedi.

— Nasıl, aklından geçenleri sezdim, değil mi? diye sordu bekçi kurularak.

— Bostan korkuluğu işte! Neymiş bakayım o sezdiğin?

— Ormandan geçmeyi diyorum, canım!.. Gözümden kaçar mı sanıyorsun? Aklınca ormana gelince üstüme çullanıp benim işimi bitirecek, sonra da istediğin yere kaçacaksın! Öyle değil mi?

— Çok budalaymışsın sen!.. Peki, nereye gidecekmişim?

— Nereye istersen... Senin bileceğin iş.

Yefimuşka'nın yol arkadaşı öfkelenmiş gibi veya nereye gidebileceğini ondan öğrenmek istercesine:

— Söyle, nereye? diye üsteledi.

Yefimuşka ise sâkin bir sesle:

— Dedim ya, nereye istersen! karşılığını verdi.

— Ama benim kaçacak bir yerim yok ki!

Bekçi ona inanmamıştı, elini sallıyarak:

— Yok canım! dedi. Kaçacak yer mi bulamadın? Kocaman bir dünya, kaç kaçabildiğin kadar!

Mahpus gülüyordu:

— Bundan sana ne? Yoksa kaçayım mı istiyorsun? diye sordu ilgiyle.

— Vay vay, şuna bak! Bitirimsin vallahi!.. Nerede görülmüş bu bolluk? Sen kaçınca yerine kimi hapse atarlar? Ha?.. Ne sandın ya, beni atarlar tabii!.. Yok yok, lâf olsun diye söylüyorum bunları!..

— Senin aklından zorun var anlaşılan, ama iyi adamsın yine de.

Adam böyle söyliyerek içini çekti. Yefimuşka ise hemen onu onayladı:

— Gerçekten hep bana biraz kaçık olduğumu söylerler, iyi oluşuma gelince, o da doğru. Saf adamımdır, aslı aranırsa. Elin oğlu dolambaçlı yollardan gider, bir sürü kurnazlıklar düşünür. Bana ne elin oğlundan! Bir şey yaparken de başkasından soracak değilim ya! Sonra kurnaz da olsam öleceğim, dobra dobra da. Onun için burnumun doğrusuna giderim daha iyi!..

— En güzeli de bu! dedi öbürü kayıtsızca.

— Öyle! Dedim ya, ne yapacağımı kendim daha iyi bilirim, bence yalana dolana hiç lüzum yok. İşte dostum, şu dünyada kimseye bağlı olmadığıma

göre, hayat yolunda istediğim gibi yürürüm... Adın ne senin?

— Adım mı? Diyelim İvan İvanov olsun...

— İvan İvanov demek! Papaz sınıfından mısın?

— Değilim.

— Ben de seni papaz sınıfından sanmıştım...

— Kılığımdan mı?

— Evet. Tıpkı kaçak keşişe veya saçı kesilmiş (1) köy papazına benziyorsun... Ama yüzüne bakınca başka bir meslekten, asker falan sanır insan... Tanrı bilir neyin nesi olduğunu.

Böyle diyerek Yefimuşka, adamı tepeden tırnağa bir güzel süzdü. Öbürü içini çekti, şapkasını düzeltti, alnının terini sildi, bekçiye:

— Sigara içiyor musun? diye sordu.

— İçiyorum, içiyorum! Hemen şimdi...

Böyle diyerek bekçi, koynundan yağlı bir kese çıkardı, bir yandan başı önünde yürümesine devam ederken, bir yandan da toprak piposuna tütün basmaya başladı.

— Al bakalım tüttür!

Mahpus durdu, bekçinin yaktığı kibrite uzanarak avurtlarını içine çekti. Mavi küçük bir duman havada kıvrıldı.

— Ee, söyle bakalım, neyin nesisin? Yoksa esnaf mısın?

---

(1) Keşişler saçlarını kestirirler.

— Soylu sınıfındanım...

Mahpus bu kısa cevabından sonra altın rengi bir parlaklığa bürünmüş olan başaklara tükürdü.

— Ya! Şu işe bakın! Peki, nüfus kâğıdın olmadan nasıl geziyorsun?

— Geziyorum işte...

— Şu dünyanın işine akıl ermez! Senin gibi soylu kişiler bu kurt yaşayışına dayanabilir mi? Ah zavallıcık!

Buna karşılık zavallıcık kuru bir sesle kesip attı:

— Bırak şu gevezeliği!

Ama Yefimuşka gittikçe artan bir ilgiyle nüfus kâğıdı olmayan adama bakıyor, başını sallıyarak konuşmasına devam ediyordu:

— Ah kahpe dünya! Şöyle bir düşünürsen talih insanlara ne oyunlar oynuyor! Yalan değil şu alımlı duruşuna bakılırsa soylu olduğun hemen anlaşılıyor. Çoktandır böyle mi yaşıyorsun?

Alımlı duruşu olan adam, Yefimuşka'ya somurtarak baktı, sataşkan bir eşek arısını kovar gibi elini salladı.

— Bırak diyorum sana! Karı gibi düşüp durma üstüme!

— Kızma be kardeşim! Bunları kötülük olsun diye sormuyorum, yüreğim çok temizdir.

— Böyle oluşu senin için iyi, ama durmadan vır-vır etmenden bıktım artık.

— Peki, peki! Susuyorum öyleyse... Konuşması dinlenmek istenmezse susmasını bilmeli insan. Şunu da söyliyeyim ki, boşuboşuna kızıyorsun bana... Böyle serserice yaşamanda suç benim değil ki!

Mahpus durakladı, dişlerini öyle sert sıktı ki, elmacık kemikleri iki yandan dışarı fırladı, kırçıl sakalının bütün telleri ayağa kalktı. Öfkeden alev alev yanan kısık gözlerle Yefimuşka'yı tepeden tırnağa şöyle bir süzdü.

Yefimuşka onun yüzündeki bu değişikliğin farkına bile varmadan geniş adımlarla basıp gitmişti.

Geveze kolcunun yüzünde kaygılı bir dalgınlığın gölgeleri vardı. Gökyüzüne, çayır kuşlarının titrek ötüşlerinin geldiği yere bakıyor, dişlerinin arasından çıkardığı bir ıslıkla onlara cevap veriyor, adım atışlarına uydurarak sopasını yere vuruyordu.

Ormana epeyce yaklaşmışlardı. Orman önlerinde koyu bir duvar gibi yükseliyor, oradan yolculara tek bir ses gelmiyordu. Güneş batmak üzereydi, eğik ışınlar ağaçların uçlarını altın ve erguvan rengine boyuyordu. Ağaçlardan koku dolu bir serinlik yayılıyordu; ormanı dolduran alacakaranlık, donup kalan bu suskunluk insana ürperti veriyordu.

Orman karşınızda böyle karanlık yüzüyle kımıldanmadan durursa, her ağaç korkulu bir şey dinliyormuş gibi ölüm sessizliğine bürünürse, ormanın, bir an için gizlediği büyük bir canlılıkla dolu olduğu geliyor insanın aklına. Ve oradan her an insan

havsalasının alamıyacağı kadar büyük bir şeyin çıkarak, güçlü sesiyle doğa'nın yaratıcılığının yüce sırlarını açıklayacağını sanıyorsunuz...

II

Ormanın kıyısına gelince Yefimuşka ile yol arkadaşı dinlenmeye karar vererek kalın bir meşe kütüğünün yanındaki otların üzerine oturdular. Mahpus omuzundan çıkınını yavaş yavaş çıkardı, bekçiye kayıtsızca sordu:

— Ekmek ister misin?

Yefimuşka gülümseyerek:

— Verirsen yeriz, dedi.

Böylece ekmeklerini sessizce gevelemeye başladılar. Yefimuşka ekmeğini yavaş yavaş yerken ikide bir içini çekiyor, sol yandaki tarlalara bakıyordu; arkadaşı ise yalnız karnını doyurmayı düşünerek çabuk çabuk yiyor, ağzını şapırdatarak çiğnediği ekmek kabuğuna, ne zaman biteceğini anlamak ister gibi bakıyordu. Tarlalara koyu bir gölge çökmüş, ekinler altınımsı renklerini yitirerek sarı-pembe karışımı bir renge bürünmüşlerdi; güney batıdan başlıyarak gökyüzüne yayılan dağınık bulutlardan tarlalara gölgeler düşüyordu. Gölgeler başakların üstünden kayarak kıyısında iki adam karaltısı görünen ormana doğru ilerliyordu. Ağaçlardan da gölge-

ler düşüyordu, bütün bu koyuluklardan insanın ruhuna bir hüzün çöküyordu.

Azâmının eteğindeki ekmek kırıntılarını avucuna çırpıp oradan da diliyle yalayan Yefimuşka:

— Şükür sana Tanrım! diye söylendi derinden gelen bir sesle. Biz kullarını aç, sefil bırakmıyorsun, bizler de sana duacıyız... Ee, dostum, burada biraz dinlensek nasıl olur? Hapishaneye geç kalmayız herhalde.

Dostu başını salladı yalnızca.

— Çok güzel yerlerdir buralar, karış karış bilirim... Nah şu yanda Tuçkov beylerin çiftliği vardı...

Yefimuşka'nın eliyle gösterdiği yere çabucak dönüp bakan mahpus:

— Hani nerede? diye sordu.

— Na orada, şu burnun ardında. Bütün bu yerler onlarındı. Çok varlıklı insanlardı, ama savaştan sonra çöküp gittiler işte... Ben onların adamıydım, buralardaki bütün insanlar da öyle ya!.. Büyük bir aileydi. Albay Aleksandr Tuçkov ailenin büyüğüydü. Dört oğulları vardı, kimbilir şimdi herbiri nerededir! Çil yavrusu gibi dağılıp gittiler. Dört çocuktan yalnız İvan Aleksandroviç'in yeri biliniyor, işte ben de seni ona götürüyorum. Karakol komutanımızdır, epeyce de yaşlandı artık...

Mahpus gülmeye başladı. Kendine özge içten gelen, boğuk bir gülüşle gülüyor, göğsü ve karnı inip

inip kalkarken yüzü hiç değişmiyordu; yalnız sırıtan dişlerinin arasından hırlamaya benzeyen boğuk sesler çıkıyordu.

Yefimuşka korkuyla büzüldü, sopasını daha bir sıkı tutarak:

— Ne o? Yoksa var mı sende biraz? diye sordu.

Mahpus gülmesine devamla kesik kesik:

— Yok bir şey, şimdi geçer, karşılığını verdi. Sen anlatmana bak!..

— İşte böyle... Bir zamanlar Tuçkov'lar da geldi geçti buralardan... Kimi öldü, kimi kayboldu; kaybolanlar da sağ mıdır, ölü müdür kimse bilmez... Hele biri vardı, en küçükleri, adı Viktor... Biz ona Vitâ derdik. Çok iyi arkadaştık onunla... Bizlere özgürlüğümüz (1) verildiğinde o da ben de on üç, on dört yaşlarındaydık... Kulakları çınlasın, iyi çocuktu! Altın gibi bir kalbi vardı... Kimbilir, şimdi nerelerdedir! Yaşıyor mu, yoksa ölüp gitti mi!..

Yol arkadaşı, Yefimuşka'ya sessizce sordu:

— Neresiydi hoşuna giden?

— Hoşuma gitmeyen yanı var mıydı ki! Aklını mı sayayım, güzelliğini mi, yoksa iyi yürekliliğini mi?.. Ah iki gözüm, sen bir göreydin ikimizi yanyana, ah, ah, ah! Ne oyunlar oynardık, ne hoş günler geçirirdik! Gün olur, hey Yefimuşka, haydi ava gidelim, diye bağırırdı! Bir tüfeği vardı, babası doğum gününde armağan etmişti, ben taşırdım. Orman-

(1) 1861'de toprak köleliğinin kaldırılması.

lara gider, bir gün, iki gün, üç gün kalırdık... Eve döneriz onu azarlarlar, bana temiz bir sopa çekerler. Hiç uslanır mıyız! Daha ertesi gün, hey, Yefimuşka, haydi mantar toplamaya gidelim! Kucak kucak mantar toplardık. Öldürdüğümüz kuşların hesabı yoktur! Kelebekler, böcekler yakalar, onları kutulara iğnelerdik... Ah, ne hoştu o günler!.. Bana okuma-yazma bile öğretmek istediydi... Bir gün, Yefimka, dedi, gel sana okuma öğreteyim! Nasıl istersen öyle yapalım, dedim. Çalışmaya başladık... Bana "a" söyle der, ben anırır gibi "a-a" derim. Gülüşürüz. Önce bu iş bana şaka gibi geldiydi, okuma köylü kısmının nesine, diyor, pek aldırmıyordum. O ise bana durmadan öğütler verir, "Salak," derdi, "okumasını öğrenesin diye özgürlüğün verildi sana!.. Okumayı yazmayı öğrenirsen yaşamayı, hakkını aramayı da öğrenirsin!.." Ufacık çocuk, ama akıllı mı akıllı, büyüklerinden nasıl işitmişse aynısını söylüyor... Boşuna söylüyordu tabiî... Okumam yazmam olursa daha iyi görecek, daha iyi anlayacakmışım... İyi olmasına iyi, ama yapacak adam nerde? Neyse, dersler devam ediyor, seninki çalışmaya kendini öyle bir vermiş ki, bana soluk aldırmıyor! Aman, diyorum, ne olur, bırak beni, ben bu işi beceremiyeceğim!.. Bana bağırıp çağırıyor, öğrenmezsen babamın kırbacıyla döverim, diyor. Yalvarırım, yapma, öğreneceğim, diyorum... Bir keresinde dersten kaçtım, başımı alıp gittim. Tüfek elde, beni bütün gün ara-

mış, beni vurmak istemiş. Sonra karşılaştığımızda, o gün elime bir geçseydin, seni vuracaktım, dedi. İşte böyle sert bir çocuktu o! Civa gibi, dediği dedik, gerçek bir bey!.. Beni de çok severdi, hem de ateşli bir sevgiyle... Bir gün babam beni atın dizginiyle dövüyordu, Vitâ bunu görür görmez hemen bizim eve koştu. Bir de geldi ki, Tanrı seni inandırsın, öfkesinden yüzü sapsarı, zangır zangır titremiyor mu? Yumruklarını sıkmasıyla babamın üstüne yürümesi bir oldu. Dedi: Ne hakla sen bu çocuğu dövüyorsun? babam, döverim, oğlum değil mi? dedi. Oğlunsa oğlun, ben razı değilim, dedi Vitâ, senin sırtın da aynı onunki gibi olacak! Ondan sonra da ağlaya ağlaya kaçtı gitti... Sonra ne olsa beğenirsin? Dediğini yaptı, hem de! Anlaşılan konaklıları (1) toplayıp kandırmış, sözünü yerine getirmiş. Bir gün babam eve geldi, mintanını çıkarırken bir de ne göreyim, sırtında kırbaç izleri yok mu? Bana çok kızdı, çektiklerim hep senin yüzünden, seni gidi bey yardakçısı seni, diyerek beni bir kere daha güzel bir patakladı... Bey yardakçılığına gelince, boş lâftır bunlar, hiç bir zaman öyle olmadım ben...

Mahpus onu onaylarcasına, titreyerek:

— Doğru, hiç olmadın, Yefim, dedi.

Sonra da:

— Şimdi de olmıyacağın meydanda! diye ekledi çabuk çabuk.

---

(1) Bey konağında çalışanlar.

— Çok doğru söylüyorsun! Vitâ'yı seviyordum işte, o kadar... Zaten Tanrı vergisi bir çocuktu, bir ben değil, herkes severdi... Öyle güzel konuşurdu ki, bilsen! Üzerinden otuz yıl geçtiği için hiçbirini hatırlamıyorum... Şimdi nerelerdedir acaba? Hayattaysa ya en yüksek yerdedir, ya da en diplerde... Hayat kazanı demişler buna, kaynar kaynar da, doğru dürüst bir yemek pişmez! Bir sürü insan böylece ziyan olur gider. Kimisine de daha ölmeden acırsın...

Yefimuşka böyle diyerek derin derin içini çekti, başını önüne eğdi. Bir dakika büyük bir sessizlik içinde geçti.

Mahpusun yüzü canayakın, tatlı bir gülümsemeyle aydınlandı, Yefimuşka'ya bakarak neşeyle:

— Bana da acıyor musun? diye sordu.

— Hey Tanrı'nın garip kulu, sana acımıyayım da kime acıyayım: Şöyle bir düşünürsek ne biçim bir adam olduğun çıkıverir ortaya... Durmadan dolaştığına göre, ne yurdun olmalı, ne yuvan... Kimbilir, büyük bir günah taşıyorsundur belki de... Zavallısın, zavallı sözün kısası...

— Öyle, dedi mahpus...

Yeniden sustular. Güneş batmış, gölgeler koyulaşmıştı. Havaya nemli toprak, çiçek, ağaç küfü kokusu yayılmıştı... Konuşmadan uzun zaman oturdular...

— Burası da çok rahatsız! Nasıl olsa kalkaca-

ğız, önümüzde daha sekiz versta yolumuz var. Onun için kalk bakalım, babalık!

— Biraz daha oturalım, dedi babalık.

— Benim için hava hoş, orman kıyısında bir gece geçirmek isterim... Şu bucağa gitmek de olmasa, çok hoşuma giderdi. Niye geç kaldın diye çıkışmalarından korkuyorum.

— Korkma, bir şey söylemezler sana.

— Senin yapacağın bir şey var mı ki? diye sordu bekçi gülerek.

— Var.

— Sanmam.

— Neden?

— Şakacı adamsın vesselâm! Karakol komutanı öyle bir sopa atar ki, dünyanı şaşırırsın!

— Doğru mu söylüyorsun?

— Gaddarlıkta üstüne bir daha yoktur! Sonra çok da eline çabuktur. Kulak tozuna bir patlattı mı, bacakların zangır zangır titrer.

— Biz de ona karşılığını veririz!

Mahpus kendine güvenen bir sesle böyle söyledikten sonra eliyle bekçinin omuzuna dostça vurdu.

Bu senli benli davranış Yefimuşka'nın hoşuna gitmemişti. Ne olursa olsun şu sırada onun üstü sayılırdı, bu çaylâk göğsünde bakır bir nişanın bulunduğunu bilmeliydi. Yefimuşka ayağa kalktı, sopasını eline aldı, nişanı göğsünün tam ortasına getirdi, sertçe:

— Kalk, gidiyoruz! diye bağırdı.

— Gitmem!

Yefimuşka şaşırdı, gözlerini belertti, yarım dakika kadar sustu; mahpusun neden böyle birdenbire değişerek şakacı bir adam olduğunu anlıyamıyordu bir türlü.

Sesini biraz yumuşatarak:

— Ee, haydi gevşeme de gidelim! dedi.

Mahpus ise kesin bir sesle:

— Gitmem! diye direniyordu.

Yefimuşka şaşkınlık ve öfkeyle:

— Ne dedin? Nasıl gitmezmişsin! diye bağırdı.

— Gitmeyeceğim işte! Burada kalıp bu geceyi seninle geçirmek istiyor canım... Haydi bir ateş yakıver şuraya!..

— Bak sen şu işe! Sana gecelemek nedir gösteririm! Ateşi de sırtında yakarım!

Yefimuşka böyle bağırırken bir yandan da şaşmaktan kendini alamıyordu. Adam hem "Gitmem!" diye diretiyor, hem de karşı koymadan, kavga mavga çıkarmadan yattığı yerde yatıyordu. Bu adama ne demeliydi şimdi?

Mahpus sâkin bir sesle:

— Bağırma, Yefim! diyordu.

Yefimuşka sesini kesti, bir bacağından öbürüne kaykılarak mahpusun tepesinde dikildi, iri iri açılmış gözlerle ona bakmaya başladı. Beriki de gözle-

rini dikmiş bekçiye bakıyor, baktıkça gülümsüyordu. Yefimuşka aklını başına bir türlü toparlıyamıyordu. Nasıl etmeli de bu adamı yola getirmeliydi?

Yol boyunca surat asan, yüzü gülmeyen bir herduşun birdenbire neşelenmesi için ne gibi bir sebep olabilirdi? Şunun üstüne çullanıverse, kollarını büküp ensesine bir iki tokat patlatsa kuzu kuzu gelirdi. Yefimuşka böyle düşünerek kararını verdikten sonra, bir köy bekçisinin hakkı olan şiddetin hepsini birden kullanarak bağırmaya başladı:

— Hey, adam bozuntusu, sen buraya bak bakayım! Demindenberi yaptığın terslikler yeter artık! Haydi kalk gidiyoruz! Yoksa seni sımsıkı bağlarım, adam gibi gelirsin benimle! Hele bir iki de patlattım mı, neye döndüğünü şaşırırsın! Davran haydi!

— Bana mı? diye güldü mahpus.

— Ne sandındı ya, tabii sana!

— Sen ha! Hem de Vitâ Tuçkov'a ha!

Yefimuşka şaşırmışa benziyordu.

— Hele seni madrabaz seni! Kimmişsin bakayım? Yine ne numaralar çeviriyorsun?

Mahpus sâkin sâkin gülümsüyordu.

— Ee, Yefimuşka, bağırmayı bırak artık! dedikten sonra ayağa kalkarak elini ona uzattı:

— Merhaba mı diyeceğiz?

Yefimuşka geri geri giderken belermiş gözlerle mahpusun yüzüne bakıyordu. Sonra dudakları titredi, yüzü buruştu.

— Ne diyorsunuz? Demek siz Viktor Aleksandroviç'siniz?

— İstersen belgelerimi göstereyim! Yahut geçmiş günleri hatırlatayım daha iyi!.. Kamenets Ormanları'nda kurt çukuruna düştüğünü hatırlıyor musun? Bir gün de kuş yuvasına diye ağaca tırmanmış, bir budağa baş aşağı takılıp kalmıştın? Ya ihtiyar sütçü kadın Petrovna'nın kaymaklarını çalmamıza ne dersin? Bize ne güzel masallar anlatırdı, değil mi?

Yefimuşka yığılır gibi düştü, şaşkın şaşkın gülmeye başladı.

— İnandın mı şimdi?

Mahpus böyle diyerek onun yanına oturdu. Elini omuzuna koydu, yüzüne dostça bakmaya başladı. Yefimuşka susuyordu. Etraf iyice kararmıştı. Ormandan gelen karışık gürültüler arasından sanki bir de fısıltı işitiliyordu. Uzaklarda bir yerde bir gece kuşu inler gibi ötüyordu. Bulutlar belli belirsiz bir kımıldanışla ormana doğru kayıyordu.

— Ee, Yefim, söyle bakalım, yoksa sevinmedin mi? Yahut çok sevindiğin için mi böyle susuyorsun? Ah benim temiz yürekli arkadaşım! Çocukluğunda nasılsan, hiç değişmemişsin!.. Yefim! Haydi konuşsana, sevgili dostum!

Yefimuşka eteğine ikide bir burnunu siliyordu.

Mahpus başını sallıyarak, çıkışırcasına:

— Çevir yüzünü bakayım! Oh, oh, oh! Şunun

haline bakın! Ayıp ayıp! Nerdeyse elli yaşına basıyorsun, hâlâ mı bu işlerle uğraşacaksın? Bırak şu ağlamayı!

Bunları söyledikten sonra bekçiyi omuzundan kucakladı, yavaşça sarstı. Bekçi sesi titreyerek güldü, arkadaşına bakmadan konuşmaya başladı:

— Sevinmez olur muyum hiç? Tabiî çok sevindim... Demek sizdiniz? Hemen inanmak kolay mı? Vitâ, nasıl olur da siz bu duruma düşersiniz? Hapishane yolunda... Nüfus kâğıdı yok... Kuru ekmekle karnını doyuruyor... Tütünsüz... Aman Allahım! Bu ne düzendir? Şu anda ben sizin yerinizde olsam, siz de hiç olmazsa köy bekçisi, biraz aklım yatar! Ama şimdi buna ne demeli? Ben sizin yüzünüze daha nasıl bakarım? Sizi içimde hep bir sevinç duyarak hatırlamışımdır... Şöyle bir düşünecek olursak, ne hoş günler geçirmişiz! Aklıma geldikçe bir tuhaf oluyorum. Şu duruma bakın! Aman Tanrım!.. Kime anlatsam inanmaz!

Ayaklarına bakarak kesik kesik konuşuyor, elleriyle kâh göğsünü tutuyor, kâh boğazına sarılıyordu.

— Kimseye anlatmasan daha iyi edersin. Üzülmeyi de bırak artık... Beni merak etme... Belgelerim vardı, kimse beni tanımasın diye göstermedim... Kardeşim İvan beni hapse atmaz, üstelik adam olmam için yardım bile eder... Ben onun yanında kalırım, seninle birlikte yine ava çıkarız... Görüyorsun, her şey nasıl iyi bir sona bağlandı!

Vitâ bunları büyüklerin üzgün çocukları avuturken kullandıkları okşayıcı bir sesle söylemişti. Ormandan buluta karşı ay yükselmiş, bulutun ayışığıyla aydınlanan kenarları yumuşak, opal rengine bürünmüştü. Ekinlerin arasından bıldırıcınlar bağrışıyor, uzaktan uzağa bir çulluk ötüyordu... Gecenin karanlığı koyulaştıkça koyulaşıyordu.

— Gerçekten de öyle... diye konuşmaya başladı Yefimuşka. İvan Aleksandroviç öz kardeşine yardım etmez olur mu hiç? Siz de böylece yeniden iyi bir hayata kavuşursunuz. Ne iyi işte... Ava da çıkarız... Ama ne de olsa eski günler başkaydı... Öyle sanırdım ki, siz hayatta çok işler başaracaksınız!.. Umulan çıkıyor mu ki!

Vitâ Tuçkov gülmeye başladı:

— Bak Yefimuşka, dostum, benim girip çıkmadığım iş kalmadı... Çiftlikten payıma düşeni satıp yedim, girdiğim memurlukta tutunamadım, aktörlük yaptım, kereste alım-satımına baktım, sonra kendim aktörleri çalıştırdım... Daha sonra başka bir işe girerek son meteliğime kadar her şeyimi yitirdim, üstelik boğazıma kadar borca girdim. Ya işte! Başıma neler gelmedi neler!.. Neyse, şimdi hepsi geçip gitti...

Elini boş verircesine sallıyarak canayakın bir şekilde güldü.

— İşte böyle, Yefimuşka kardeş! Bey de değilim artık, kurtuldum bu hastalıktan. Seninle birlik-

te öyle bir hayat yaşayacağız ki, sorma gitsin! Hey, sana ne oluyor bakayım?

Yefimuşka ezik bir sesle:

— Yok bir şeyim! diye karşılık verdi. Size söylediklerimi hatırlıyorum da utancımdan yerin dibine geçiyorum... Ne uygunsuz, ne kaba lâflar... Köylüyüz işte, başka ne beklenir. Demek burada gecelemek istiyorsunuz? Şimdi ateş hazır olur!..

— Haydi öyleyse, elini biraz çabuk tut!..

Mahpus sırtüstü yere uzandı, bekçi ise bir anda ormanda gözden kayboldu. Biraz sonra oradan hışırtılar, dal budak çıtırtıları gelmeye başladı. Çok geçmeden Yefimuşka bir kucak dolusu çalı çırpıyla çıkıp geldi, bir dakika kadar sonra da küçük dallardan meydana gelen tepecikten yukarı doğru alevin kırmızı dilleri neşeli neşeli kıvrılmaya başladı.

Eski arkadaşlar karşı karşıya otururken ateşe dalgın gözlerle bakıyorlar, pipoyu sırayla tüttürüyorlardı.

Yefimuşka kederli kederli:

— Tıpkı eski günlerdeki gibi! dedi.

— Yalnız zamanlar başka! karşılığını verdi Tuçkov.

— Ya öyle! Yaşamanın şekli bile değişti, şimdi hayat daha insafsız... Bakın ne duruma getirmiş sizi!

— Daha belli değil, dedi Tuçkov gülerek, o beni mi bu hale getirdi, yoksa ben onu mu!..

Yenilden sustular...

Yavaştan yavaştan bir şeyler fısıldayan orman karanlık bir duvar gibi arkalarından yükseliyor, ateş neşeyle çıtırdıyor, ateşin çevresinde gölgeler sessiz sessiz oynaşıyor, zifirî bir karanlık tarlaları dolduruyordu.

HAN İLE OĞLU

... Bir zamanlar Mosolayma el Asvab adında bir Kırım hanı ile onun Tolayk Algalla adında bir oğlu vardı...

Sırtını bir çınarın kalın gövdesine dayıyan kör bir Tatar dilenci bu sözlerle, anıları pek zengin olan Kırım Yarımadası'nın efsanelerinden birini anlatıyor, zamanın yerle bir ettiği han sarayının taşları üzerinde oturan sırmalı parlak cepkenler, başlıklar giymiş bir grup Tatar da dilencinin çevresinde onu dinliyordu. Akşam olmak üzereydi, güneş sessiz sessiz denize iniyordu; güneşin kırmızı ışıkları yıkıntıların çevresindeki yeşilliklerden geçerek yapışkan sarmaşıkların, yosunların kapladığı taşlara parlak lekeler bırakarak düşüyordu. Rüzgâr yaşlı çınarların tepesinde uğulduyor, çınar yaprakları sanki havadan gözle görülmeyen ırmaklar çıkıyormuş gibi hışırtılar çıkarıyordu.

Kör dilencinin sesi ölgün ölgün titriyor, taş kesilmiş yüzünün buruşuklarında huzurdan başka bir şey göze çarpmıyordu; ezberlediği sözler birbiri ardından ağzından döküldükçe dinleyicilerin gözleri önünde duyguca zengin eski günlerin tablosu canlanıyordu.

— Han yaşlıydı, hareminde pek çok karısı vardı. Kadınların hepsi de onu severlerdi. Çünkü Han, yeteri kadar ateşli ve güçlüydü, onları okşarken hepsi de bu ateşten erirlerdi. Saçları kırlaşmış da olsa, yüzleri buruşuklar içinde de bulunsa, kadınlar kendilerini ateşli bir şekilde okşayan erkekleri severler, çünkü güzellik yumuşak bir ciltle yanakların kırmızılığında değil, kuvvettedir.

Hanı bütün karıları severlerdi, han ise yalnız Dnyeper bozkırlarından getirilen bir Kazak kızını sever, çeşitli ülkelerden gelen, bahar çiçekleri kadar güzel, hayatlarından memnun üç yüz kadının doldurduğu büyük haremindeki öbür karılarından en çok onu okşardı. Han, karıları için lezzetli, güzel yemekler pişirmelerini buyurur, onların istedikleri gibi gülüp eğlenmelerine izin verirdi.

Kazak kızını sık sık yanına çağırır, denize bakan kalesinde bir kadının gönlünün çekebileceği her şeyi onun için hazır bulundururdu: Güzel yemekler, çeşit çeşit kumaşlar, altınlar, renk renk taşlar, müzik, uzak ülkelerden gelen eşsiz kuşlar ve onu seven hanın ateşli okşamaları. Yaşantısının türlü yorgunluklarından sonra günlerini onun yanında dinlenerek, gönlünü eğlendirerek geçirir ve bilirdi ki, oğlu Algalla, hanlığın şerefini düşürmeden Rus topraklarında oradan oraya bir kurt gibi dolaşacak, her akından sonra zengin ganimetlerle, yeni cariyelerle,

yeni şanlarla ülkesine dönecek, ardında ise yangınlar, ölüler, kan ve korku bırakacaktır.

Bir gün Algalla, Ruslar üzerine yaptığı bir akından döndü, onun şerefine günlerce bayram yapıldı. Yarımada'nın bütün mirzaları bu bayramda toplanarak şölenlere, şenliklere katıldılar, tutsakların gözlerine nişan alarak ok attılar, bilek güreşine tutuştular, düşmanlarının başbelâsı, hanlıklarının baş dayanağı olan Algalla'nın gözüpekliğini överek yediler, içtiler. Oğlunun başarısına en çok sevinen yaşlı han olmuştu. Oğlunun bir kahraman olduğunu görüp ölümünden sonra hanlığının güçlü ellere kalacağını bilmek onu mutlu ediyordu.

Mutlu ettiği için de, oğluna olan sevgisini görsünler diye beylerin, mirzaların hazır bulunduğu bir şölende kadehi elinde şunları söyledi:

— Ey benim iyi yürekli oğlum Algalla! Tanrı'ya şükürler, peygamberin adı şad olsun!

Bu sözler üzerine hep birlikte gür bir sesle peygamberin adını andılar.

— Tanrı büyüktür! Bana, ölmeden önce gençliğimin oğluma geçtiğini gösterdi, şu ihtiyar gözler güneşi göremez olduktan, yüreğimi kurtlar yiyip bitirdikten sonra da yaşamaya devam edeceğimi biliyorum artık! Tanrı'ya bin kere şükürler olsun ki, bana bileği bükülmez, yüreği pek, zihni açık, aslan gibi bir oğul verdi... Ey Algalla, dile benden ne dilersen, bütün dileklerin yerine getirilecektir.

Daha yaşlı hanın sesinin yankıları kesilmemişti ki, Tolayk Algalla ayağa kalktı, kartal gözleri gibi parlayan, kömür gibi kara gözlerinden ateşler saçarak:

— Ey hakan babam, bana tutsak Rus kızını ver! dedi.

Han sustu, ama ancak kalbinin titremesini bastırmaya yetecek kadar susmuştu, bu sessizlikten sonra da gürler gibi:

— Peki! dedi. Şöleni bitirelim, ondan sonra alıp götürürsün.

Yiğit Algalla sevinçten kızardı, kartal gözleri parladı, dimdik ayağa kalkarak han babasına:

— Ey hakan babam, onu bana armağan edeceğini biliyorum! dedi. Biliyorum bunu... Oğlun sana köle olsun! Kanım son damlasına kadar senin için aksın, uğruna ölümden ölüme koşayım!

— Bir şey istemem! dedi han.

Uzun yılların şanıyla, sayısız kahramanlıklarla taçlanan ak başı göğsüne düştü.

Çok geçmeden şöleni bitirdiler ve konuşmadan yanyana saraydan çıkarak haremin yolunu tuttular.

Karanlık bir gece vardı dışarda, gökyüzünü koyu bir halı gibi örten bulutların arkasından ne bir yıldız, ne de ay görünüyordu.

Baba-oğul karanlıkta uzun süre yürüdüler. Sonunda han el Asvab şunları söyledi:

— Günden güne hayatım sönüyor, yorgun kal-

bimin vuruşları gittikçe yavaşlıyor, göğsümdeki ateş azaldıkça azalıyor. Hayatımın tek ışığı, tek sıcaklığı Kazak kızının okşamalarıydı... Söyle bana Tolayk, söyle, sana çok mu gerek bu Rus kızı? Ona karşılık karılarımın yüzünü, hepsini al, senin olsun!..

Tolayk Algalla içini çekiyor, susuyordu...

— Şurda kaç günüm kaldı? Günlerim sayılı artık... O benim son sevincimdi. Beni tanıyor, beni seviyor; o da giderse beni, şu yaşlı adamı kim sevecek, söyler misin? Öbürlerinden hiçbiri; hiçbiri. Algalla!..

Algalla susuyordu...

— Onu kucakladığını, onun seni öptüğünü bile bile nasıl yaşarım? Kadın karşısında ne babalık vardır, ne oğulluk, Tolayk! Kadın karşısında biz iki erkeğiz, oğlum... Günlerimi doldurmak bana pek zor gelecek... Bedenimdeki eski yaraların hepsi de açılsaydı, kanımı son damlasına kadar çekselerdi de, bu geceyi yaşamasaydım, Tolayk, oğlum!

Oğul susuyordu... Haremin kapısının önünde durdular, onu açmadan önce başları önlerinde konuşmadan uzun zaman beklediler. Karanlık bir gece vardı, gökte bulutlar koşuşuyor, ağaçları sarsan rüzgâr uğuldayarak esiyor, dalları gürültüyle birbirine çarpıyordu...

— Onu çoktandır seviyorum, baba... dedi Algalla yavaşça.

— Biliyorum.. Onun seni sevmediğini de biliyorum.

— Onu düşündükçe yüreğim parçalanacakmış gibi oluyor.

— Şimdi benim ihtiyar kalbimi neyin doldurduğunu sanıyorsun?

Yeniden sustular. Algalla içini çekti.

— Bilge bir molla bana gerçeğin ta kendisini söylemiş de haberim yokmuş: Kadın erkeğe her zaman zararlıdır, çünkü güzel olursa başkalarında ona sahip olma isteği uyandırırken kocasını kıskançlık acılarına boğar; çirkin olursa, kocası başkalarına imrenerek acı çeker; ne güzel, ne de çirkin olursa, kocası onu güzel bir kadın yapar, ama sonra yanıldığını anlıyarak bu kadın yüzünden yine acı çeker...

— Bilgelik gönül sızısına çare değil... dedi han.

— Birbirimize acıyalım, baba...

Başını kaldıran han, kederli kederli oğluna baktı.

— Öldürelim onu... dedi Tolayk.

Han biraz düşündükten sonra:

— Sen kendini ondan da, benden de çok seviyorsun, dedi yavaşça.

— Sen de öyle...

Yeniden sustular.

— Evet! Ben de öyle! dedi han üzüntüyle. Kederinden çocuk gibiydi.

— Ne diyorsun, öldürecek miyiz?

— Onu sana veremem! dedi han.

— Ben de daha fazla dayanamam! Ya yüreğimi sök al, ya da onu bana ver...

Han susuyordu.

— Ya da uçurumdan denize atalım.

Han da bir yankı gibi:

— Uçurumdan denize atalım, diye üsteledi oğlunun sözlerini.

O zaman hareme girdiler, Rus kızı yumuşak bir halının üzerinde uyuyordu. Onun yanında durdular, uzun uzun seyrettiler. İhtiyar hanın gözlerinden gümüş sakalına yaşlar akıyor, orada inci taneleri gibi parlıyordu; gözleri alev alev yanan oğlu ise ayakta dikiliyordu. Algalla tutkusunu yenmek için dişlerini gıcırdatarak kızı uyandırdı. Kazak kızı uyandı, gül gibi taze pembe yüzünde maviş maviş gözleri açıldı. Algalla'yı görmediği için kırmızı dudaklarını hana uzattı:

— Öp beni yaşlı kartal! dedi.

— Toplan bakalım... Bizimle geliyorsun, dedi han yavaşça.

O zaman kız, hem Algalla'yı, hem de ihtiyar kartalın gözlerindeki yaşı gördü. Zekî kadındı, durumu kavrayıverdi:

— Geliyorum, dedi. Ne bana, ne başkasına, diye karar verdiniz anlaşılan. Yüreği berk olanlar ancak böyle karar verirler. Geliyorum...

Böylece konuşmadan üçü birden denize doğru

yürüdüler. Dar patikalardan geçiyorlardı. Rüzgâr uluyor, uğulduyordu...

İncecik bir kızdı, çok geçmeden yoruldu, ama gururu elvermediği için onlara bir şey söylemedi.

Hanın oğlu, onun geri kaldığını farkederek:

— Korkuyor musun? diye sordu.

Kız ona sert sert baktı, kanlar içindeki ayağını gösterdi...

Algalla, kıza kollarını uzattı.

— Seni götüreyim! dedi.

Ama o, ihtiyar kartalının boynuna sarıldı. Han onu kollarında tüy gibi kaldırarak taşımaya başladı; kız ise hanın kucağında otururken gözlerine gelmesin diye dalları hanın yüzünden uzaklaştırıyordu. Böylece uzun zaman yürüdüler, sonunda denizin uğultusu işitilmeye başladı. Arkadan yürüyen Tolayk, babasına:

— Bırak önden yürüyeyim, dedi, yoksa seni hançerlemek geliyor içimden.

— Geç! Allah bu isteğinin cezasını verir ya da bağışlar, bu O'nun bileceği iş; ben baban olarak bağışlıyorum seni. Sevmenin ne demek olduğunu bilirim.

İşte deniz önlerinde; kopkoyu, kıyısız bir deniz. Dalgalar kayaların dibinde boğuk şarkılar söylüyor, aşağıdaki karanlık ve soğuk hava insana ürperti veriyor.

— Elveda! dedi han, kızı öperek.

— Elveda! dedi Algalla kızı selâmlıyarak.

Kız kayaları döven dalgalara baktı, korkuyla geriye çekildi, ellerini göğsüne bastırdı.

— Beni atın! dedi onlara.

Algalla inleyerek ona kollarını uzattı. Han, kızı kollarına aldı, bağrına bastırdı, öptü kokladı, onu başının üzerinde havaya kaldırarak kayalardan aşağıya fırlattı.

Aşağıda dalgalar korkunç bir gürültüyle çalkalanıyordu; ne kızın suya düşüşü, ne bir çığlık, ne de başka bir ses seçilebiliyordu. Han kayalardan sarkarak karanlık boşluğa kulak kabarttı, denizin bulutla karıştığı sonsuz boşlukta deniz uğulduyor; esen rüzgâr hanın kırlaşmış sakalını uçuruyordu. Elleriyle yüzünü kapayan Tolayk taşlaşmış gibi sessiz, babasının tepesinde dikiliyordu. Zaman ilerliyor, rüzgârın önüne kattığı bulutlar gökyüzünde birbirini kovalıyordu. Bulutlar, denize doğru uzanmış yüksek bir kayanın üzerinde yatan hanın düşünceleri gibi karanlık, somurtkandı.

— Gidelim, baba, dedi Tolayk.

— Bekle... diye fısıldadı han. Bir şeyler dinliyormuş gibi.

Yeniden uzun bir zaman geçti; aşağıda dalgalar çalkalanıyor, rüzgâr kayalara yükleniyor, ağaçlarda ıslık çalıyordu.

— Gidelim, baba...

— Biraz daha bekle...

Tolayk Algalla bir süre sonra yine aynı şeyi söylüyordu:

— Gidelim, baba...

Han son günlerinin sevincini yitirdiği yerden bir türlü ayrılmak istemiyordu.

Ama her şeyin bir sonu vardır. İşte han da bütün kudreti ve gururuyla yerinden doğruldu, kaşlarını çattı, boğuk sesiyle:

— Gidelim... dedi.

Böylece yürümeye başladılar, ama biraz sonra han durdu:

— Ben niçin ve nereye gidiyorum, Tolayk? Hayatımın tek sevinci de gittikten sonra daha ben ne yaşarın? Ben ihtiyar bir adamım, bundan böyle beni sevecek bir kadın çıkmaz; biri tarafından sevilmedikten sonra da insan ne diye yaşamalı?

— Babacığım, zenginliğin, ünün yeter sana...

— Bana sevgilimin bir öpücüğünü geri ver de, bütün bunlar senin olsun. Bir kadının sevgisi dışında her şey ölümlüdür bu dünyada. Sevilmeyen erkek yaşamıyor demektir, geçen boş yıllarına ancak acınır onun. Elveda, oğlum, Tanrı'nın rahmeti ömrünün gecelerinde, gündüzlerinde üzerinden eksik olmasın.

Böyle diyerek han yüzünü denize çevirdi.

— Baba! Baba!.. dedi Tolayk. Daha başka bir şey söylemedi. Çünkü ölüm bir insana gülüyorsa söyliyecek ne bulunabilir ki?

— Bırak beni!..

— Ya Tanrı?..

— O biliyor...

Han çabuk adımlarla uçuruma doğru koştu, kendini aşağıya attı. Onu oğlu durduramadı, durdurmak için yetişemedi. Denizden yine bir ses gelmedi, ne hanın çığlığı, ne de düşerken çıkaracağı gürültü... Yalnızca dalgalar fışırdıyor, rüzgâr vahşi vahşi uluyordu.

Tolayk Algalla aşağılara baktı baktı, sonra şöyle söyledi:

— Ey Tanrım, bana da babamınki gibi sağlam bir yürek ver!

Ondan sonra gecenin karanlığına daldı...

... İşte han Mosolayma el Asvab böyle öldü, onun yerine Tolayk Algalla Kırım hanı oldu...

ÇIKARMA

Bir köy sokağından, kireçle boyanmış kerpiç evlerin arasından, vahşi uğultular çıkaran tuhaf bir kalabalık yürüyor.

Birbirine girmiş insanların meydana getirdiği bu kalabalık kocaman bir dalga gibi ağır ağır ilerliyor, en önde ise başını iyice yere eğmiş, inanılmayacak derecede zayıf bir beygir yürüyor. Beygir ön ayaklarından birini kaldırırken başını tuhaf bir şekilde sallıyor. Sanki bu hareketiyle kemikleri fırlamış kafasını yolun taşları arasına sokmak istiyor; hayvancağız arka ayaklarını ileri atarken nerdeyse yıkılacakmış gibi yere doğru çöküyor.

Çocuk denecek yaşta çırılçıplak bir kadın ellerinden arabanın önüne bağlanmış. Kadın, gür kumral dağınık saçlarının örttüğü başını kaldırıp biraz geriye atarak acaip bir şekilde yan yan yürüyor, insanca bir anlam taşımayan iri iri açılmış gözlerinin boş bakışlarıyla uzaklara bakıyor... Bütün vücudu morlu kırmızılı her boydan bereler içinde, yaralanmış körpe sol memesinden kanlar akıyor... Kan, kadının karnından aşağı doğru sol bacağından dizine kadar kırmızı bir şerit gibi uzanıyor, dizinden sonra kahverengi bir toz çamuruyla karışıyor. Bu gö-

rünüşüyle kadının vücudundan uzun bir deri parçası soyulmuşa benziyor. Odunla dövülmüş olacak ki, karnı davul gibi şişmiş, mosmor kesilmiş.

Küçük ayaklarıyla tozların arasından güçlükle yürüyor, bütün vücudu yılan gibi kıvrılıyor, sallanıyor. Bu kadının nasıl olup da vücudunun her yeri gibi berelerle kaplı düzgün bacakları üzerinde yıkılmadan durabildiğini, ellerinden arabaya asılı olarak yürürken tozlu sıcak yollarda sürüklenmediğini anlamak çok güç...

Uzun boylu, beyaz mintanlı, açık kızıl perçemleri kuzu postundan yapılmış kalpağı altından alnına dökülen bir köylü, arabada ayakta duruyor; bir elinde atın dizginleri, öbür elinde bir kırbaç, sırayla bir ata, bir de, zaten insanlıktan çıkmış olan kadına vuruyor. Kızıl saçlı köylünün ateş saçan gözlerini kan bürümüş. Yeşilimsi yüzüne saçlarından gölgeler düşüyor. Gür kızıl kıllarla kaplı kalın kollarını dirseklerine kadar sıvamış, beyaz keskin dişlerle dizili ağzını açmış, ikide bir kısık sesiyle bağırıyor:

— Yürü... Cadı! Yürü haydi! Al bu da sana! Gör bakalım, nasıl olurmuş!

Arabaya bağlı kadının arkasından kalabalık çığ gibi ilerliyor, arabadaki adamla birlikte onlar da bir ağızdan bağırıp çağırıyor, uğulduyor, ıslık çalıyor, gülüyor, çeşit çeşit sesler çıkarıyor, adamı kışkırtıyor... Çocuklar koşuşuyor... Arada bir çocuklar-

dan biri ileri doğru atılarak kadının yüzüne edepsizce küfürler savuruyor. O sırada bir kahkaha tufanı bütün sesleri bastırıyor, ince bir kamçı şaklaması işitiliyor... Heyecandan yüzleri kızarmış kadınlar gözleri sevinçten parlıyarak yürüyor... Onların arasındaki erkekler arabadaki adama ağıza alınmıyacak sözler söylüyor... Adam geriye dönüyor, korkunç bir kahkahayla gülüyor. Müthiş bir kamçı darbesi kadının vücuduna iniyor... İnce uzun kırbaç omuzundan kıvrılarak kadının koltuğunun altında şaklıyor... O zaman kırbaçlayan adam kamçıyı hızla kendine çekiyor, kadın bir çığlık atıyor, sırtüstü tozlu yola devriliyor... Kalabalıktan birçok insan kadına doğru koşuyor, üzerine doğru abanarak onu çepeçevre kuşatıyor.

Beygir duraklıyor, bir dakika sonra yeniden yürüyor, pestili çıkan kadın bir daha ayağa kalkarak kendini taşımaya devam ediyor. Ağır ağır yürüyen zavallı beygir girintili çıkıntılı kafasını her adım atışta sallıyor, sanki bununla:

— Hayvan olmak ne kadar da zormuş! Görün işte, insanlar çirkin hareketlerine başkalarını zorla nasıl karıştırıyorlar!.. demek istiyordu.

Güneyin bir bulut bile görülmeyen masmavi göğünde yaz güneşi parlıyor, parladıkça yakıcı, bol ışınlarını yeryüzüne saçıyor...

. . . . . .

Ben kinayeli olarak gerçeğin aşağılanmasını,

küçük düşürülmesini anlatmadım; üzülerek belirteyim ki, kinaye değildir bu yazdıklarım. "Çıkarma" diyorlar buna... Aldatılan kocalar, karılarını böyle cezalandırıyorlar, süregelen bir geleneğin gerçek tablosudur bu ve ben bu olaya 1891 yılının 15 Haziran'ında Herson ilinin Kandıbovka köyü'nde tanık oldum.

SON

İÇİNDEKİLER

Bozguncu 5
Konovalov 37
İki Arkadaş 126
Han ile Oğlu 152
Çıkarma 163

BÜYÜK ESERLER KİTAPLIĞI

Maksim Gorki'yi Türk okurları öteden beri tanır. Bu büyük Rus sanatçısı romanlarında olduğu kadar, hatta ondan da çok, uzun hikâyelerinde ustalık gösterir

Bu kitapta onun iki uzun ve üç kısa hikâyesini bulacaksınız. Birbirinden güzel, birbirinden canlı ve hareketli hikâyeler. Maksim Gorki'nin büyük değerine bu hikâyeleri okuduktan sonra daha çok inanacaksınız.

600 /